

P. 5
228

CONVORBIRI LITERARE

No. 7.

BUCUREȘTI, IULIE, 1911.

Anul XLV.

DIRECTOR: S. MEHEDINȚI

CUPRINSUL

M. Beza. — La casa lui Carlyle.

Ramiro Ortiz. — Evul mediu Italian în poezia lui Carducci.

E. Lovinescu. — Scrierile lui Grigore Alexandrescu către Ion Ghica.

A. Toma. — Cosmogonie (versuri).

G. Bogdan-Duică. — Școala normală cum este și cum ar trebui să fie.

I. Nisipeanu. — Sociologia și Geografia.

Eug. Ciuchi. — Sonet (versuri).

.. O vizită la muzeul Hohenzollern.

Cronica literară:

Fapte: Artă: Colecția Camondo; Saloanele de artă din 1911;
Biologie: Cancerul; *Drept:* Tribunalele pentru copii în
Germania; *Higienă:* Frigurile palustre și peștii; *Litera-*
tură: Encyclopaedia Britannica.

Recensii: I. C. Filitti: Așezământul cultural al mitropolitului
Dositei Filitti dela înființare până astăzi, 1827—1910; T.
Mayer: Armata ca factor social; N. Dobrescu: Antim Ivi-
reanu, mitropolitul Ungro-Vlahiei; C. Brudariu: Invăță-
mântul poporului.

Reviste: The Geographical Journal; Les documents du progrès;
Geographische Zeitschrift; P. Mitteilungen.

Al. Tzigara-Samurcaș. — *Cronica artistică:* Casa românească dela
expoziția din Roma.

Al. G. Papacostea. — *Cronica economică:* Prejudecăți în politica noastră
economică.

D. Timoteiu. — Dela Românii de peste hotare: O trupă Notara-
Liciu în Bucovina.

.. Anchetă culturală.

Bibliografie.

BUCUREȘTI

Instit. de Arte Grafice CAROL GÖBL S-sor I. St. Rasidescu

16, STRADA DOAMNEI, 16

1911.

Prețul unui exemplar, Lei 1,75.

Din publicațiunile colaboratorilor mai vechi

Literatură, Filosofie, Istorie.

<p>ALECSANDRI V. Poezii, teatru, proză.
 BOGDAN I. Vechile cronică moldovenești până la
 Ureche, Buc. 1891.
 Cronici inedite, Buc. 1895.
 Vlad Tepeș, Buc. 1896.
 Documente brașovene, Buc. 1905.
 CARAGIALE I. L. Teatru, romane, schițe.
 CONTA V. Încercări de Metafizică.
 Teoria fatalismului.
 CREANGĂ I. Povești și amintiri din copilărie.
 EMINESCU M. Poezii și proză.
 MAIORESCU T. Discursuri parlamentare, 4 vol.
 Critice, ed. II, 3 vol.
 Logica, ed. V, 1 vol. 1898.
 Einiges Philosophische in gemein-
 fasslicher Form. Berlin 1861, 1 vol.
 Patru romane trad. 1 volum.
 Precedente Constituționale, 1 broș.
 Aforisme asupra începutului în
 viață, de Schopenhauer, trad. din
 limba germană, ediția 4. 1 vol.
 1902.</p> | <p>MAIORESCU T. Reforma Instrucțiunii publice
 volum, 1891.
 «In contra Socialismului» trad. din
 H. Spencer, broșură, 1893.
 Copilul Kyolf, traducere din Ibsen
 1 vol. 1895.
 NAUM A. Traduceri, Iași, 1875.
 Versuri, Iași, 1890.
 Povestea vulturilor, Buc. 1908.
 NEGRUZZI IACOB. Opere complete, 6 vol.
 ONCIUL D. Zur Rumänischen Streitfrage, Inns-
 bruck 1887.
 Geschichte der Bukowina, Wien, 1899.
 Originile Principatelor române, Bu-
 curești 1899.
 Din Istoria Românilor, Buc. 1906.
 VOLENTI N. Poezii, Iași 1891.
 ZAMFIRESCU DULIU. Nuvele 1 volum, 1888.
 Fără titlu, 1 volum, 1883.
 Alte orizonturi, 1 volum, 1895.
 Lume Nouă și lume veche (roman).
 Viața la țară, roman.</p> |
|---|---|

ABONAMENTUL :

Pe jumătate de an, 10 lei; pe un an, 20.

Pentru instituturile de cultură, ofițeri, profesori secundari și admi-
 nistratori de plasă:

Pe jumătate de an, 6 lei; pe un an, 12.

Pentru institutori, profeși, învățători și studenți:

Pe jumătate de an, 5 lei; pe un an, 10 lei.

Pentru Austro-Ungaria, 12 coroane.

Pentru străinătate, 25 lei.

*

Manuscrisurile pentru *Convorbirile Literare* se trimit D-lui **S. Mehedinți**
 profesor universitar, strada Racoviță 12. (Telefon, 17/34). Manuscrisurile ne-
 publicate nu se înapoiază.

*

Autorii, cari doresc să li se anunțe publicațiunile sau să li se facă dări de
 seamă în *Convorbiri Literare*, sânt rugați să trimeată câte un exemplar pe
 adresa D-lui **S. Mehedinți**. Tot D-sale vor fi adresate revistele, publicațiunile
 periodice sau ziarele care au schimb cu *Convorbirile Literare*.

*

Pentru abonamente și orice chestiuni de administrație să se adreseze „In-
 stitutului de Arte Grafice Carol Göbl S-sor I. St. Rasidescu“, Str. Doamnei
 No. 16, București.

*

Pentru numere eventual neprimite, administrația nu răspunde
 decât celor ce reclamă până într-o lună de la apariția numărului.

CONVORBIRI LITERARE

No. 7.

BUCUREȘTI, IULIE, 1911.

Anul XLV

LA CASA LUI CARLYLE

Spre partea de apus a Londrei, pe lângă Tamisa, e o casă pe care nimeni n'ar băga-o în seamă, de n'ar sta scris la intrarea ei:

Casa lui Carlyle.

Simplă de tot, cu zidurile de cărămidă, având o înfățișare de vechime. Și liniștită. Atât strada cât și împrejurimile sunt aici mai retrase, mai puțin copleșite de vuetul marelui oraș.

Înăuntru nu-i cum a lăsat-o Carlyle; căci mai târziu, după vre-o paisprezece ani dela moartea lui, s'a fost cumpărat casa, și lucrurile împrăstiate s'au strâns de ici de colo — câte s'au putut.

Jos în odaea din față, o seamă de portrete și fotografii, în legătură mai ales cu viața scriitorului în Scoția. Printre ele mai interesantă e o reproducere după o pânză a lui Robert Tait, întru cât înfățișează chiar această odaie, cum eră pe vremea lui Carlyle; cu vatra ei, cu masa la mijloc, cu ușa de alături deschisă, în cât lăsa o perspectivă și în alte două încăperi. Se vede acolo fereastra ce dă în grădină și bufetul și dulapul de cărți; nu lipsește nici colivia lui Chico — cum se chemă canarul, care, pe o vreme tristă când se mutau incoace, numai ce prinse a cânta pe stradă și Carlyle glumea, zicea că le cântă de noroc. Poate în graiul ei mica pasăre va fi spus de apropiata recunoaștere a lumii față de autorul lui *Sartor Resartus*!

Mă uit la ce a rămas din mobila de atunci, mobilă nu

Convorbiri Literare. — Anul XLV.

atât de fină, dar în care Carlyle cinstea munca cea din bătrâni, împlinită răbdător și cu drag; o masă rotundă, niște scaune de mahon, un paravan..... Iată ici sfeșnicul, de care pomenește în scrisori, iată și lunga lui pipă de lut — lucruri neînsemnate, mărunte, cari firește, prin ele însele ce interes pot să aibă? Dar când stai de cugeți la viața ce s'a desfășurat în preajma lor — o viață nu din cele obicinuite, de odată ele capătă graiu, parcă încep să șoptească și să cheme umbre din trecutul mort. Așa e totdeauna; pe lucrurile mute ce ne încojoară se lasă și ceva din sufletul nostru, și având o durată mai lungă, ele rămân a mărturisi și mai departe despre bucurii și suferinți, cari se sting împreună cu noi. De aceia și Carlyle s'a îngrijit atâta de aceste lucruri. Și de câte ori le pomenește, mai ales înainte de moarte când le dă în seamă prietenilor, are cuvinte duioase, pline de taină; ceasornicul a bătut, când el nu se născuse încă, și va bate și după ce va trece de hotarele timpului; scaunul din copilărie al soției sale Jane Velsh are — după gândurile ce deșteaptă, aci o lumină de veselie, aci o tristeță ca de moarte și eternitate.....

Pe o seară greoaie cu balustradă trec în salonaș. A fost mai întâi odaia de lucru a lui Carlyle, și la stânga dealungul peretelui se află și azi biblioteca. Aici s'a scris *Revoluția Franceză*; într-o seară cenușie, cât sfârși prima carte, o lasă pe masă și răsuflând ușurat, zise Janei Velsh:

„Ce vor face cu ea, nu se știe: dar de două sute de ani ei n'au văzut o carte, care să fi pornit mai cu adevărat din însuși sufletul omenesc.“

Manuscrisul fuse dat spre citire lui Stuart Mill, care după o vreme intră pe ușă, palid, abia putând îngăima vestea, că manuscrisul era prăpădit. Carlyle nu-și perdă răbdarea. Se puse a scrie din nou *Revoluția Franceză*, completând-o la timp încă cu două volume. Aci fură scrise și *Eroi și Cultul Eroilor* și *Scrisorile și Discursurile lui Cromwell*, cărți pline de viață, pregătite ca toate lucrurile

mari, în tăcere și trudă. Muncea neîntrerupt până spre amurg, când se lăsau în odaie clipele de odihnă, de liniște, pe cari le gustă mult Carlyle. „Erau, zice el, singura parte luminoasă din ziua mea neagră. Oh, acele jumătăți-ceasuri de seară, cât de frumoase, cât de binecuvântate erau.“ Apoi de multe ori, cum se înoptă, începeau a se ivi aici prieteni de-ai lui. Toți oameni de seamă : Tennyson, Leigh Hunt, Ruskin, Mill, Froude biograful, entusiastul John Sterling și alții : Trebuie să fi fost așa de interesant să vezi pe autorul *Pietrelor Venetiei* alături de Carlyle ori pe un Emerson—căci venise și el în două rânduri din America. Prima lor întâlnire fuse la Craigenputtock : acolo, plimbându-se împreună pe dealuri singuratic, se deschise vorba și despre nemurirea sufletului. Ce puteau spune ? O vreme tăcură. Carlyle, uitându-se jos la o biserică, zise : «Christ a murit pe cruce : asta zidi biserica de colo : asta ne aduse pe tine și pe mine la olaltă. Timpul are numai o existență relativă.»

Fie-care din prieteni purta cu sine idei și preocupări din lumi felurite și adesea stăteau la sfat până târziu ; și printre glume, printre hohote de râs, printre humorul ce curgea nesilit diu gura lui Carlyle, câte gânduri alese, adânci nu se vor fi aruncat între aceste ziduri !

Alături pe o ușă din dreapta dai în iatacul Janei Velsh, cu patul vechiu, cu sofaua și 'n perete cetești mișcat rândurile scrise de Carlyle pe mormântul ei. E bine că s'au pus aici. Fără voe te fac să gândești la drama ceea intimă, despre care multe s'au spus. Biata femeie ! Avea o inimă prea simțitoare și parte din suferinți erau mărite și de firea ei ; decăt, pare să fi fost la mijloc și altă ceva. Un scriitor englez aduce, nu de mult, următoarea mărturisire a lui Carlyle :

„Partea trupească mi se părea așa de puțin, n'aveam idee că poate să insemene mult pentru ea Un sfert de veac a trecut înainte de a afla cât de nedrept am fost, cât de greșit“

În asemenea împrejurări eră firesc să se deschidă un gol între ei. Și seara după masă, când rămăneau singuri, în salon, mi 'nchipuiu ce tăceri lungi, neguroase vor fi plutit deasupra lor. Stăteau ca niște umbre. Pianul dormea la o margine — timp de zece ani fără nici un sunet, până ce într'o noapte Jane Velsh, slăbită, bolnavă cum eră, îi zise cu un înțeles mai adânc în vorbă:

„Șezi colo pe canapea....” Și ea trecu la pian, și atunci se auziră iar prin odaie vechile arii scoțiene, pline de amintiri — pentru cea din urmă oară: pianul se închise și închis a rămas până la sfârșitul vieții lor.

Pășesc din odaie în odaie până sus, unde-i o încăpere curioasă: cu două rânduri de pereți și fără fereștri, primindu-și lumina de sus. E construită într'adins, ca să fie la adăpostul ori-cărui sgomot. Aici s'a retras pentru a pune supt ochii lumii, cum făcuse și cu Cromwell, figura istorică a lui Frederic cel mare. În juru-i, de toate părțile, erau îngrămădite portrete, gravuri, hărți — în legătură cu subiectul ce-l muncea. Câte-vă dinzele se văd și acum, printre alte hărți: manuscrise și scrisori de-ale lui Carlyle cu slova lor apăsată, rotundă, limpede.

La spatele casei e grădina — un petec de pământ, dar având tot ce-i trebuia lui: flori, pomi cu umbră și deasupra cerul, unde privirile puteau rătăci în voe, și aici venea să-și caute oare-care mângăere, mai ales pe vremea când începuse a suferi de lungi insomnii. În zadar se frământă în pat, neputând închide ochiul, părăseă odaia lui mohorită și se coboră ușor pe scări în grădină, umblând de colo-colo, ceasuri întregi. Crâmpee din gândurile acestor nopți ni s'au păstrat în paginile jurnalului său. Ast-fel într'un rând scrie următoarele:

«Pășind afară după miezul nopții și uitându-mă la stele, cari erau limpezi și numeroase, mă izbi un fel nou de simțire ciudată. Hah! în scurt timp am să vă fi privit și pe voi, pentru cea din urmă oară. Însuși teatrul imensi-

tății lui Dumnezeu-puternicul, nesfârșitul ajuns palpabil și vizibil pentru mine, se va închide asemenea, trântit în față-mi, și n'am să-l mai zăresc nici-odată. Și știam așa de puțin despr el, cât de vie mi-a fost dorința și sfortarea de a ști. Gândul acestei lipse veșnice eră trist și dureros pentru mine.»

Altă dată:

«Noaptea trecută am stat în halat să fumez în grădină. Eră una din cele mai frumoase nopți; jumătatea de lună limpede ca argintul, privea ca din veșnicie, și zorile falnice se revărsau sus. Am simțit o remușcare, un fel de tremur, că făceam caz de o noapte fără somn, chiar și de măhnirea mea, cu o vieță ce-i să fie așa de curând absorbită în marele mister din jur și deasupra mea. Oh, să fim răbdători.»

Acum în grădină, ca și altă dată, străbate fiorul primăverii, pomii se îmbracă în frunze, iedera se cațără pe ziduri: e acelaș mister pretutindeni, aceeaș priveliște a lumii, pe care nu știu cum s'o admire mai mult Carlyle. Căci eră dintre oamenii ce găsesc farmec și noutate până și în lucrurile cele mai obicinuite, oprindu-se cu mirare și plăcere înaintea lor. Cum zice unde-va în *Sartor Resartus*: „Însuși faptul de a privi e o binecuvântare.“ Frumoasă vorbă, adâncă. A spus-o Carlyle, cum au spus-o și alții de seama lui; dar în vălmășagul de interese și sbateri continue, câți mai stau să gândească la asta, câți simt cu adevărat fericirea de a trăi și de a putea vedeă lumină albă și cerul și florile și iarba tremurătoare și picurii de rouă?

M. BEZA.

EVUL MEDIU ITALIAN

IN

POEZIA LUI GIOSUÈ CARDUCCI⁽¹⁾

*Domnule Decan,
Onorat Auditor,*

Dacă ar trebui să exprim sentimentele care imi mișcă sufletul în această clipă în care tremurător și foarte puțin încrezător în puterile mele, mă urc, invitat de oameni așa de vrednici de cinste, pe această catedră de literatură italiană, pe care am dorit-o atât în trista singurătate a camerei mele de studiu, când vocile vieții tăceau, și mintea obosită de munca cercetării, se lăsă o clipă pradă dulcilor momeli ale visului; dacă ar trebui, domnilor, să exprim acele sentimente, m'aș găsi incurcat. Nu că eu, n'aș simți înainte de toate nevoia de a mulțumi bărbaților însemnați și mai ales d-lui Ministru Haret — cari au bine voit să-mi facă cinstea de a mă chema să predau în această Universitate: dar gândul îmi fuge aproape în acelaș timp pe malurile înflorite ale Arnului unde un mare și bun maestru⁽²⁾ mese gândește poate la această oră solemnă, în care școlarul seincumetă pentru întâia dată să vorbească de pe catedră

(1) Prelegere de literatură italiană, ținută la Universitatea din București la 20 Noemvrie 1909. Traducerea e făcută de d. Ștefan R. Nicolae.

(2) Pio Rajna.

innaintea unui public atât de numeros și de ales, fuge la Napoli într-o modestă, foarte modestă căsuță, la jumătatea drumului dintre Toledo și Corso, unde un tată bătrân, educator iubitor al unei generații întregi de tineri, întinde brațele „fra dolci lagrime“ fiului depărtat.

Totuși tremurarea și emoția, pe care le incerc în această clipă, în care atâtea amintiri mi se îngrămădesc în minte și inima palpită de recunoștință pentru toți aceia cari au bine-voit să-mi facă cinstea să predau pe pământ românesc literatura Italiei, nu pot să micșoreze în mine încrederea în bunăvoința d-stră, de care fiind sigur, am primit—și cu entusiasm—să viu printre d-stră, părăsind orice lucru mult iubit. Primirea frumoasă pe care am întâlnit-o ori unde pe pământul d-stră, faptul însuși că printre d-stră Români, nu mă simt străin, sunt pentru mine o cheazășie că nu-mi va lipsi acea atmosferă de bunăvoință și de simpatie atât de necesară oricărei inițiative nouă, ce e de dorit să fie bogată în roade pe terenul școalei, prin firea lui senin și nepărtinitor.

II.

Subiectul, despre care voesc să vă vorbesc, cuprinde, domnilor, o treime din opera poetică carducciană, și ar merita o tratare desăvârșită din partea unui medievalist de profesie, ce ar ști să-l lumineze cu bucăți de proză și să-l întregească cu un studiu al activității poetului pe terenul Filologiei romanice, materie pe care el o cultivă printre cei dintâi în Italia cu priceperea artei și siguranța metodei. Noi vom limita conferința noastră mai mult la evul mediu italian și la cercetare câtorvâ din marile ode istorice, amintind totuși pe celelalte multe, care în total sau în parte fac obiectul cercetării noastre.

Poetul care lângă urna lui Percy Bysshe Shelley, cântă în versuri, ce se resimt de compoziția și de armonia melancolică a exametruului catulian și de mâhnirea tragică a lui Leopardi:

L'ora presente è in vano, non fa che percuotere e fugge;
sol nel passato è il bello, sol ne la morte è il vero; (1)

nu putea în acele versuri să înțeleagă numai marele trecut
clasic al Greciei și al Romei; el care, puțin după aceea,
amintea cu atâta siguranță pe Siegfried, pe Roland, pe Re-
gele Marcu, pe Isolda cea blondă, el, căruia îi plăcu să
strângă la un loc într'o veselă „insulă strălucitoare de fan-
tesie în mări“ eroii și frumoasele tuturor vremurilor.

Ivi poggiati a l'aste Sigfrido e Achille alti e biondi
erran cantando lungo il risonante mare.

Sotto una verde quercia Rolando con Ettore parla,
sfolgora Durendala d'oro e di gemme al sole:
mentre al florido petto richiamasi Andromache il figlio,
Alda la bella, immota guarda il feroce sire.

Elena e Isotta vanno pensose per l'ombra de i mirti,
il vermiglio tramonto ride a le chiome d'oro:
Elena guarda l'onde; re Marco ad Isotta le braccia
apre, ed il biondo capo su la gran barba cade. (2)

Dacă drumul foarte lung de străbătut nu m'ar sili să
trec peste multe bucăți din poeziile lui Carducci, care ar
merită să fie luate în cercetare, aş voi să vă arăt d-lor,
cum aci fiecare vorbă, fiecare imagine, fiecare adjectiv este
bine cântărit și bine așezat pentru un scop unic, aş voi

(1) Ora de acum e în zadar, nu face de cât să lovească și fugă;
numai în trecut e frumosul, numai în moarte e adevărul.

(2) Colo rezemați în sulii Sigfrid și Achil înalți și blonzi
merg cântând d'alungul mării răsunătoare.

Subt un stejar verde Roland vorbește cu Ector,
strălucește de aur și de pietre scumpe: Durendala la soare
pe când la sânul plin își chiamă Andromaca fiul,
Alda cea frumoasă, nemișcată, privește pe crudul rege.

Elena și Isolda merg gânditoare la umbra mirtilor,
apusul rumen râde pletelor de aur:
Elena privește undele; Regele Marcu Isoldei brațele
deschide, și capul blond cade pe marea barbă.

să vă arăt cum pomenirea cavalerilor și a eroinelor care aparțin legendei Niebelungen, sau celor două cicluri al lui Artù și al lui Carloman, se întregesc în amintirea clasică a celor mai mari eroi ai lui Omer, în evocarea poetică a celor mai blânde dintre figurile de femei, pe care arta a știut să le conceapă dela Electra la Ofelia, dela Elena la Isolda, dela Andromaca la Alda; aş voi să vă arăt cum aci nu e vorba de o pompă de erudiție inoportună, pentru că doctrina nu este, n'a fost nici odată. și nu va putea fi, domnilor, un element de artă, și cu atât mai puțin de poezie, afară numai când, devenită printr'o asimilație lungă un nutriment vital al spiritului, reușește să se transforme în imagine, prin fantasia încălzită și spiritul mișcat al unui poet. Dar de aceasta vom avea răgaz să vorbim în urmă. Numai asupra unui lucru doresc să vă atrag atenția: că un poet, care știe să se servească cu atâta ușurință și dibăcie de materialul epico-romantic al Franței și al Britaniei, concentrând într'un epitet într'o atitudine, într'o schițare a unui peisaj, atâta bogăție de poezie nu e și nici nu poate fi un poet în înțelesul comun al cuvântului, ci un poet care e și erudit și din erudiție își face o scară către cele mai înalte și senine concepții ale artei, și care a trebuit să înceapă foarte de timpuriu să asculte vocile trecutului, vorba senină dar cu severitate dojenitoare a Istoriei.

Cevă mai mare de optsprezece ani, când ședea încă pe băncile părinților Scolopi, Carducci nu întrerupea lecturile sale poetice decât spre a se cufundă în studiul aspru al filologiei și al istoriei civile și literare. „Cărțile de erudiție” povestește despre el Nencioni, „erau pentru Carducci lecturi plăcute și căutate cu lăcomie aproape tot atât ca și poezii” și amintește marea bucurie ce simți când reuși să aibă în mână o veche ediție a cărții *Malmantile riacquistato* a lui Lorenzo Lippi, prețioasă pentru el mai mult pentru bogatele note filologice decât pentru octavele ștren-gărești ale acelui *fiorentino spirito bizzarro*. Mai târziu, trimis

să predea literatura latină și greacă în liceul din Pistoia, scriea lui Chiarini regretând „codicele lui Poliziano și ale anticilor poeți din Riccardiana”. „Le văz” exclamă mahnit, „le văz: le vreau”.

Iubitor de istorie ca puțin alții, — pentru că, — zice Chiarini, studiul acestei însemnate materii fu în el o pasiune, care din cei dintâi ani îl însoți toată viața — se înțelege foarte bine, cum „într-o zi de Iulie” cu tot clasicismul său intolerant și fără să viseze măcar că face romantism i se întâmplă „să compună în toți metrii care-i trecură prin cap” o nuvelă romantică, pe care avu o clipă ideea s-o publice într'un mic ziar literar dar care, după ce trecu entuziasmul dintâi, fu lăsată să doarmă pentru totdeauna.

Eră intitulată cu o vădită reminiscență leopardiană *Amorul și moartea*, și „în ea eră câte puțin din toate: — un tournoi în Provența — și răpirea reginei acestui tournoi de către un cavaler italian învingător — și o fugă cu dialoguri la lumina lunii printre pini — și fratele fecioarei, care acum nu mai e fecioară, care ajunge pe cei doi amanți la Neapoli — și un duel — și moartea amantului — și călugărirea amantei — și o înnebunire imediată — și nelipsita moarte după spovedirea în

endecasillabi

catulliani

dolci per facili

modi toscani^a, (1)

cum zicea bunul Rossetti, citat în mod malițos de poetul nostru.

Cu toată ironia cu care Carducci, celebru, fulgeră apoi acest nenorocit început poetic al său; țesătura nuvelii,

(1) endecasilabe

catuliane

dulci pentru ușoare

armonii toscane.

pe cât putem judecă din schema pe care ne-o dă însuși poetul, ne pare nu cu puțin superioară aceleia a celor mai celebre ale lui Prati și Grossi. Cele două strofe pe care ni le amintește Carducci, în care regina tournoi-ului puneă o coroană pe capul învingătorului, arată împreună cu naturala imitație tânără, — care iese în relief de altminteri mai mult în metru și în câteva particularități de formă decât în atitudinea gândirii — o concepție a femeii medievale foarte diferită de aceia ce e în cinste la romantici, cari, dacă avură meritul — de sigur foarte mare — de a rechemă atenția contemporanilor lor asupra comorilor nesecate ale poeziei, ce se găsesc închise în bătrânele cronici și în suavele legende ale evului mediu, avură și greșala de a-și forma după gustul lor un ev mediu convențional, populat cu fecioare palide și blonde, care de sigur că n'au trăit pe timpul femeilor albe și trandafirii ale trubadurilor, când amorul nu eră decât rafinarea simțului, și chiar de pe zidurile mănăstirei își luă sborul canțona deșuchiata și veselă a *goliardilor* care în contrast cu exagerațiile misticismului socotea ca veșnice și de neînvinș drepturile tinereții și ale amorului.

Din contră femeia pe care o avem dinnainte în strofele din tinerețe ale lui Carducci, nu e o fecioară care moare de lancezeală ca romanticele protagoniste ale lui Grossi și Prati, nu e o păpușe fără suflet, ca cea mai mare parte din eroinele lui Aleardi și Rossetti; ci o femeie în carne și oase, ce trăește, și iubește, și simte amorul chiar și în turburările simțurilor, când i se întâmplă să atingă cu degetele părul curgător al învingătorului frumos:

Qui la bella di Tolosa (1)
Del baron gli occhi fissò

-
- (1) Aci frumoasa din Tuluza
Privi pe baron drept în ochi
Apoi tremurătoare și rușinată
Plecă ochii și suspină.

Poi tremante e vergognosa
Chinò gli occhi e sospirò.

Ma una fiamma al roseo volto
Una fiamma la sali,
Quando il nero crin disciolto
Fra le dita errar senti.

Așa scria Carducci când eră pe băncile școlii. Ce progres imens a făcut în el, în cei patru ani pe care-i petrecu la Școala Normală din Pisa, concepția istorică a evului mediu italian, pe care el și-o asimilase și o pătrunsesese mereu în acest timp, vom putea-o vedea foarte ușor din încheierea lecțiunii sale de probă despre influența proven-sală în lirica italiană a secolului XIII, la care lucră mult și cu mare dragoste, fără însă să reușească să obție maximul voturilor, pe care-l avu în schimb la dizertația de filozofie, pe care o copiase aproape în întregime din Rosmini.

Iată-o:

„Pentru a arăta procesul acestei renașteri spirituale (a literaturii și a artei la sfârșitul evului mediu) ar trebui să mă duc însoțit de istorie, mai întâi pe malul mării în Sicilia, unde chiar dela 1180 răsună nedesăvârșită dar înfocata canzone a lui Ciullo d'Alcamo, apoi pe piețele din Assisi și Fano, unde armele cetățenilor cari se ucideau între ei încetară lupta la poezia inspirată de San Francesco și de Fra Pacifico, apoi în marea Universitate din Bologna, mama științei italiene; m'aș opri în sfârșit să privesc societatea florentină a secolului XIII, a celui timp pe care scumpii noștri cronicari îl numesc *timpul bunului popor bătrân*.

Aș vedea acolo virtuți cetățenești foarte mari fără aroganță, virtuți familiare foarte plăcute, fără moliciune, vir-

Dar o flacăre în fața trandafirilor,
O flacăre i se urcă,
Când părul negru despletit
Îl simți trecând printre degete.

tuți artistice foarte mari, fără sfortare; și acei nobili, și acei artiști, cari adunați la un loc în biserica San Giovanni, dictară constituțiile din 1250 și 1282, lăsând la o parte roba, penelul și foarfecele, și lucrând cu pana și cu spada cum se lucră pe atunci; aș vedeă pe fiii acestor oameni la școala din Brunetto Latini, unii învățând să vorbească bine și să conducă bine comuna după operile lui Cicerone și Salustiu, și printre aceștia pe Giovanni Villani; alții, strângând comora enciclopediei contemporane, și printre aceștia pe Cavalcanti și Allighieri, care se inspirară de poezia filozofică: apoi prin serbările populare ale Calendimaggio-ului, prin splendidele cavalcade ale tinerilor în politicoasele adunări ale poporului sau sub terasa caselor puternicelor familii sau în jurul lui San Giovanni, născându-se cea mai proaspătă poezie a lui Dino Frescobaldi și Gianni Alfani.

După aceasta noi am avea înainte tot procesul poeziei toscane, care începe didactică și cu formă narativă în *Tesoretto* al lui Latini, în *Intelligenza* lui D. Compagni; urmează filozofând cu o măreție italiană în canzonele lui Allighieri și ale lui Cavalcanti; apoi în baladele și sonetele acestora și ale lui Alfani și ale lui Frescobaldi, cu o nemai simțită curățenie religioasă de sentiment, cu o ne mai văzută ușurință în forme, pare că vrea să aspire la cer, în acel fel în care aspiră cei doi îngeri pictați de Giotto în templul din Assisi; infine înaintea poporului italian uimit apare, lângă Santa Maria del Fiore, singuratecă și uriașe *Divina Commedia*.

Toate acestea se întâmplau, domnilor, în acel timp compătimit în mod așa de mândru de niște oameni cari cred că civilizația stă în a nu face nimic sau a face rău ceia ce anticii făcură bine; în acel timp pe care Carlo Botta îl numi *prostul și neînfrânatul ev mediu*; printre acei oameni pe cari Carlo Botta îi numi *vite stângace ale evului mediu*. Și printre acele vite stângace erau Tommaso D'Aquino și Dante Allighieri. Acum față de ei, printre economiștii și politicianii moderni cine-i mai mare?"

Cele câteva rânduri de proză pe care le-am citat, și pentru care trebuie să fim foarte recunoscători lui Chiarini că a voit să ni le conserve, sunt în special interesante pentru noi, căci cuprind în micul spațiu de câteva perioade, aproape toate motivele pe care le vom vedea dezvoltate unul după altul în poeziile de mai târziu: de la canzone asupra lui Dante, în care vom citi descrise în culori negre incendiile și măcelurile cari întristară în evul mediu frumoasele noastre orașe; până la delicatul sonet în care ne va fi dat să contemplăm figura suavă a sărmanului din Assisi în acțiunea serafică de a aduce laude lui Dumnezeu „pentru sora noastră corporală, Moartea”; de la strofele ce freamătă de mânie sfântă din *Ode agli Italiani* la regretul întristat al lui Sennuccio, reevocând în marea sală a castelului ospitalier al marchizului Malaspina a sa „città fiorita” și pe Santa Maria del Fiore „serena fra le negre torri”.

III.

Trăind în timpuri furtunoase, și, în acelaș timp norocoase, și luând parte la năzuințele, la speranțele, la descurajările, la entuziazmul, la bucuriile și la durerile a patru perioade foarte diferite ale celei mai recente vieți italiene, fiecare din ele, opunându-se celei precedente, găsește în ea cea d'întâi origine a sa și însăși motivul său de a exista; Carducci trecu dela descurajarea unei așteptări, care acum prea i se părea că se prelungește (și găsi expresiunea ei poetică în *Ode agli Italiani*) la entuziazmul patriotic pentru cele d'întâi isbânzi în luptele pentru neatarnare însoțite de cel dintâi freamăt revoluționar care îi inspiră pe lângă altele mai mici, cele două ode mărețe: *Alla Croce di Savoia* și *Sicilia e Rivoluzione*; recăzû apoi în cea mai neagră și tragică descurajare după Mentana și Convențiunea din Septemvrie; până când, devenit republican mai mult din protestare decât din convingere, îndreptă în contra a-

celora pe care îi crezû răspunzători de înjosirea Patriei fulgerile arzătoare din *Meminisse horret* și *Le nozze del mare*. Apoi după ce trecû vijelia și se întări noua stare de lucruri mulțumită politicei pricepute și prudente a aceleiaș Drepte parlamentare, pe ai cărei oameni de guvern îi contrariase și îi batjocorise cu atâta tărie; împăcat cu monarhia pentru sensul ei istoric ca și pentru admirația respectuoasă pentru cea d'întâi regină a Italiei și pentru virtuțile cavaleriești și civile ereditare în principii din Casa de Savoia; putû în sfârșit liber de orice preocupare politică și anticlericală, să ne dea o viziune istorică completă a evului mediu, totdeauna fantastică și reală, frumos colorată și în acelaș timp demnă și senină.

În cea dintâi din aceste faze, pe care le vom numi ale *așteptării nerăbdătoare*, Italia apare poetului neștiutoare de marele foc care se ascundeă sub acea puțină cenușe, cea mai degenerată și mai lașe dintre națiunile contemporane, uitând trecutul, neîngrijitoare de viitor, ipocrită și conruptă în acelaș timp, ocupată să aplaude *Inni Sacri* ale lui Manzoni sau să desgroape oasele *călugărilor Zoccolanți* să le pună pe altare și să le venereze ca pe sfinte.

Martori de descurajarea pe care o astfel de stare de lucruri trebuia să o producă neapărat în sufletul acelora ce nu erau nesimțitori la sfânta dragoste de libertate și de patrie sunt cele două sonete: *Non vivo io, no* și *Poi che l'itale sorti e la vergogna* din care va fi de ajuns să cităm aceste versuri introductive, pentru ca oricine să poată ghici conținutul de descurajare adâncă și îndurerată. În umilirea patriei el nu mai are curajul să cânte de dragoste nici nu crede, în indiferența comună, să fie posibilă o încercare de poezie patriotică și civilă:

Lunge, canti d'amore, altro richiede
Quel novo ardor che tutto entro m'inva.
Io voglio tra rumor d'ire e di spade
Atroci alme rapir d'Alceo col piede

Risorgerem poeti allor che sia
 Scosso il torpore senza fine amaro
 E la patria virtù musa ne fia (1)

Spiritul său se refugiază în trecut, se odihnește la umbra mormintelor marilor italieni din toate secolile, se întoarce în sânul generațiilor libere și puternice ale antecelor noastre comune.

Quando virtude con fuggenti piume
 Sprezza la terra e chiede altro sentiero
 L'ardor del buono e lo splendor del vero
 Rado s'alluma,

Languido il cor gli spirti suoi più belli
 Ammorza e stagna torbida la mente,
 Speme si vela e disdegnosamente
 Guarda a gli avelli. (2)

Și din morminte spiritele mari se ridică să grăiască cu el despre patrie, pe care și ele o doriră mare, glorioasă și puternică, să plângă cu el triste zile care le apasă. Cu totul închis în lumea sa internă, poetul ascultă pe Vittorio Alfieri plângându-se de secolul ingrât care-i zmulge laurul; pe G. B. Niccolini supărata umbră uriașe, respingând dis-

(1) Departe cântece de iubire : altceva cere
 Acea nouă aprindere care mă năpădește :
 Voi prin sgomot de mâinii și de săbii
 Să iau suflute crude cu piciorul lui Alceu

Vom învia poeți atunci când va fi
 Trecută lenevia afară din cale de amară,
 Și virtutea patriei ne va fi muză.

(2) Când virtutea cu penele fugătoare
 Disprețuește pământul și cere altă cărare,
 Pasiunea bunului și strălucirea adevărului
 Rar se aprinde,

Inima slabă înăbușe spiritele sale
 Cele mai frumoase, și mintea lăncezește turbure,
 Speranța se învâluie și disprețuitor
 Privește mormintele.

prețuitor laudele mormăite de o plebe uitucă și somno-roasă. Și Vincenzo Monti îl va face să se aprinză de mânie și de furie în contra „gurei ușoare“ a Bruților curtezani și Pietre Metastasio gonit de pe scenele

dove scherza il delitto e dove ardito
l'adulterio in gentil vista passeggia, (1)

il va face să se gândească cu strâmbătură de ironie și de dispreț la bigoteria ipocrită a „secolului laș ce se creștinează“.

În astfel de clipe de descurajare evul mediu îi apare natural ca vârsta de aur a poporului italian, când patria și libertatea găseau un adăpost demn în numele bătrânilor noștrii din bunele vremuri de altă dată și fiii vedeau în sacrele plete albe ale părinților.

pii documenti di civil costume,
opre gentili e amore intellettivo
del buon del vero e del decente, e vivo
d'esempi lume. (2)

Atunci generațiile noi dădeau patriei cetățeni fără pată, apărători curajoși, meșteșugari pricepuți :

crescean nel lieto strepito frequente
de le officine, gioventù severa
forte le membra, indomita ed intera
l'alma e la mente. (3)

- (1) unde glumește crima și unde îndrăzneț
adulterul se plimbă cu înfățișare frumoasă.
- (2) documente pioase de obiceiuri frumoase
lucruri plăcute, și dragoste înțeleaptă
a bunului, a adevărului și a cuviinciosului,
și lumină vie de exemple.
- (3) creșteau în veselul zgomot des
al atelierelor, tinerețe aspră
cu corpul tare, cu sufletul și cu mintea
iute și întreagă.

fiul ascultând frumoasele povești de oștiri și de lupte, privea de jos de pe pământ cu lăcomie armele tatălui sprijinite de perete, crescând,

.... fero giovanetto, spene
cara a la patria e forza di sua gente
bello di gioventù, d'armi lucente. (1)

și copilele — poetul n'o zice, dar se înțelege din ceea ce zice apoi — stau mulțumite lângă „fus și furcă“ în credincioasa însoțire a mamelor. Nici pudica floare a simțurilor nu era întunecată de dansurile vibratoare; nici sufletul nu era otrăvit de romane franceze întemeiate pe adulter.

Izbucnește, în adevăr, puțin după aceea într'o violentă oară în contra educației ușuratece și inconștient sensuală pe care societatea modernă o dă copilelor uitând înalta misiune educatoare a femeii.

Vile ed infame chi annebbiò il pudico (2)
Fior de' tuoi sensi ne' frementi balli
O giovinetta, e stimolò de' falli
Il germe antico.

E maledetta la procace nota
Ch'alto ti scuote il bel virgineo petto
E che nel fuoco del segreto affetto
Tinge la gota!

Gioite, o padri: e a l'alma e a la mente
Galliche fole di peccar mezzane
Esca porgete. Da le carte insane
Surga sapiente,

(1) tânăr mândru, speranță
scumpă patriei și puterea neamului său,
tinerețe frumoasă cu arme strălucitoare.

(2) Laș și infam acela care întunecă
Floarea simțurilor tale în balurile vibratoare
O fetițo, și ațită germenul vechi
Al greșalelor.

Surga e proceda l'erudita e bella
Vostra Lucrezia a gl'itali mariti
Pura accrescendo a i sacri rami aviti
Fronda novella.

Ma non di tal vasello uscia l'antico
Guerrier, che a sciolte redini, feroce
Premea de l'asta infensa e de la voce
Te Federico.

Poezia, oricât de adevărat simțită cade ici și colo în exagerație, fie în reprezentarea destul de unilaterală a obiceiurilor medievale, fie în disprețul nu pe deplin justificat în contra celor moderne. Fetele — totuși — cântau și jucau încă de pe timpul Ligei Lombarde, când *Compania Morței*, strânsă în jurul gloriosului ei *Carroccio* goniă peste Alpi obrăznicia crudă a lui Barbarossa; și dacă în loc de romanțe de cameră cântau plăcutele balade de mai, și dacă în loc de un *waltzer* sau de o *polka*, jucau pe pajiștele înflorite o horă ținându-se de mână cu băeții frumoși, asta nu înseamnă că baladele de Mai erau mai pudice decât romanțele cu acompaniament de piano și nici hora mai puțin pe-

Și blestamată nota zburdalnică
Care în sus îți mișcă pieptul fecioresc
Și care în focul iubirii tainice
Colorează obrazii.

Bucurați-vă o părinți: și întindeți ca iască
Sufletului și minței povești franțuzești
Mijlocitoare de păcate. Din cărțile nesănătoase
Să iasă învățată,

Să iasă și să întâmpine înțeleaptă și frumoasă
Lucreția voastră pe soții italieni,
Adăogând o frunză nouă la sfintele
Ramuri strămoșești.

Dar nu din astfel de mamă eșea vechiul
Războinic, care cu frânele lăsate, crud
Te gonea cu sulița nelvinsă și cu vocea
Pe tine, Frederic.

riculoasă decât jocurile în perechi. Poetul e rău dispus, vede totul în negru și devine chiar nedrept cu conaționalii săi cari tocmai atunci ascuțeau la umbra societăților secrete săbiile, ce nu întârziară să scânteze la soarele bătăliilor. Exagerația e vădită, și chiar Carducci ar fi recunoscut-o în timpul din urmă; dar ar fi de ajuns numai imaginea tânărului lombard gonind pe Barbarossa „cu frânele lăsate” totdeodată cu sulita și cu vocea, ar fi de ajuns incheierea, pe care îmi pare rău că n'o pot cită aci în întregime, în care invoacă noi hoarde de barbari ca să pună capăt rușinii, ce

Frudghin de gli avi ne le tombe sante (1)
 Con le spade ne' figli insanguinate
 E calpestin le sacre al vento date
 Ossa di Dante;

ca să cumpănească ceea ce e exagerat și excesiv în strofele precedente, și să ne facă să prevestim în el marele poet al istoriei, care va ști să culeagă din fiecare epocă „clipa cea mai dramatică, cea mai expresivă și cea mai eroică” poetul a cărui „o trăsătură de condei” — mă voi servi de o fericită expresie a lui Arturo Farinelli — „va deschide domnia morții, va evocă umbrele scumpilor noștri”.

În cele dintâi cinci cărți din *Juvenilia* schițările obiceiurilor, costumelor, tradițiilor, legendelor, oamenilor și faptelor din evul mediu sunt încă foarte sărace, în comparație cu numeroasele referințe ale poetului la obiceiurile, la eroii și la credințele mitologice ale anticilor civilizații din Grecia și Roma. Clasicismul său încă superficial, și din această cauză fanatic, neîndurător, supărător, îl face să disprețuiască orice alt izvor de inspirație care nu e grec sau latin, și mai ales pe acela al literaturilor străine pe

(1) Să scormonească în sfintele morminte ale strămoșilor
 Cu spadele însângerate în fii
 Și să calce în picioare sfintele oase ale lui Dante
 Date vântului.

care în schimb îl atingeau foarte adesea urății romantici. Dar cu toată această sărăcie de schițări, suntem în stare să ghicim dacă nu altceva, cel puțin preferințele lui Carducci pentru cutare sau cutare epocă, ura lui pentru o clasă sau alta de cetățeni, adâncimea noțiunelor sale literare, cât bine și cât rău judecă el că a fost în acea perioadă trecută a istoriei noastre naționale. Astfel îl vom auzi încă odată laudând epoca Comunelor, în *Ode alla B. Diana Giuntini*, născută pe colinele fericite ale orașului S. Maria a Monte.

quando pie voglie e be' costumi onesti (2)
erano in pregio e cortesia fioriva
le tosche terre,

și în altă parte bucurându-se de victoria poporului asupra marilor și micilor feudatari:

Sacri a la publica salute, estranee (1)
minacce ed impeti di re fiaccarono:
plebe altera, de' grandi
prostrar l'orgoglio e i brandi.

Discese il ferreo baron da l'orride
castella, e al popolo vincent: aggiuntosi,
con mano usa al crudele
cenno trattò le tele.

Cu această aluzie la *Ordinamenti di Giustizia*, prin care fiecare cetățean care voia să ia parte la guvernul repu-

(1) când dorințe pioase și frumoase obiceiuri cinstite
erau prețuite și politețea înfloreă
pe pământurile toșcane.

(2) Consacrați apărării publice străine
amenințări și furii de regi zdrobiră:
plebe mândră, umili orgoliul și
săbiile celor mari.

Se scobori baronul îmbrăcat în fier din grozavul
castel și alăturându-se de poporul învingător
cu mâna obișnuită la cruda poruncă
țesu pânzele.

blicei eră obligat să se înscrie într'una din artele mari sau mici în care eră împărțită populația comunei; Carducci se arată chiar dela cei d'întâi pași poetici ai lui foarte puțin iubitor al nobilimei feudale. Se născuse cu instinctul răscosalei în sânge: singura zeiță pentru el eră *Libertatea*, singura formă politică *Democrația*, eroul cel mai demn de admirație Gian della Bella, asprul și piosul cavaler florentin, care știu să facă pe baroni să dărăcească inul. Astfel îl vom auzi vorbind de rău de măcelurile frățești din Campaldino și Meloria, de setea neomenească de răzbunare, de incendiiile și ruinele orașelor sfășiate de luptele dintre partide; dar când va fi vorba să pună cele două epoci în față, așa încât compararea să facă pe contemporani să se rușineze; chiar și acele măceluri îi vor apărea dintr'un punct de vedere mai bun, curățite la focul libertății, care se găseă în piepturile mărețe ale strămoșilor noștri.

Qui dove i trivii d'urli e domestico (2)
Marte e di fiaccole notturne ardeano
E insanguinò le spade
Gelosa libertàde,

Di specchi fulgido ecco e di lampade
È il luogo, e gli ozii molce di un popolo
A cui diè il cielo in sorte
Noia pallida e morte.

(Va urma)

RAMIRO ORTIZ.

(2) Aci unde răspântiile ardeau de urlete
Și de război civil și de făclii de noapte,
Și libertatea geloasă
Insăngeră săbiile,

Iată locul strălucitor de oglinzi
Și de lămpi, liniștește răgazul unui popor
Căruia îi dădă cerul ca soartă
Plictiseala palidă și moartea.

SCRISORILE LUI GRIGORE ALEXANDRESCU

CĂTRE

ION GHICA

E îndecobşte cunoscută legătura de prietenie dintre Ion Ghica şi Grigore Alexandrescu.

După cele ce ne spune Ion Ghica în cunoscuta lui *Scrisoare* (1) către Vasile Alecsandri, din 15 Ghenarie 1886, cei doi prieteni s'au întâlnit la cursul dascălului Vaillant, la Sfântul Sava, în primăvara anului 1831. Am arătat aiurea (2) îndoelile ce se ridică în jurul acestei afirmaţii a lui Ghica. Abia la 1 Maiu 1832, Vaillant fu numit prin contract ca director al pensionului dela Sfântul Sava; înainte, el deschisese o şcoală de limbă franceză, cu o clasă de gramatică şi alta de literatură, în casele lui «Papa, lângă hanul Grecilor». Aceasta o ştim, între altele, şi după înştiinţarea din *Curierul românesc* din numărul dela 1 Maiu 1830, care hotă-

(1) *Amintiri despre Grigorie Alecsandrescu* în *Analele Academiei Române*, seria II, Tom. VIII. secţia II, 1887. Idem în Ion Ghica, *Scrisori*, 1905, p. 559. Ibidem, reprodusă în *Scriseri în versuri şi proză ale lui Gr. Alecsandrescu* din 1893, ediţie pregătită de Ion Ghica, p. 6.

(2) E Lovinescu, *Viaţa şi opera lui Grigore Alexandrescu*, ed. Minerva, p. 17. Idem, G. Bogdan-Duică: *Despre Grigorie Alecsandrescu*, *Conv. lit.*, 1900 p. 838.

răște deschiderea cursului pentru 5 Maiu 1830. Prin urmare întâlnirea nu putea avea loc la Sfântul Sava, scăpare din memorie destul de firească, de altminterea, la un om ce-și scria amintirile 55 de ani mai târziu!...

Amănuntele acestei întâlniri celebre sunt prea cunoscute din *Scrisoarea* lui Ion Ghica, pentru a simți nevoia să ne mai oprim asupra lor (1). Alexandrescu locuia pe atunci în «beciul de sub scara Mitropoliei» la unchiul său, părintele Ieremia. O bibliotecă de peste o mie de volume se afla în podul Mitropoliei. Aici, cei doi prieteni aveau să petreacă împreună multe ceasuri liniștite, trecând cu lesniciune dela *Viețile sfinților* la *Tucidid* și *Xenofon*. Din când în când, tânărul Grigore venia în casa lui Tache Ghica, de pe podul Calității, unde și cunoscă pe Ion Văcărescu, pe Eliade, pe frații Câmpineni și pe atâți alți fruntași ai renașterii noastre culturale...

Grigore Alexandrescu — în care bohema noastră literară poate recunoaște un strămoș — se alipă de familia lui Ghica. Pe când Ion se află la studii la Paris spre sfârșitul lui 1837, el se mută chiar în casa lui coconu Tache, cum îl numia pe tatăl prietenului său (2). Dacă ținem seamă de cele ce spune Eliad în *Echilibru*,

(1) Premărirea acestei prietenii a făcut-o poetul și în poezia *Prieteșugul* din primăvara anului 1831.

(2) Cea dintâi ședere a lui Grigore Alexandrescu la Tache Ghica (în casele de peste drum de Teatru) datează din Noemvrie 1837 până în Octomvrie 1840. Aici a scris poetul *Fericire* (25 Fevruarie 1838), *Lebăda și puii corbului*, *Boul și vițelul* din ediția din 1838; și *Toporul și pădurea*, *Căinele și cățelul*, *Lupul moralist*, *Vulpea liberală*, *Viața câmpenească*, *Epistola către Voltaire*, *Mulțumirea, închinată fetiței Voinescului II (devenită contesa de Rochemontoux)*, Anul 1840.... apărute în ediția miniatură dela Iași din 1842.

Alexandrescu eră oarecum un reprezentant al societății pe care Ion Ghica o întemeiasă la Paris, în rue de la Sorbonne, și în care Eliade vedeă o «masonerie» anarhistă, menită să pogoare tot ce e sfânt și nobil cu «persecuția tuturilor celor ce nu vor fi din cârdoșia acestui Pandemoniu, mascat cu nume de societăți literare, de partid național, de propășire» (1).

Spre sfârșitul lui 1840, întorcându-se în țară dela Paris, Ion Ghica își găsi prietenul în închisoarea din mahalaua Gorgani, după toate presupunerile, în urma publicării poeziei *Anul 1840* (2). Trei luni după aceea, ieșind din închisoare, el se mută din nou la Take Ghica, unde aveă să stea până în 1844.

În vara anului 1842, Ion Ghica venind de vacanță la București (căci se află ca profesor la Iași), cei doi prieteni întreprinseră o călătorie peste Olt, mergând din mănăstire în mănăstire, dela Cozia până la Tismana și dela gura Bahnei până la Turnu-Roșu. Rodul acestei călătorii de o lună jumătate se găsește în *Memorialul de călătorie*, publicat de Grigore Alexandrescu în fruntea ediției din 1863 și în câteva din cele mai bune poezii ale poetului (3).

Dela 1842 încolo prietenia între cei doi mari bărbați poate fi urmărită după mărturii mai sigure, deoarece în Biblioteca Academiei Române se află un volum manuscris — No. 801 — ce cuprinde o parte din scrisorile poetului

(1) *Echilibru* p. 63. Vezi și poezia *Ingratul* în *Curier de ambe sexe*, II, p. 74.

(2) E. Lovinescu, *op. cit.* p. 59.

(3) Anume: *Mormintele la Drăgășani Umbra lui Mircea la Cozia* (*Propășirea* din 7 Maiu 1844) și *Răsăritul lunei la Tismana*.

către Ghica. Câteva dintre dănsule, 31 la număr, pelângă care se adaugă și o scrisoare trimisă *Gazetei de Transilvania* (1) în 1845 — au fost publicate de d. G. Bogdan-Duică în *Viața Românească* (2). Publicația aceasta însă — atât de prețioasă — întrerupându-se deodată, am crezut de cuviință s'o continuu eu, după cinci ani, în siguranța că scrisorile marelui poet aduc o contribuție oarecare și pentru cunoașterea timpului în care trăia el, dar mai ales pentru întocmirea unei biografii sufletești a unui scriitor de o așa însemnătate. De altminteri, mă slujisem de ele, în măsura îngăduită de cadru, și în alcătuirea volumului meu:

Viața și opera lui Grigore Alexandrescu.

Această corespondență începe la 29 Ghenarie 1842 și se sfârșește în 1866, cu largi întreruperi (3). D. Bogdan-Duică a publicat numai scrisorile dintre 1842 — 44, adică din vremea când Ion Ghica se afla la Iași ca profesor la *Academia Mihăileană*.

Ele cuprind mai întâi acel schimb tainic de sentimente firesc la doi prieteni: «Între noi, spuneă el în întâia scrisoare (4), este o legătură nu numai de obicei, dar de gândiri și de sentimente cari insuflă adevăratul prietesc și desăvârșita încredințare»; apoi, pe lângă aceste revărsări sentimentale, atâtea notițe interesante asupra întâmplărilor vieții, și a mișcării literare. In ele urmă-

(1) 22 Februarie 1845. E privitoare la încetarea *Propășirei*.

(2) 1906, Tom. III, p. 12 și 186. A lăsat însă la o parte pasagii ce i s'au părut de prisos.

(3) Cea din urmă scrisoare *datată* e din 19 Iulie 1866.

(4) F. 1.

rim pas cu pas împrejurările în care s'a tipărit cunoscuta «ediție miniatură» dela Iași (1842) a poeziilor lui Grigore Alexandrescu; în ele vedem chipul cum începuse a se strânge tot mai mult legăturile culturale și literare ale Munteniei cu Moldova (1); prin ele putem face unele îndreptări la versurile poetului (2), din ele vedem intenția poetului de a se stabili la Iași (3), intenție pe care n'a putut-o îndeplini niciodată; în ele mai găsim atâtea mărunțișuri și intimități — cari nu pot fi lăsate la oparte, mai ales în sărăcia de informații în care ne aflăm astăzi cu privire la scriitorii noștri.

Dar această corespondență ce încetează spre sfârșitul lui 1844, odată cu întoarcerea lui Ghica dela Iași, se înnoadă din nou în Iunie 1849 (cea dintâi scrisoare e din 27 Iunie 1849), pe când Ghica se află la Constantinopole, în urma revoluției din 1848. Grigore Alexandrescu își relua rolul de informator politic și chiar *mon-dain* al prietenului său.

Pe aceste scrisori le dăm aici în întregime, fără nici

(1) Colaborația de pildă a lui Alexandrescu la *Calendarul pentru poporul român* al lui Kogălniceanu (F. 1), sau la *Propășirea*, unde a publicat *În ceasuri de mâhnire* (la 16 Ianuarie 1844), cf. F. 192. Publicase de altminteri în *Dacia literară* din 1840, cunoscutul său *Anul 1840*. Dintr'o scrisoare a lui Alecsandri către Gr. Alexandrescu (ms. 803, F. 5) vedem pe Alecsandri cerându-i o poezie pentru *Propășirea*. Scrisoarea datată din Martie 1844, fu trimisă cu prilejul plecării lui I. Ghica din Iași. A rămas în hârtiile lui Ghica.

(2) De pildă în *Epistola către Cantacuzino sau viața câmpenească* (F. 1). O altă poezie *Spovedania* (F. 192) s'a pierdut; de asemenea și *Versurile măscilor*, ce urmau să iasă în *Propășirea* s'au pierdut (F. 221).

(3) Graba lui de a veni la Iași se vede din toate scrisorile dela început (F. 1, 3, 5, 7 etc.) Fragmentele acestea au fost însă înlăturate din textul publicat de d. Bogdan-Duică. Trebuie să le căutăm numai în original.

o schimbare de text, decât doar cu prea neînsemnate îndreptări în ceea ce privește unele mici particularități fonetice (muntenisme) ale poetului. (1)

Iată-le:

I

F. 48.

27 Iunie 1849, București

Iubite,

Cu venirea acolo a boerului Otitelesanu (2) îți gătisem o scrisoare, dar nu i-am dat-o, temându-mă să nu cază în mâni străine, căci abia scăpasem din ghiare lepătrioților Cornescu (3) și Beizadea Scarlat (4). Și n'aș fi dorit a vizita nici una din mănăstiri care le-am vizitat împreună, în timpuri mai de iluzie și prin urmare mai fericite (5). Acum îți scriu numai și numai ca să-ți fac cunoscut că trăesc, dar viața e tristă și descurajarea adâncă. Stegarii revoluției sunt astăzi spioni ai poliției și se teme cineva chiar de umbra sa. Ce să-ți mai zic? Am

(1) Scrisorile firește sunt cu slova chirilică.

(2) Desigur Iancu Otitelesanu (1795—1876) ce avea să fie ministru al controlului între 1851—53.

(3) Marele Logofăt Constantin Cornescu care la 1 Maiu 1847 fusese numit ministru de culte (G. Bibesco: *Règne de Bibesco*, II. 583).

(4) Desigur Scarlat Ghica (1812—1875), al patrulea fiu al lui Grigore Ghica Voevod. Se vorbește aici de reacțiunea ce urmă după revoluția din 1848.

(5) Aluzie la călătoria întreprinsă de Ghica și Alexandrescu pe la mănăstirile de peste Olt în vara anului 1842 (14 Iulie—30 August). Fragmente din *Memorialul* acestei călătorii a publicat poetul în *Pro-pășirea* din 30 Aprilie și 18 Iunie 1844. Partea privitoare la Cozia s'a republicat în *Foaia pentru minte, inimă și literatură* din 21 August 1844; un alt fragment s'a publicat în 23 Octomvrie ale aceluiaș an. «*Memorialul de călătorie*» s'a publicat în fruntea ediției din 1863. Ca amănunt inedit amintesc că și V. Alecsandri voise să ia parte la această excursie după cum reiese dintr'o scrisoare a lui către I. Ghica, din Iulie 1842 (ms. 803, F. 3).

ajuns mizantrop, căci nu știu în ce casă poți intra ca să nu auzi sfâșiind pe acei ce lipsesc, căci oamenii după cum știi judecă după rezultaturi.

Cine poate prevedea sfârșitul aceștii poziții critice?

Răspunde-mi prin aducătorul aceștia, D. Lerescu, care îmi este rudă. Spune-mi ce faci pe-acolo. Dacă ai dat ochi cu Domnu sau cu ai Domnei (sic) (1) care trebuie să fie recunoscători revoluției pentru binele ce le-au venit.

De cunoști vre-un mijloc a ne mai scrie, însemnează-mi-l. Și nu te miră de forma acestei scrisori, căci o făcui în grabă și nu acasă la mine.

Vechiul d-tale prieten

GR. ALEXANDRESCU

P. S. Trimete-mi puțin tutun arăbesc.

II.

F. 50—51.

București, 12 Octomvrie 1849.

Iubite,

Scrisoarea ce zici că mi-ai trimis n'am primit-o, ba încă te socoteam plecat de acolo căci unii din nobilii călători răspândiseră vorba că pentru neînțeleptele tale vorbiri ți s'a pus soroc de zece zile ca să te faci nevăzut. Dar biletul din 24 ale trecutei luni mă încredință că s'au milostivit a te mai îngădui.

De ași avea mai multe *d'alte ale ce Satan a născocit* (2), ași veni negreșit să văz bunurile de care vă bucurați acolo. Cât pentru civilizație n'avem trebuință, a noastră fiind ajunsă la gradul cel mai înalt prin silințele bunului nostru Radeski (3)

(1) Probabil «Doamnei». Se știe că noul numit Voevod, Barbu Știrbei, plecase la Constantinopole la 21 Ianuarie 1849 spre a-și lua investirea.

(2) Bani.

(3) Cunoscutul mareșal austriac Radetzki care a înăbușit între altele și revoluția din Italia.

al jurnaliștilor. Asemenea nici lupta nalavă nu mă pune în ispită, căci eu, după cum știi, lăcuesc aproape de Eleșteul Cișmegiului, și această întindere de apă, mărită puțin de imaginație, poate să înfățișeze Bosforul. Nădăjduesc cu toate acestea a vedea descrierea acelei lupte, făcută de Lamartin sau de Bolintineanu, dacă frica nu li va metamorfoza pe amândoi în pești. Dar aprôpos de poeți, auzii că vrăjmașul meu Alecsandri se află acolo. De va fi așa, îmbrățișază-l, te rog, din parte-mi, și spune-i că repetez adesea măreța lui strofă:

Rumâni din țări străine vă dau o sărutare, etc.

Ce îmi vorbești, mă rog, de schițe de romanț ce ai găsit la mine?

În credință, te amăgești, sau că eu am uitat cu totul trecutul pe lângă prezent, care nu este nicidecum romantic. Dar adevărul e că nu se află la mine nici o foiță măcar de asemenea comedii. Mângăe-te însă cu încredințarea că vom scri împreună o istorie adevărată, când ne vom întâlni.

Despre *cetățenii rumâni*, de care îți e rușine să vorbești, am aflat și noi câte ceva pe aici, mă mir însă de ce ai așteptat mai mult dela oameni ca aceia (1). Mă mir asemenea de ce mă amerinți că voi avea plăcerea a îmbrățișa curând pe unii din dumnealor. Las că nu i-am îmbrățișat niciodată, dar poziția dumnealor de *mucenici ai libertății și eroi ai patriei* fac această onoare cu totul peste putință, ba încă și nedorită de un om mic ca mine, care în împrejurările trecute nu a făcut nimic vrednic de admirația generațiilor viitoare și care nu se fălește cu alt merit decât cu acela de a te iubi.

Al tău prieten, GR. ALEXANDRESCU.

(1) E vorba de emigrați, printre care, după cum se știe, eră și Eliade, marele vrăjmaș al lui Ion Ghica ca și al lui Grigore Alexandrescu.

III.

F. 52—55.

Februarie 22, București (1850).

Prietene,

Scrisoarea din 19 Ghenar am primit-o abia la 14 Fevr. căci aducătorul a făcut mult ocol, până a sosi aici, după cum îmi spuse E. S. (1) care mi-o dete; și eră vreme să sosească, căci o tăcere așa îndelungată, îmi da drept a crede că te-ai schimbat. Răspunde-mi dar mai des chiar și de nu ai avea altă *sămînță* de vorbă decât varietăți de soiul care îmi însemnezi. Apoi izbândește de tot felul ale *liubilor* (sic) rumâni, patriotismul și caracterul nepătat al d-lui I... (2) și companie, nu sunt obiecte de puțin interes. Păcat numai că oamenii încep a nu le da dreptatea ce li se cuvine. Nestatornicia firească a lucrurilor și opiniilor omeneste! Îmi place mult viața ta cea orizontală, nargheleaua măreață ori caicul molatic și mărturisesc că dacă nu ași fi *eu*, ași vrea să fiu *tu*, adică dacă nu ași fi leneș de București, ași vrea să fiu leneș de Constantinopol. Aluzie istorică după cum vezi, și care îmi aduce aminte lauda ce fostul domn Bibescu făcea despre D. Marele Logofăt C. Cornescu, zicând că este vrednic de admirat cum acest nobil patriot poate dormi ori unde voește și ori unde se află. Nu este nimic, Măria ta, răspunse un ascultător gras, dumnealui doarme numai când șade jos, dar eu dorm da'n picioarele și chiar când umblu pe uliță.

Nu prea înțeleg cum te arăți așa puțin *au courant* de ceea ce privește deșărtarea provinciilor. Cuvintele: *dacă Poarta ar cere și ar voi bine*, mă bagă la bănuială; pe de altă parte vedem că pe aici să fac pregătiri de plecare și Com... (3) mă în

(1) Fuad-Efendi, comisarul turc din București.

(2) Probabil Eliade.

(3) Desigur Comisarul turc Fuad Efendi. Svonul de evacuare parțială se răspândise încă din August 1849. Dealtminteri Fuad-Efendi a făcut totul pentru această evacuare. Turcii se retraseră de cu toamnă la Vidin, nemai rămânând în țară decât vre-o 7000. Rușii însă nu le urmară pilda (cf. N. Iorga, *Viața și domnia lui Barbu Știrbei*, ședința Academiei din 4 Aprilie 1905. Anal. Acad. seria II, XXVII, p. 339).

credință că ambasadorul rus a primit poruncă hotărîtoare întru aceasta. Cât pentru gătirea Turcilor este învederată și nu crez că ar voi să plece singuri.

Nu-mi mai vorbi de lucrările senatului. Avusesem ocazie a cunoaște în parte capacitatea și integritatea unora din mădu-larii săi; dar unite la un loc toate aceste inteligențe mi s'au părut înalte ca muntele Acropolii (comparație Bironiană). Când se discută chestia pentru plata datoriei, înțelegi că n'au lipsit a propune să se vînză stările revoluționarilor și cel dintăiu nume care s'a pronunțat a avut cinstea a fi al tău (1). Știi ce rezultat a luat pricina datoriei și că s'a hotărît să se ia o a patra parte pe an din veniturile mănăstirilor închinete și ne-închinete; o nouă zeciuială dela proprietari și săteni și câte cinci la sută pentru moșiile fără clăcași (2). Chipul alegerii subcârmuitorilor s'a modificat, dându-se dreptul de alegător numai nobililor proprietari cari vor avea moșia cel puțin de 30 stânjeni; aceștia vor alege câte șase deputați dintre proprietari fiecărei plăși, și acei deputați vor alege câte patru candidați de subcârmuitori, care să aibă proprietate de 250 stânjeni sau chezășie de 25 mii lei. Acum Senatul s'a închis. Meseria mea de *secretar de pricopseală* a încetat, și de o cam dată nu am ce știri să-ți dau, ba încă mă mir ce înțelegi cu *buna mea poziție*, căci această poziție este acum cea mai neînsemnată din lume. Oricum voi îngriji a-ți scri cele ce voi vedea și voi auzi, cât pentru siguranța corespondenței, socotesc că o avem pe câtă vreme comisarul va fi aici: pe urmă vom vedea.

Aflaiu că interesele tale aici nu prea sunt bine îngrijite și că locuitorii de pe moșie au început să se mute, apăsăți fiind de arendași și rău protejați. Ar fi de trebuință să orânduiești un fel de epistat de credință care să privigheze a nu fi clăcașii

(1) Se pare în adevăr că Știrbei s'ar fi gândit la această soluție, pe care a zădărnicit-o însă Ahmed-Vefic cf. N. Iorga, *op. cit.* XXVIII. p. 38.

(2) Amănunte în această privință, cf. N. Iorga, *op. cit.* Acad. XXVIII, p. 36.

aduși la asemenea extremitate, și să alerge pentru dânsii. Cât pentru a fi sprijinite reclamațiile lor, d-l Steriadis (1) care se află la vornicie, este dispozat a face orice va putea, căci i-a vorbit și socrăto (2) în această privință, interesându-se negreșit ca de un lucru de zestre. Eu cred că d. Grant (3), deși o fi priveghind *en grand*, dar n'are vreme a se ocupa cu asemenea amănunturi. Oricum, eu îmi fac datoria a te înștiința.

Mi s'au dat din parte-ți niște versuri italienești a le traduce, dar se află încă așa nepipăite precum le-am primit, întâi pentru că nu știu italienește, și apoi pentru că dispozițiile în care mă aflu acum nu mă iartă a mă ocupa de nici un fel de lucru și încă mai puțin de poezie (4).

Gata a închide scrisoarea, auzii că ministerul englezesc s'a schimbat, că Palmerston a căzut (5). Cine știe ce direcție au să ia lucrurile Evropei și câte nădejdi au să cază în apă.

Multe închinăciuni vrednicei tale soții.

GR.

IV

F. 56 - 57.

Mart 14 București (1850)

Iubite,

Nu știu de ce nu mi-ai răspuns la biletul ce ți-am scris prin D. Grant. Bănuiam că te afli plecat de acolo, după spusa celor ce o doresc, dar mă încredințai pe urmă de adevăr, și nu înțeleg pricina tăcerii.

(1) Pe Steriadis, cap al secției I a departamentului Trebilor din-
untru îl vedem pe lista «suspecților» de după 1848.

(2) Cunoscutul Mavros, inspectorul general al carantinelor.

(3) Vice consulul englez.

(4) De fapt Alexandrescu în toți acești ani (1848, 49, 50, 51,) n'a scris
mai nimic.

(5) A căpătat un vot de blam în Camera lorzilor în afacerea Pacifico,
dar n'a căzut.

Aș dori să-mi spui istoria lui Boliac cu banii lui Koșut, (1) istorie ce pe aici se povestește în deosebite chipuri, cele mai multe nu prea în avantajul vornicului de poliție, cu care auz că ești în cea mai mare intimitate, lucru ce-mi face cu atât mai multă plăcere cu cât aflu cu mâhnire desbinările dintre aceia pe care toate interesele ar trebui să-i ție uniți. Imi pare foarte rău că nu figurezi în lista patrioților ce auz că s'a publicat la Paris. Dar aibi îngăduială până vom face și noi o listă și îți făgăduiesc spre mângâiere să figurezi în rigla dintâi (după mine se înțelege).

Ce mai zici de bătălia navală la care mă invitat?

Este de crezut că o vom vedea? Căci eu o doresc și o chem, după cum chemam pe răposatul întru nenorocire an 40 (2).

Scrie-mi ori ce poștești, numai scrie-mi, căci sufletul meu se umple de mulțumire când te văz măcar pe hârtie, și apoi mă crez încă până la un punct vrednic de prietșugul tău.

N'am nimic să-ți scriu despre starea lucrurilor de aici căci o cunoști în destul. În politică nu este altceva nou decât amorul boerului Otiteleșanu, care își lasă femeia ca să-și unească glorioasa sa soartă cu a iubitei sale (3). Romanș cam neașteptat, trebuie să mărturisim, de vom considera respectabila vârstă a bărbatului, dar știi că inima, și mai ales o inimă ca a d-lui, nici odată nu îmbătrânește.

Carnavalul a fost foarte animat pe aici: balurile și soarelele s'au urmat fără continire: ar fi zis cineva că niciodată n'am fost așa fericiți. Acestea ți le spun din auzite, și din descrierile înțeleptului Karkaleki (4) căci eu însumi nu le-am văzut.

(1) În privința acestei afaceri atât de cunoscute a se vedea între altele scrisorile lui Boliac către Ion Ghica în *Amintiri din pribegie*, p. 624 și următoarele, grupate sub titlul «*Afacerea Boliac*». Amănunte însă și mai prețioase și mai întinse se găsesc în scrisorile inedite ale lui I. Ghica adresate lui N. Bălcescu [ms. 802, F. 22, 42 etc.].

(2) Aluzie la frumoasa lui poezie: *Anul, 1840* apărută în *Dacia literară* din Iași.

(3) Iancu Otiteleșanu căsătorit întâiu cu Elena Câmpineanu și a doua oară, la vârsta de 55 ani, cu Elena Filipescu.

(4) În *Vestitorul românesc*.

Se vorbește mult aici de influența ta între persoanele diplomatice, iar mai ales de prieteșugul ce ai fi având cu noul comisar împărătesc ce ne-a venit acum (1). De va fi adevărat așa dori să-i scrii sau să faci să-i se scrie câteva rânduri prin care să fii recomandat la reazemul său de care este de crezut să am trebuință, judecând după favorul de care mă bucur lângă guvern. De se va putea, trimite-mi mie acele rânduri prin ocazie sigură, de exemplu prin Grant, ca să le dau însumi.

Adâncile mele închinăciuni bunei tale soții.

GR. ALEXANDRESCU.

V

F. 58 — 59

18 Iulie 1850 București

Iubite,

În biletul din 13 April îmi ziceai că mă vei înștiința când vei scri sau vei face a se scri oarecărei persoane, ca să merg după aceia a-i face o vizită. Până acum n'am primit nici o înștiințare de felul acesta, și temându-mă să nu să fi rătăcit scrisoarea, după cum se întâmplă pe aci, hotărîi a te vesti ca nu cumva să trec în ochii acelei Dame de un om rău crescut; lucru ce nu ar fi departe de adevăr, dar care nu mi-ar face plăcere. Dacă însă vei fi avut cuvinte a-ți schimbă hotărîrea, eu tot pretinz să-mi scrii despre ale sănătăți (stil strămoșesc), cum petreci, ce proiecturi ai, și dacă s'a mai adăogat împrejurul mesei tale vre-o nouă odraslă.

Noi avem aici opera națională sub direcția unui numit Ha-

(1) Ahmed-Vefic-Efendi care a înlocuit pe Fuad-Efendi în primăvara anului 1850. Eră în adevăr prietenul lui Ghica. Prețioase știri asupra acestuia și a politicii lui se găsesc în scrisorile inedite ale lui Ghica către Bălcescu (ms. 802, F. 18, etc.). În deosebire de Fuad, el voia să precipiteze căderea lui Știrbei. După multă cumpănire și ministerul din Constantinopole intră în vederile lui. «Ține minte dela mine, scrie Ghica lui Bălcescu, că petrecerea lui Ahmed-Efendi va fi începutul unei noi epoci în țară».

lepliu, (1) care a fost actor în trupa românească din Moldova, unde după expresia lui Alecsandri, a avut un beneficiu destul de productiv în privința șuerăturilor. Talentul său dramatic și mai ales cel muzical sunt încă în față, din care nici sunt semne să se desfășure multă vreme. Dar în lipsă de alte distracții *lumea cea mică* tot se duce a râde de dânsul, deși el privește aceasta ca un omagiu adus geniului său. Vă fericesc că pe acolo aveți trupe mai bune, și că urechile voastre sunt deprinse cu alte armonii, mai ales cu acea a mării care ași da mult să o ascult și eu.

Detei oare de urma acelui manuscris care ți să părea că l-ai lăsat la mine? mi-ar părea rău de se va fi pierdut, căci de va fi acela pe care îl citeam împreună, el eră un *cadru* destul de întreg și interesant încât să figureze după cuviință într'însul toți prietenii noștri.

A venit de curând aici un Catargiu care se zice a fi am-ploiat la Divanul împărătesc de acolo (2). Eu am vrut să-l văz ca să aflu ceva despre voi, dar nu l'am întâlnit, căci de multă vreme trăiesc foarte retras și mi-am tăiat mai toate relațiile cu soțietatea cea înaltă. De îți va fi prieten acel Domn, îmi pare rău că nu m'am dus la dânsul.

GR. ALEXANDRESCU

P. S. Uităi să-ți spui că scrisoarea ta din 13 April am primit-o dela un om al Goleștilor.

(1) Costache Halepliu, elev al lui Millo, veni la București cu trupa sa compusă din Apostolu, Marița Constantinescu, Ivolschi și alții, pentru a juca mai ales repertoriul lui Alecsandri: *Baba Hârca*, *Nunta Târănească*, *Nișcorescu*, *Șoldan-Viteazu* etc. Cu toate ironiile lui Alexandrescu pare a fi avut oarecare succes (cf Olănescu, *Teatrul la Români, Analele Acad.* v. XX, p 167 și următoarele.) E cunoscut procesul pe care i l-a intentat apoi Millo.

(2) Eră. S'a dus și prin Iași, fiind în legături cu Alecsandri. Cf. o scrisoare a lui Alecsandri către Ghica din Iunie, 1850 (ms. 803, F. 29).

VI

F. 60 — 61

9 August 1850, București.

Iubite,

Scrisoarea ta am primit-o cu toată plăcerea ce poți să-ți închipuiești. Pentru partea cea tragică a ei se însărcină d-l Voinescu să-ți răspună.

Eu îți răspunz numai ca un om care te dorește din suflet și care ar dori să te vadă aici ca să lucrezi la *Populul suveran* gazetă la care lucrează unii din vechii tăi colaboratori (1). Nu știu cum se întâmplă de nu-ți putui trimite un No. de probă.

Dar plecarea curierului fiind grabnică, nu mă înlesni a trimite acasă sau la tipografie, îți voi porni însă altădată.

Ce să-ți scriu dupe aici? Avem cluburi unde vorbim tot felul de nerozii, și gazetă în care criticăm pe toată lumea afară de noi și prietenii noștri. Unele popularități încep să apue, altele să crească. Unora revoluția nu le-a plătit cu nimic pentru că au luat parte la dânsa; altora le-a plătit prea mult, cu toate că n'au luat nici-o parte.

Al tău prieten, GR. ALEXANDRESCU.

VII

F. 62—67.

12 August 1850, București.

Iubite prietene,

Imi place scrisoarea din 20 Iulie trimisă prin d-l Narti și ți-ași fi răspuns mai de mult de nu ași fi primit-o tocmai la 8 August, lucru de care mă mir, căci el a venit de odată cu d-l Nughez (2) și biletul adus de acesta din urmă l'am primit

(1) *Populul suveran* a apărut în 1848. E de mirat că Alexandrescu vorbește de acest ziar în 1850. La Academie nu se află pe acest an; după cum reese din această scrisoare pare a fi reapărut.

(2) Noguès, ziarist francez din Constantinopole.

încă de atunci. Or cum, îți voi răspunde de odată la amândouă scrisorile, începând dela cea mai proaspătă (după data primirii).

Și mai întâiu nu prea înțeleg ce am a-mi reproșa în întâmplările anilor trecuți și nici cum ași fi putut opri influența populară de a se concentra în mâinile acelor oameni ce nu o merită. Simț însă, după dorul ce am de prieteni că nu sunt nici mort, nici îngropat, numai mă tem a nu ajunge și una și alta, îndată ce s'ar băga de seamă că sunt viu.

Cu toate acestea tot fac acea ce pot, și văz cu mulțumire că oamenii nu sunt dispozați a se înșelă lesne. Afară de partida acelor ce voiesc să domnească cu orice preț, afară de spioni, cunoscuți cam de obște, care voiesc să îndatoreze pe aceia ce ne iubesc îndestul încât să nu se îndure a ne părăsi și de nemulțumiții cari cred că n'au decât să câștige la o răsturnare a lucrurilor fie de orice fel, nimeni nu dorește aceasta, și acei cari ar dori-o și ar încerca-o nu crez c'ar izbuti. Dacă mișcarea dela 1848 a izbutit vremelnicește aceasta a fost că împrejurările erau altfel, că eră mai ertat până la oarecare punct să se aștepte cine-va la niște rezultaturi favorabile, și în sfârșit că între oamenii cari dirijau înțepinderea, erau unii care puteau insuflă o dreaptă încredere. Adevărat auz pe toate zilele că se vorbește prin cazinuri și prin unele case cuvinte aprinzătoare: că se pregătește o răscoală care va eclată negreșit îndată ce vom rămâne singuri. Dar acei cari își iartă asemenea cuvinte, sunt din a doua clasă a oamenilor de care ți-am vorbit, ce au privilegiu și prin urmare nepedepsirea lor pentru cuvinte care ar duce pe alții la Znagov insuflă tutulor o adâncă sfială. Mie mi s'a întâmplat să merg câte odată pân târg (căci târguesc adesea fără parale). Șăz pe taraba vreunui negustor (după cum ședeam amândoi la băcănia unui mic târguleț) și vorbesc cu negustorii *verzi și uscate*. Așa te pociu încredință că acești oameni s'ar feri ca de foc de o întâmplare care ar comprometă patriotica vânzare a mărfurilor. Cât pentru popoul nesuveran, el mai mult decât or cine plătește oalele sparte, și n'are nici o aplecare a încercă așa în proaspăt. Dea Dumnezeu numai ca îmbunătățirea instituțiilor

cu care ne flătăm să fie în adevăr în capul acelor ce ne guvernează. Eu unul văz că cercăm a ne asigura împotriva viitorului prin oști de dorobanți și de grăniceri iar nu altfel (1). Poate cugetele să fie prea bune; eu aceasta nu o cunosc; știu numai că iadul e așternut cu asemenea pietre. Ai auzit negreșit sau n'ai auzit de un proiect pentru patentari, care s'a dat în cercetare divanului. Acest proiect îndatoră pe boieri, care vor întreprinde negoț, a plăti patentă ca și ceilalți muncitori de rând. Ei bine, așa fi vrut să fii față ca să vezi furia și mânia lor; să vezi cu ce majoritate absolută a lepădat acel articol, și atunci să-mi spui dacă lecțiile trecutului le-au fost de vreun folos. În zadar m'am încercat a dovedi unora din d-lor că această lepădare îi compromite în opinia publică și că dau guvernului un mare avantaj (pricepi că cu aceasta vream să le ațâț fireasca d-lor jaluzie). Le-am adus de exemplu cea mai puternică aristocrație, pe acea a Engliterei, și le-am zis multe frumoase cuvinte care le-am învățat dela ministrul instrucției publice: toate au fost în zadar, și n'am isbutit de cât a le da o urâtă idee despre sentimentele mele.

Nu-mi vine asemenea a crede nici că unii dintr'înșii încep a-și întoarce ochii către Turcia, căci după cum mi se pare, cel puțin până acum, posturile nu le vin de acolo; dar socotesc că Turciei nu trebuie să-i pese mult de dispozițiile lor.

Influența Austriacilor iar nu este de temut: simpatiile Românilor nu sunt de loc pentru dânsa. Despre altele sunt încredințat că interesul nostru, după cum zici este a ne ține lipiți de imperiu. Cât pentru a influența pe omul arogant și anti-patic de care vorbești, aceasta este mai presus de puterea noastră. Geniurile cele mari nu se influențează decât de cei asemenea lor, și, dacă nu s'ar atinge aceasta de viitorul nostru, așa fi cu desăvârșire de idea d-lui Titov(2).

(1) Aluzie la organizarea armatei dela sfârșitul lui 1849. Hotatele erau pe seama *grănicerilor*, iar siguranța țării pe seama *dorobanților* călări. O școală de cadetși se reînființă prin decretul n. 19 din 23 Ianuarie 1850, V. A. Ureche, *Ist. școalelor* III, p. 26.

(2) Ambasadorul rus la Constantinopole.

Îți mulțumesc că mi-ai procurat cunoștința d-lui Nughez (1) care mi se pare un om foarte cumsecade. N'am avut încă prilej a-l îndatora la nimic, căci el are aici cunoștințe puternice. La dânsul am făcut cunoștința d-lui Comisar (2), care mi-a arătat multă bunăvoință, zicându-mi că mă cunoaște de mai nainte, și că de mult s'a informat despre mine, deși n'am mers niciodată a-l vedea. Aceasta m'a îndemnat a-i face o vizită în care am rămas foarte mulțumit: mi-a vorbit cu stimă de tine. Nu l'am întrebat cum mă cunoaște. Dar te bănuiesc mult în această privință, și crez că de mă vei fi înștiințat, s'a pierdut scrisoarea. Prin urmare de se va întâmpla să-i scrii nu uită a-i mulțumi pentru prieteșugul ce îți păstrează — și care se pare a se răsfrațe asupra-mi.

Inchipuește-ți că d. Nughez trece aici în ochii multora de Lamartin în persoană. Aceasta nu ar fi nimic, dar bietul om se află bolnav de a treia zi după sosirea sa. Boala lui, care o cunoști poate, și care îl ține obicinuit câte două-trei zile, astădată se pare mult mai pizmașă atât prin prelungire cât și prin mărimea durerilor. Doftorii noștri fac ce pot. Bagă de seamă a nu te greși să spui ceva despre aceasta familiei sale, căci el m'a rugat mult să-ți recomand o absolută tăcere, nevrând să măhnească fără trebuință pe femeia sa și nădăjduind a se îndrepta curând (3).

Îți trimeț aceste rânduri prin curierul Ex. Sale, care mi-a dat voe a-i încredința orice voiu avea să-ți scriu și socotesc că acest mijloc de corespondență este mai sigur decât oricare altul.

Poate am mai uitat ceva din cele ce aveam să-ți scriu, dar va fi pentru altă dată, căci mă doare tare o măsea.

Al tău din toată inima, GR. ALEXANDRESCU

(1) Noguès.

(2) Ahmed-Vefic-Efendi.

(3) S'a îndreptat. S'a dus apoi la Iași, fiind în legături cu Alecsandri. Cf. o scrisoare a lui Alecsandri către I. Ghica din 3 Oct., 1850 (ms. 803, F. 31).

VIII.

F. 68—69.

Octombrie 25, București (1850).

Iubite,

Profitez de întoarcerea D-lui Noghez ca să mă plâng pentru nerăspunderea ta la două scrisori, iar mai ales la cea din urmă care trebuie negreșit să o fi primit, fiind trimisă prin Ex. S. Comisarul Porței și, pomenind de comisar, nu mă pociu opri de a-ți spune că nenea Gogu Caracaș pe care l'am întâlnit mai deunăzi, în zise apropo de nimic, că ai citit o scrisoare de recomandare în favorul meu, lucru de care m'am mirat, căci nu te știu prea comunicativ cu fiecare.

Pe aici nimic interesant: alegerile cuvioșilor episcopi și Mitropolit îți sunt negreșit cunoscute (1). Mă îndoiesc că *darul de sus* se va coborî vreodată asupra-le deși darul din sânul lor s'a coborât asupra alegătorilor. Acum *onorabilul* Divan obștească să ocupe cu cercetarea condicii criminale; pedeapsa de moarte s'a primit cu unanimitate, mulțumită Americanilor. despre care boerii au aflat că ar fi trimiseră câțiva dintr'ai lor să învețe în Evropa cea luminată meșteșugul de a tăia capete. Un articol asupra pedepsei ce se cuvine îndemnărilor de conspirații, când va ieși o mărturisire înprotivă-le, a fost supus la mare desbatere; căci noi care avem exemplul trecutului și ne *gândim la viitor, ne temem în demoralizația în care ne aflăm*, să nu cază asemenea ponoase și asupra boerilor. De acea art. se va modifica.

Scrie-mi ce se mai mișcă pe acolo și dacă tot sunteți *amerințați* a rămâne fără oștirile ocrotitoare, deși proclamația guvernului nostru în protiva turburătorilor liniștii obștești dovedește trebuința unei îndelungate ocupații. Aici trebuie să

(1) Adunarea de alegere a avut loc la 14/26 Septembrie 1850. Nifon fu ales Mitropolit, Clement episcop de Argeș, Filoteiu la Buzău și egumenul dela Cernica episcop de Râmnic. Asupra acestei alegeri amănunte în scrisorile inedite ale lui Ghica adresate lui Bălcescu (ms. 802, F. 53).

mărturisesc că Comisarul Porței n'a aprobat nicidecum chipul acei proclamații, dar adevărul este că acum nu se mai vorbește nimic de uneltiri revoluționare, și că chiar singuri de am rămâne tot n'am avea nimic a ne teme cu înțeleptele măsuri ale guvernului ce ne-a dat Dumnezeu.

D. Noghez se vede foarte mulțumit de primirea ce i s'a făcut aici și crez că are de gând să o dovedească prin jurnalul său (1), deși crez că ar fi bine să nu se grăbească.

Zic aceasta chiar în interesul jurnalului.

Școalele încep la Ghenarie: Marcovici s'a numit director; crez că n'ai nimic să mai zici (2).

GR. ALEXANDRESCU

Scris deacurmezișul foaei 68: D. Noghez plecă înainte de a-i da scrisoarea: deaceea o trimit cu curierul obicinuit.

IX.

F. 70-71.

1850 Decemvrie 22, București.

Iubite,

Iată o tăcere din cele mai englezești care s'au văzut vreodată. În zadar întreb pe prietenii tăi, nimeni n'a primit nimic din parte-ți. Ex. S. Comisarul (3) îmi spuse după oare care știință ce ar fi luat, că ești într'o dispoziție morală cu totul defavorabilă acelor care te iubesc, căci nici însuși nu are nici o scrisoare din parte-ți deși ți-a scris de curînd. El mă îndemnă, ba pociu să zic, mă rugă să te întreb de ce ne-ai urît. Cât pentru mine nu crez să-ți fi scris ceva care să-ți dea pricină la răceală. Apoi, dacă ai mahniri personale corespondența cu prietenii e încă o distracție și aceasta o

(1) *Presse d'Orient*.

(2) Ofisul No. 1389 din 17 Octomvrie. (V. A. Ureche, *Ist. școalelor*, III, p. 22).

(3) Ahmed-Vefic-Efendi.

simt de câte ori îți scriu, iar mai ales de câte ori primesc vreo scrisoare din parte-ți.

Dupe aici nimic nou; știi că școalele eră să se deschiză la 18/1 Ghenarie, după programa ce crez că ai văzut (1). S'a ivit însă pentru cele de județe o piedică neașteptată, profesorii pentru acele școli trebuie să fie cu desăvârșire neintinați de pecinginea revoluționarilor, și fiecare din cei ce ar avea științele cerute se găsește mai mult sau mai puțin pătat (2). Prin urmare deschiderea acelor școli poate să se mai zăbovească, dar nu perdem nimic așteptând, căci luminele din Academia Capitalei, cel puțin din clasele pentru care se vor găsi profesori nepătați, acele lumini, zic, se vor răspândi asupra țării întregi cu iuțea fulgerului.

Divanul obștesc are a se ocupa cu o chestie foarte delicată, aceea adică de a hotărî cum are să se plătească însemnata datorie a țării, care trece peste douăzeci de milioane (3). Contribuția obștească este o perspectivă care îngrozește pe toți senatorii și această pricină fâgăduiește desbateri viscoloase, pe care ți le voi descri la vreme.

GR. ALEXANDRESCU.

* * *

Cu aceasta se încheie corespondența pe 1849 și 1850. Rămâne acum s'o continuăm pe anii următori.

E. LOVINESCU

(1) La 21 Oct. 1850 publică proiectul de organizare a învățământului (*Vestitorul român* No. 83).

(2) Și prin 1852 se mai căutau profesori de istorie universală și de trei specialități în ale dreptului.

(3) Asupra acestor discuții ale Divanului din 1850, cf. N. Iorga, *Viața și domnia lui Barbu Dumitrie Stirbei*, Anal. Acad. Vol. XXVIII, p. 38.

O NOUĂ COLECȚIE DE SCRISORI INEDITE

ALE LUI

ALECSANDRI

D-l Georges Gazier, directorul bibliotecii din Besançon, a avut fericita idee să publice în broșură scrisorile inedite ale lui Vasile Alecsandri, ce se află în corespondența dăruită acestei Biblioteci de poetul Edouard Grenier (1). În afară de scrisoarea VI, către d-na Cantacuzino, celelalte toate, în număr de 31, începând din Ianuarie 1855 până în Februarie 1885 sunt adresate de Alecsandri amicului său francez.

Se știe că Grenier care a îndeplinit funcțiunea de secretar al lui Ghica-Vodă în 1855-1856 e autorul mai multor poeme dintre cari *Les Elkovans* e dedicat lui Alecsandri, al unui volum de *Souvenirs littéraires* ce conține pagini ce ne privesc și al unui extrem de rar opuscul *En Moldavie* cunoscut cetitorilor *Convorbirilor literare* (Decembrie 1909 și Ianuarie 1910) prin extrasele și analizele d-lui V. I. Ghika

D-l Gazier are dreptate să creadă, în introducerea ce însoțește acestei scrisori, că ele trebuie să intereseze publicul nostru. Detaliile pe care Alecsandri le dă asupra compatrioților săi, asupra amicilor săi francezi ca Mérimée, Ubicini, Laurent — Pichat, Tastu, consul francez la Iași între 1852 —

(1) *Lettres inédites du poète roumain Basile Alecsandri à Edouard Grenier, publiées avec une introduction et des notes.* Paris, Champion, 1911.

1855, fiul poetei Amable Tastu ale cărei traduceri din Thomas Moore în *Annales Romantiques* fuseseră gustate de scriitorii noștri și în special de Negruzzi, informațiile ce i le comunică lui Grenier despre producțiile sale literare posibilitatea de a fixa cu ajutorul cronologiei acestei corespondențe unele puncte din viața poetului nostru fac ca materialul ce ni-l pune la dispoziție d-l Gazier să fie socotit ca prețios pentru constituirea unei biografii critice a lui Alecsandri.

Reflecțiile lui Alecsandri despre oameni și lucruri, desvelirea sentimentelor sale intime, mărturisirea temerilor și speranțelor trezite de întâmplările contiporane, vor prezenta și vor completa fizionomia sa intelectuală și morală.

Psichologia sa apare uneori cam superficială; după o pagină de constatări vagi, caracteristica ce o dă despre Munteni în opoziție cu Moldovenii: «On est en Valahie bon, aimable, hospitalier, tout comme en Moldavie. On y est plus gai, plus blagueur. Voilà toute la différence» Surprinde prin lipsa de pătrundere a deosibirilor mai mari atunci ca acuma a societății din București și a celei din Iași.

În schimb iubirea de țară care vibrează în *Ostașii noștri* încălzește și paginile trimise în timpul războiului prietenului său. Pasagii scrise în fuga condeii, la prima ciocnire pe care întâmplările dureroase și înălțătoare ale momentului le produsese în inima lui, arată, prin asemănarea aproape literală cu cutare strofă, sinceritatea deplină a cântărețului eroilor dela Plevna. «Tenez, c'est là une profonde consolation pour moi, quelles que soient nos pertes irréparables, tous nos blessés n'ont qu'une pensée, celle de guérir au plus vite pour s'en retourner à Plevna et ils y retournent encore endoloris: ils ont pris goût à la mort». (Scris. XIX.) Să se compare aceste rânduri cu ultimele versuri din *Peneș Curcanul* „Ah! dare-ar Domnul să-mi îndrept....“

Să notăm în treacăt câte-vă elemente pe care ni le oferă aceste scrisori pentru interpretarea și aprecierea operei literare a lui Alecsandri. În scrisoarea VIII (Decembrie 1856)

aflăm că poetul lucrează la o piesă care trebuia să fie reprezentată în folosul săracilor de «la princesse Nathalie, la princesse Catitza et M-me Mavrojeni.... elles m'ont demandé un petit tableau national dans lequel elles n'aient presque rien à dire. Je leur ai fait une bluette (1), qui leur procurera la satisfaction de se montrer sur la scène dans de charmants costumes de paysannes.» Iată așa dar precizată data compunerii piesei *Cinel-Cinel* reprezentată «în beneficiul săracilor» cum spune sub-titulul — căci aceasta e singura piesă cu subiect țărănesc scrisă după Decembrie 1856 în care să fie trei roluri de femei. Și iată explicat prin calitatea persoanelor ce erau să joace unele roluri, caracterul cam artificial al țăranilor lui Alecsandri.

Poemul *Inșiră-te Mărgărite* nedatat în *Mărgăritărele* se vede a fi, după scrisorile X și XI, din primăvara lui 1857. Ideea de a scrie o poveste în versuri în care să fie puse în lumină dragostea unei mame pentru copii și durerea de a-i fi pierdut îi fusese sugerată lui Alecsandri de dorința da a mângăia pe d-na Zoe Cantacuzino, soția prietenului său Ioan Cantacuzino, de moartea copilului ei. Scrisoarea VII din Noembrie 1856 e plină de întristarea pe care această nenorocire o pricinuisese familiei amice și lui Alexandri. „Tout le monde est a Itiuka plongé dans le deuil et dans l'affliction..... et je vous avoue que je n'ai pas eu le courage d'entrer de plain pied dans cette intimité de souffrances sans pouvoir y apporter un peu de consolation.“ O alinare suferințelor sale o găsi poate d-na Cantacuzino în poemul *Inșiră-te Mărgărite* care-i e dedicat. Traducerea, pe care Alexandri i-o trimite lui Grenier, prea literală (fidelitatea redării textului român e împinsă până la întrebuintarea unor expresii imposibile în franțuzește: *un épervier de cheval* sau până la incorectitudini ca în versurile finale:

(1) Expresia aceasta ca și „precedenta“ „petit tableau“ indică că „drama națională în trei acte“ de care mai vorbește Alecsandri în aceeași scrisoare e o altă compoziție.

Jusqu'à ce que le «doru» de la pauvre mère — Cessera (în loc de cesse) e departe de a avea gingăşia şi farmecul originalului—lucru recunoscut de altfel de însuşi Alecsandri. Să observăm cu acest prilej că încheerea părţii a doua din această legendă conţine o reminescentă din o cunoscută poezie a lui Victor Hugo (*Lorsque l'enfant in Les Feuilles d'automne* al cărui sfârşit deplânge tristeţea căminului fără copii).

Scrisoarea XIV din Octomvrie 1858 cuprinde povestirea unei legende veneţiane pe care Grenier o luă, ne spune o notă a d-lui Gazier, ca temă a uneia din poeziile sale. „Mon gondolier Toni“ dela care a auzit-o Alecsandri, e de sigur aceeaşi persoană cu lopătarul Toni care în Octomvrie 1846 îl plimba cu Niniţa (Elena Negri) „Pe-a lui Lido verde mal“ (1) şi cu Tonin (pentru a rima cu rubin), iubit cu-atâta infocare şi de Biondinetele din popor (2). şi de doamnele din lumea mare, fermecate de acordurile mandolinei sale şi de vibranta lui cântare (3).

Scrisorile XVI şi XVIII în care Alecsandri vorbeşte de forţa de vitalitate a Franţei care după o cădere îngrozitoare (une chuet formidable) şi-a continuat drumul spre progres, ne indică, prin citatul din Victor Hugo, originea simbolului din *Căderea Rinului* (4). Poetul *Orientalilor* simbolizase geniul care după suferinţi şi chinuri ese biruitor în persoana lui Mazeppa: calul sălbatic de care a fost legat nobilul polonez îi târăşte corpul însângerat prin stepile Ucraniei; Cazacii aşteaptă însă pe acest viteaz, pe care l'ai fi crezut prada morţii, ca să-l facă rege.

Chacue pas que tu fais (5) semble creuser sa tombe,
Enfin le terme arrive..... il court, il vole, il tombe,
Et se relève roi!

-
- (1) *Gondoleta în Mărgăritărele.*
 - (2) *Biondinetă, Mărgăritărele.*
 - (3) *Palatul Loredano în Legende.*
 - (4) *Pasteluri.*
 - (5) Fie-care pas pe care-l face calul.

În 1873 la Henhausen, în fața căderei Rinului, dinaintea fluviului care pare :

C'o să dispară veșnic în haos sgomotos

și care după ce „umple abisul“, „pasă cu mândrie căci a învins Destinul“, versurile lui Hugo îi reveniră în minte lui Alecsandri care transpuse simbolul din *Mazeppa* priveliștei ce o avea sub ochi și soartei Franței după războiul din '70. Lumea crezută în pieirea Franței; trecând însă „peste râpa de dușmani pregătită“, ea își urmează „menirea ei sublimă“. E interesant de observat că expresiile din scrisoarea din Iunie 1871 pentru caracterizarea Franței în urma dezastrului: „cette force de vitalité que rien ne peut aneanti.... se traduit par une magnifique insouciance qui a sa grandeur.... car elle fait mépriser les vicissitudes du présent et fait regarder l'avenir avec assurance....“ revin în poezie când e vorba de Rinul.

Nepăsător gigantic de timpuri furtunoase, ce-și reia după cădere „cursul pașnic“. Chiar și „podul imens de aur“ pe care Franța a pășit spre o nouă viață își află corespondentul în scrisoarea citată: „Ce qui aurait été l'aneantissement pour Berlin, Pétersbourg, et *tutti quanti*, sera pour Paris le commencement d'une nouvelle splendeur; ce qui aurait été pour la Prusse une ruine seculaire ne sera pour la France qu'une gêne momentanée.... „Revez mon or,.... je vous regarde faire en souriant....“ Voilà ce que la France peut dire....

Las cetitorilor acestor scrisori inedite plăcerea de a face asupra operei lui Alecsandri alte constatări de natura aceasta.

CH. DROUHET.

COSMOGONIE

*Ce vor fi vrând pribegii astri
Rotind în veci prin sure goluri,
Cum lucii lebede brăzdează
Tăcute unde 'n largi ocoluri?*

*Vor fi cătând, ca mine, poate,
Pe 'nfricoșatele 'nconjururi
Himera ce ne strigă: «Mergeți!»,
Cînd drumul e acelaș pururi?*

*La ce, vecia rătăcirii
In pătimașă sete după
Chemarea —, din a cărei frâne
Tot lutul tinde să se rupă?*

*Sau — dornic lunecând pe cercuri
Mereu mai strânse, mai aproape,
Ne soarbe-adânc doar' ispitirea
Mormântului ce-o să ne'ngroape?*

*De ce ne-am smuls atunci din brațe —
Noi toți, pământul, sorii, luna,
Când unul eră pulsul nostru,
Când iar ne vrem topiți într'una?*

*A fulgerat în primul haos
Din sânul cărui suntem smulți
Supremul cuget al iubirii:
Estazul de a fi mai mulți?*

*Și pribegim de-atunci, să ducem
Un tainic crez înălțător:
Că din jertfiri-de-noi răsare
Izvorul vieții tuturor?*

*Și, poate, -un nimb măreț soliei
E doar finala rechemare
Intr'o unică și imensă
Inflăcărată sărutare...!*

A. TOMA.

ȘCOALA NORMALĂ

CUM ESTE ȘI CUM TREBUE SĂ FIE

(Urmare)

VII PRINCIPII ȘI PROGRAME.: Observări aforistice.

Discuțiunile din cap. V și VI s'ar putea continua cercetându-se *toate* programele din aceleași puncte de vedere generale și din altele specifice felurilor studiilor. Continuarea în amănunte ar însemna însă un mare volum. Dar acum eu vreau să mai fac numai câteva observațiuni, *fiindcă ele-mi sunt de nevoie* — dar și suficiente — *pentru concluzia finală*, pe care se vor întemeia ideile relative la organizarea școlii normale.

33. *Științele naturale și fizico-chimice* au copiat programele liceului, dar au făcut și oarecari schimbări, dintre care unele nu sunt esențiale, iar altele sunt caracteristice.

Nu este esențial dacă de ex. se eliminează hârciogul și turturica din clasa I-a — rămân încă destule animale! — sau tămaioara din clasa II; dar este esențial ca liceul să înceapă studiul păsărilor cu porumbelul, iar școala normală cu o pasere mult mai puțin cunoscută, șoimul ori uliul: Ce amănunt „mic” și totuși ce caracteristic! Care „principiu” a putut determina schimbul porumbelului cu șoimul? La botanică (cl. II) se adaugă la germinație o prescripție bună, care nu se cuprinde în programa liceului: „Și se va analiza în clasă *desvoltarea plantei*”. Aici obiectul se apropie de elev; dar porumbelul, care-i aproape, se depărtează *dincolo*. De ce deosebirea aceasta *principală*?

Între cele două programe, copie și original, există și alte deosebiri mărunte, despre care nu voi vorbi.

Cea mai însemnată abatere privește distribuirea materiei pe ani. În școala normală se propune:

- Cl. I: Zoologia (2 ore) (1).
 „ II: Botanica (2 ore) (2).
 „ III: Zoologia (omul) (1 oră) și chimia (2 ore).
 „ IV: Fizica (3 ore).
 „ V: Geologia cu noțiuni de mineralogie și chimie (2 ore).

Totalul orelor: 12 pe săptămână în toată școala normală.

Față de liceu deosebiri sunt următoarele: Geologia s'a întârziat cu un an, ceea ce este de aprobat. Și fizica s'a întârziat cu un an, ceea ce iarăși este de aprobat, fără a aproba — mai ales la fizică, cu materia ei bogată — și reducerea timpului dela 4 ore (liceu) la 3 ore (școala normală). Chimia a înaintat cu un an (la liceu se predă abia în cl. IV) și este de discutat dacă a fost ori nu bine să înainteze; iar anatomia și fiziologia omului, care și *câtă* se predă în liceu în clasa VIII (real-modern), s'a așezat la școala normală tot în clasa III, cu un adaos practic de chestiuni de medicină și igienă generală sau școlară.

Critica acestei împărțeli: Antropologia este prea importantă, ca să o lăsăm în grija și — uitarea unor copii de clasa III. Exemplificând întreb ce o să li se spue lor, în clasa III, despre fecundare (prescrisă de programă chiar la începutul anului), despre surmenajul intelectual sau surzenia care nu are nici un haz, dacă nu-i privită din punct de vedere ereditar și al efectelor în dezvoltarea intelectuală a omului, chestiuni ce nu se pot discuta ușor în clasa III? Și cum se va explica „omul“, când toată fizica este încă necunoscută? Ne putem închipui *cum*: practic, popular, aproximativ, ceea ce nu se *poate* admite pentru niște viitori crescători de oameni, cari trebuie să-și dea seamă exact de ce se petrece în om.

Programa este și altfel cam destrămată: doi ani de zoologie sunt despărțiți prin unul de botanică; de două ori se face chimie, dar despărțită prin fizică; în aceste condiții suferă, *trebuie să suferă puțința de a pune în legături necesare aceste științe*, care au în orice școală secundară un scop unitar: explicarea din ce în ce mai multilaterală, supt toate aspectele științifice, a naturii, *a posibilităților culturale constatate în fundamentele lor științifice*, a îndreptării elevilor spre o concepție a cosmului, nu pot zice a desăvârșirii concepției, căci atâta nu-i cu puțință în școalele secundare.

(1) Vreo sutășaptezeci (170) de animale!

(2) Vreo șaptezeci (70) de plante!

Din cauza aceasta materiile trebuiesc așezate astfel și predate astfel încât *stratificarea cunoștințelor* să înlesnească din treaptă în treaptă înțelegerea lor serioasă. Dacă științele s'ar predă altfel, ele n'ar fi la înălțimea veacului modern, pe care *ele* îl duc și trebuie să-l ducă înainte.

În vederea acestor scopuri este de preferit împărțirea materiilor din școala prusiană, pe care o citez în forma (puțin modificată) ce a luat-o în școala normală din Lübeck (al cărei organizator și director este naturalistul dr. Möbusz). Aci se predă (nesocotind anul VI cu câte 1 oră de biologie, chimie și exerciții):

		În clasele :						Total de ore
Biologie	Botanică	I	II	III	IV	V	—	10
	Zoologie							
	câte 2 ore							
Fizică	câte 2 ore	—	II	III	IV	V	—	8
Chimie cu mineralogie	câte 2 ore	—	—	III	IV	V	—	6
Exerciții practice	câte 2 ore	I	II	III	IV	V	—	10
		4	6	8	8	8	—	34 ore

Programa prusiană originală, modelul celei citate, începe chimia (cu mineralogie) abia în al patrulea an, în al cincilea nu mai are biologie, iar exerciții și observări se fac în anul al șaselea. (Calculez ca anii 1—3 cei de *Präparandenanstalt* și ca ani 4—6 cei de *Seminar*).

34. Deosebiri și asemănări dintre programa prusiană cu cea din Lübeck și a noastră sunt următoarele:

1. *Geologia* nu se predă ca specialitate. Ca *Erdgeschichte* (istoria scoarței pământului) ea a fost cuprinsă în anii din urmă ai geografiei. Cuvântul de „istorie a pământului” apare și în programa noastră: acesta-i câștigul cel mai filosofic.

Comună este întârzierea geologiei în toate programele: o bună înțelegere a ei presupune 1) că celelalte specialități s'au făcut și—motivul practic al întârzierii—cere 2) excursii obositoare, care nu se pot face cu elevi plăpânzi.

Critica ce s'a făcut „geologiei geografilor” ne-a convins că a păstrat independența geologiei, ca la noi, este bine. Dar rău este că i se adaoage și mineralogia și chimia! Aglomerațiunea aceasta a fost respinsă de geologi celebri ca I. Walther și de pedagogi, din cauza greutății (1); mi-

(1) De ex. I. Walther, citat în E. Clausnitzer, *Pädagogische Jahresschau*, IV (1910), p. 285.

neralogia trebuie să treacă la chimie, cum am trecut o noi în clasa IV, V și VI de liceu (la chimie) și cum au trecut-o de ex. Prusienii (în anii IV și V al șc. normale) (1).

De lăudat este programa noastră și pentru faptul că pune temeiul pe materialul de studiu din patrie.

Relativ la cantitatea de materie geologică observ că programa noastră (școala normală cl. V) este cel puțin tot atât de grea ca cea propusă de naturaliștii germani pentru —clasa IX de liceu (Oberptima) și că diviziunea acesteia este de preferat (2). Ea are trei diviziuni mari: geologie generală, elemente de geologie istorică și elemente de paleontologie.

Nu m'aș lipsi nici aici de lecturi celebre, cum le dă de ex. E. Haase (3). (Ca. $\frac{1}{3}$ din tot manualul).

Insemnez că geologia se predă numai $\frac{1}{2}$ de an, vara.

2. *Fizica și chimia* se fac la noi câte un an; în Prusia trei, resp. doi; în Lübeck patru, resp. trei. La noi fizica și chimia au câte 3 și 2 ore în câte un an; acolo câte 2 ore în toți anii, deci 6 și 4; 8 și 6 ore (nesocotindu-se lucrările practice din Lübeck). Micșorând materia și sporind timpul, rezultatul nu poate fi decât bun, în Prusia, în Lübeck, dar nu și la noi cari procedăm deandosele, sporim materia și micșorăm timpul.

Stăruința atât de îndelungată în conștiință a materiei lasă urme trainice și limpezite bine. Acesta este întâiul mare efect al programelor străine.

Al doilea efect mare privește sprijinul ce științele și-l dau reciproc. Și anume: Biologia animalelor superioare, în special a omului, este rezervată anilor din urmă, pentru că să poată profita de chimie și fizică, fără de care cunoștințele biologice nu pot fi explicate complet. Pe acolo respirația, circulația sângelui, mistuirea etc. nu se explică nici în școala primară (superioară) fără chimie; nici mișcările animalelor pe pământ, în apă sau în aer nu se explică fără mecanică; nici simțurile fără cunoștințe de optică

(1) După rezultatele pedagogice nouă, mineralogia nu trebuie să se ocupe decât cu ce intră esențial în compoziția coajei pământului și cu mineralele importante pentru om (punctul de vedere industrial și tehnologic).

(2) Vezi-o în A. Gutzmer, *Die Tätigkeit der Unterrichtskommission der Gesellschaft deutscher Naturforscher und Aerzte*, Leipzig, Teubner, p. 144.

(3) *Die Erdrinde, Einführung in die Geologie* (1909).

și acustică etc.; și cu atât mai puțin în școala normală. Din cauza aceasta este principiu ca zoologia să dureze din clasa I până la cea din urmă și ca fizica și chimia să intervie la timp, mergând paralel, doi-trei-patru ani (din ce în ce tot mai științifici și ca biologie), pentru a pune totdeauna în relief cauzalitatea fenomenelor (1).

3. Deosebirea cea mai frapantă este prețul ce se pune în Germania pe biologie, care în școala noastră se termină în primii trei ani, în anii cei mai nematuri ai elevilor. Dar pentru om mai interesant și mai important este omul și animalul din apropierea lui și planta în care este creștere, viață. Deaceia lumea științifică regretă tocmai ce programa școlii noastre normale comite: eliminarea biologiei din clasele superioare, în care elevul poate desvoldă judecată proprie. (2) Deaceia, dar și din alte motive, biologia trebuie să continue până la sfârșitul studiilor naturale, pentru ca nimeni să nu părăsească școala fără a se putea lăuda că a luat în stăpânire definitivă cel puțin ideile fundamentale ale biologiei. (3)

4. O lucrare serioasă în domeniul științelor naturale nu se poate face decât în natura vie, nu depe carte, ori planșe ori desemn cu cretă albă. Deaceia ne trebuie și mediul animalelor și plantelor, în excursii și în grădini, în cultură proprie, nu numai colecția moartă ori laboratorul. De acestea se vorbește, este drept, și în programa noastră, dar cu sfială. Tot ce se spune la noi se șterge față de cele două ore de lucrări zoologice, botanice etc. ale școlii normale din Lübeck.

Lucrările în acest fel au o urmare care trebuie să devie și aci un titlu de laudă al școlii normale (și al celei secundare). Lucrând practic și căutând în excursii completarea lucrărilor, elevul va întâlni animalele și plantele *fării sale*,

(1) Cât de adânc a intrat chiar în dascălime această mișcare se poate vedea dintr-o excelentă scriere colectivă, publicată de G. R. Pieper, profesor la școala normală din Hamburg: *Beiträge zur Methodik des biologischen Unterrichts* (Teubner), 1908.

(2) L. Gutzmer, *op. cit.*, p. 59: „Leider ist nun aber die Biologie aus den oberen Klassen, wo die allmählich auftretende Fähigkeit eigenen Urteils die Bemühungen des Lehrers so wirksam unterstützen würde, gänzlich verbannt“.

(3) După o recitare cu deosebită privire la personalitatea învățătorului cred că elaborarea în cursul anilor a căteii biologii *generale* desvoaltă I. Reinke în *Grundzüge der Biologie* (1909) nu-i de loc o cerere pretențioasă.

regiunii sale și vrând nevrând va aplica acel sănătos *principiu al regionalității*, cum zic eu unde Nemții vorbesc de „Heimatsprinzip“.

După aplicarea principiului regional, național în științele sale, învățătorul, ca și profesorul de alte grade, se va putea fali cu mulțumirea sufletească de a fi *orientat în mediul său* înțeles până în cele mai intime influențe reciproce ale lucrurilor și ființelor, cu om cu tot, ce-l alcătuiesc. După aplicarea acestui principiu nici un membru al corpului didactic plecat cu elevii săi prin țara sa n'ar mai întâlni nimic ce să nu cunoască și să nu poată explica.

Principiul regional ne-ar îndemna deci să stăruim mai puțin (și dacă timpul lipsește, de loc) asupra hienei, girafei, lamei, ipopotamului, zebrei, crocodilului, baobabului și altor minunății cu care nu ne întâlnim niciodată! Dar în schimb animalele noastre le-am studia cu toate mijloacele cu putință (lupă, microscop, seră, aquarii etc.), comparativ chiar și din punct de vedere *psihologic*, nu numai pur-biologic. Ce multă pricepere a vieții ar răsări din astfel de studii!

Lucrările practice ar pune temelii *active* pentru studiile acestea. (1)

35. Dar poate că se vor găsi vreunii să zică: „La sat, atâta carte, le ce? La un biet sat românesc?“ Tocmai la sat, și nu din sentimentalism, ci pentru că se poate și este necesar, deci pentru două motive.

1. Dacă cercetăm influențele naturii, le găsim foarte diferite, după cum trăește și elevul, la țară sau în oraș, în singurătate ori în regiuni bogate și industriale. „La sat și în singurătăți copiii câștigă de timpuriu interes pentru natură și vederi despre ea,“ spune pedagogia socială, care urmărește tot ce mediul lasă în sufletul elevilor. (2) De ce

(1) Trebuie să recunoaștem aici că *instrucțiunile* programei de științe fizico-natural e a școlii normale sunt foarte bune și împing spre „școala activă“ în acest domeniu. Ele accentuează anume școala de *observare* ce se face, importanța *metodelor de cercetare* și considerarea *vieții practice* (aplicațiunile). Excelente chiar sunt următoarele rânduri prohibitive: „Să se înlăture pe cât e cu putință experiențele pentru a căror înțelegere temeinică se cer cunoștințe pe care elevii nu le au încă și din care cauză aceștia nu pot lua *parte activă* la învățământ; elevii, *să imagineze singuri experiența*, să alcătuiască *aparatul*,! este de dorit“ (numai?) ca șt. nat. să se predea, pe baza *lucrărilor practice*;“ și în sfârșit: „programa analitică trebuie privită ca un indicator *general*.“ Așa zic instrucțiunile, dar consecvențele din această metodă nu se trag și în programă.

(2) P. Bergemann, *Soziale Pädagogik*, p. 39.

n'am cultivă serios acest interes? De ce n'am îmbogăți sufletul normaliştilor cu toate deliciile acestui interes?

Normalistul va plecă la țară, într'un mediu ce trage a-deseori și la vale. Cu cât vor fi în sufletul lui mai multe puteri, cu atât mai greu se va lăsa spre vale, cu atât mai tare va încălzi în el desinteresarea cu care mai totdeauna se acociază știința. Ce *poate* fi dascălul nostru în acest înțeles? Istoric? Ștefulescu dela T. Jiu nu are semeni. Literat? Câți sunt azi, dacă nu socotim pe cei câțiva meritoși folkloriști? Artist? Câți sunt? Dar *natura* este lângă toți, natura îi primește pe toți, la sânul ei pot deveni productivi, pot cunoaște farmecul producției, și lângă ea vor fi tari, filosofici, că-i mare minune natura și minuni face în cei ce o iubesc.

Dând învățătorilor științe naturale mai multe, le dăm una din putințele fericirii lor viitoare.

Sau m'am rătăcit poate în idealism...?

36. Modificarea preparării pentru științele naturale și fizico-himice, așa cum o susțin mai sus, o cer și *trebuințele școlii active*. În școala aceasta se cer aquarii, terarii, grădini și „caietele de observațiuni” ale elevilor care lucrează. Experimentul se cere de câtva timp și elevului din școala primară; acum și el cântărește și măsoară; și el își construiește aparate simple, dar capabile să ilustreze principiile fizice; și este de mirare, observă Plecher (1), ce fantazie și ce putere plastică se ivește în micii elevi care altfel nu și-ar cunoaște-o niciodată. Ca să poată conduce astfel de lucrări, învățătorul și institutorul trebuie să le deprindă din școala normală. De aceea o imitare a programei prusiene și lübebeck-iane este de sigur de recomandat.

37. Programa de *geografie* a școlii normale a prescurtat în clasa I pe a liceului; a copiat-o pe aceasta în clasa II, III și IV, mutând însă materia de cl. III la cl. II și *vice-versa* (studiind deci continentele, Europa, România, nu ca liceul, Europa, continentele, România); a eliminat din clasa V geografia economică și a pus în locul ei un rezumat din materia clasei IV (numai o oră, iarna).

În metodică geografiei sunt multe controverse. Dar începutul și sfârșitul studiului geografiei este mai lămurit decât orice.

(1) *Op. cit.*, p. 56.

Sfârșitul, la care și ținem mai mult decât la orice, este cunoștința amănunțită și cât mai științifică a țărilor românești, a naturii lor și influențelor ei asupra vieții materiale și morale a poporului nostru, a culturii lui actuale. Cunoștința aceasta științifică nu se poate face fără de științele auxiliare, ale căror legi geografia școlară le arată în funcțiune actuală, în efectele lor locale; de unde urmează că științific țărilor românești vor fi bine studiate abia la urmă, după ce acele legi, cunoștințe etc. vor fi fost studiate sau însușite treptat de elevi. În această privință aprobăm programa.

De altă parte nu aprobăm *inceputul* cam confuz al clasei I. În geografie lucrarea cea mai de competență, „unicul ei fundament” (Penck), este observarea. La început se va observa locul în care-i așezată școala, împrejurimile, regiunea ce se poate ajunge în excursii, concret, raționat, individualizând, pentru a câștiga cu elevul acele reprezentări geomorfologice limpezi, care vor fi măsura *relativă* a studiului următor; deci și la început vom pune regiunea, patria, firește cu elementele fundamentale necesare de geografie matematică și astronomică, terminând clasa I cu o privire asupra întregului glob. Și timpul va trebui să ajungă. Din 2 ore se vor face, în această clasă, 3 pe săptămână, dacă va fi nevoie. Inceputul în așa fel însemnează că ar fi atâtea începuturi câte localități cu școli normale există; că întâiele hărți (totdeauna simple; făcute în clasă) ar fi ale împrejurimii școlii; că *principiul regional și național* ar domina aici imperios.

Între început și sfârșit ar fi, pelângă altele, și această deosebire: la sfârșit studiul patriei ar fi numai scop, la început și mijloc pentru înțelegerea ulterioară a străinătății. Fără acest mijloc nici nu se *poate* intra în studiul acesteia. (1)

(1) În „școala activă”, spre care trebuie să mergem pe toate drumurile cu putință, nu se pune temeiul pe cifre și numere, ci pe cauze și raporturi fizice, economice și politice. Reprezentării în nisip, în material plastic, în schițe și planuri etc. a celor văzute i se face loc mult, dela început, pe anume scări. O inundație, vânturile, cursul apelor, fenomenele atmosferice, ceasornicul de soare, barometrul și termometrul etc. se observă îndelungat și observările originale se scriu și se interpretează. *Pretențiunile școlii active cer o metodă identică în școala normală*, cu deosebirea că aici ea va îmbrățișa mai multe fenomene și că va fi caracterizată printr-o precizie mai mare.

Observ în treacăt că „modelarea reliefului general al țării” cerut de programa actuală la lucrul manual (în bim. V al clasei I) este o pipire. În clasa VI ar fi la locul ei!

Pe drumul către România clasei finale se vor discuta incidental, la anumite regiuni, felurite chestiuni de geografie fizică și economică (niciodată fără căile de comunicație). Ce anume se va discuta se spune în metodicele serioase, dar se lasă nehotărît în programa noastră, care în clasa II și III este stereotipă și monotonă. Ce anume s'ar discuta — s'ar putea apoi adună și sistematiza într'o geografie fizică și economică *generală*, cu care am dori să se încheie cursul în clasa VI.

Programa clasei II mai are un defect. E prea încărcată. Într'un an *toate* continentele cu 2 ore pe săptămână! Ce poate ieși de-aici, dacă nu superficialitate? Alceva poate ieși din Europa tratată într'un an (cl. III). Mult mai serios — și fără să treacă peste limitele necesarului — ar fi studiul, dacă s'ar studia în clasa II numai Australia și Americile, în clasa III Africa și Asia, care au determinat și determină încă soarta istoriei și culturii „mediteranee”, în clasa IV Europa (cu revenire la coloniile ei), iar în clasa V și VI România, care în clasa VI ar împărți timpul cu o geografie generală fizică și economică trecând, în *am me* chestiuni și capitole, chiar în geografia biologică și în antropogeografie.

Am avea deci șase ani de geografie cu câte 3, 2, 2, 2, 2, 3, adică în tot cursul și în total, trei ore mai mult decât astăzi, când se dau 2, 2, 3, 3, 1 (în clasa I—V).

Programa școlii normale pune atât preț pe *lecturile geografice* încât le dă loc și în titluri: „Europa cu lecturi geografice”, etc. Dar o indicație de ce fel să fie lecturile nu se găsește decât la România: „culturale, naționale sau economice”. Indicația ar fi trebuit să fie mai largă. Lecturile să fie *caracteristice* ar fi nota cea mai generală; dar celelalte note pot fi multe: să privească fenomenele naturale, sociale, statistice, pitorești, folklorul, tradițiile și istoria locurilor, chiar poezii, dacă ele formulează impresii vii, mici studii de nomenclatură, dacă 'n nume se găsesc urmele unor stări istorice, culturale și fizice remarcabile din punct de vedere geografic etc. Lecturile trebuie să fie învelișul științific-popular, beletistic al științei agonisite cât se poate mai euristic, mai genetic și cât mai puțin dogmatic. Lecturile — ca și celălalt material — ar trebui supuse și altor puncte de vedere. Cu ajutorul geografiei ne lămurim rostul în lume, ca țară și ca popor; lecturile ar trebui să ție seamă și de aceasta și să dea multă atenție popoarelor vecine și regiunilor de unde au pornit înrăuirile politice,

culturale ori comerciale ce se simt în viața poporului nostru.

Dar și la noi geografia ieșea de la un timp o dezvoltare foarte modernă; d-nii S. Mehedinți mai ales, și St. D. Popescu îi fac loc; se și ridică elevi cari o duc și în școli; *ei vor vorbi în curând și amănunțit asupra metodelor* despre care nu pot vorbi eu aici.

38. Tendințele moderne ale *matematicii* din școala normală le cunosc numai din programe, reviste și anuare (1), nu din practică. Totuși cred că pot să spun câteva vorbe.

Programa noastră se află în acel stadiu de „înaintare” despre care Nemții — cari au trecut peste el — susțin că *nu putea produce educație matematică*, deoarece se mărginează la ei — și se mărginește la noi — să dea numai materia pe care dascălii o vor predă la rândul lor mai departe elevilor: Dascălul să știe cât va predă el. De-ar ști cel puțin... bine! Dar nu știe totdeauna; pentru că din puținul său mai poate uita ceva și devine uneori chiar nesuficient (2). Trebuie deci să se ridice și nivelul educației matematice!

Dacă comparăm programa liceului nostru cu a școlii normale, *constatăm că educația aritmetică ce se dă normalistului se oprește la limita pe care liceistul o ajunge la sfârșitul clasei III, iar cea geometrică la limita clasei IV*: Acesta i rangul matematic ce se dă învățătorului! Dascălul trebuie să se oprească la pragul algebrei, care va fi pentru el un mister, deși misterul nu-i nici greu de înțeles, nici — mai ales — inutil.

De-aici învățătorul face (în clasa V) un salt în cosmografie, care se dă cam câtă se dă la clasa VI a liceului modern (cu câteva prescurtări). Despre elipsă și parabolă nu a auzit încă nimic, dar drumurile planetare în univers, legile lui Kepler le va înțelege, ia așa, mai popular, mai practic.

În acest amănunt din urmă concretizez dovedirea „principiului” că matematica din școala normală, așa cum se face

(1) E. Clausnitzer, *Pädagogische Jahresschau über das Volksschulwesen* (pe anii 1906 - 1910); vol I, p. 273 - 287; II, p. 377 - 389; III, p. 290 - 304; IV, p. 291 - 311.

(2) Eu am văzut în comisia de înaintare pe loc un învățător care fusese înaintat odată, dar la examenul de înaintare a doua oară susținea în lecția practică că unghiurile trapezului fac 274 de grade și că unghiul ascuțit este cel de 45 grade! (Extrascolaritatea îi era notată cu 10, zidise 2 școli în 2 sate, deci era un element foarte zelos).

acum, vrea să servească vieții, dar nu și științei. Acest „principiu” trebuie refuzat. Nu cred că se va putea predă la noi atâta matematică câtă au început să predea Nemții, care în anul din urmă învăță d. ex. în Prusia ecuații de gradul al doilea și trigonometria, în Lübeck geografie matematică, cosmografie matematică și teoria binomului proclamând în toate clasele introducerea noțiunii de „funcțiune”, pentru ca feluritele părți ale matematicii să poată fi puse în raporturi mai intime; nu cred că se va putea atât, dar a rămâne dincoace de orice algebră mi se pare dăunător înălțării intelectuale a învățătorimei.

Dintre tendințele metodice moderne mai însemn câteva, pe care le recomand specialiștilor. De câtă matematică este capabil la diferite vârste copilul — care „decide” — a cercetat și arătat psihologul și pedagogul A. Höfler în unire cu Poske: metodică lor (publicată la Teubner) este vrednică de import. Calculul mintal, căruia i se cer la noi „numeroase exerciții” a devenit aiurea (în Württemberg) disciplină specială, care merge firește alături cu calculul scris: deduc de-aici bănuiala că un spor de calcul mintal nu-i inutil. El s'ar reflecta și în școala primară, unde *chiar trebuie sporit*. Interesul pentru matematică se urmărește adeseori pe două căi, dintre care una se impune, iar alta este recomandabilă ca educatoare a istețimei: a doua este considerarea jocurilor matematice; întâia este considerarea preponderantă a vieții în problemele ce se rezolvă. A doua cale este ocrotită și de principiul regionalității despre care s'a vorbit mai sus (No. 34, 4). Vieța ce o trăește sau îl va primi pe învățător și pe elevul lui trebuie să se simtă *bine și concret* în orele de matematică. În aceeașă privință cărțile noastre de școală au nevoie de oarecari îmbunătățiri.

39. Și programa pentru *desemn* este copiată după a liceului. Cu oarecare deosebire. Și anume: În clasa I se adaogă punctul 2: figuri de ornamentică românească, deși colorarea apare abia în clasa III, iar ornamentică românească *fără* culoare nu se *poate* face. Coloritul trebuie să înceapă cel puțin din clasa I. (Ar putea să înceapă și din clasele primare.) În clasa III a șc. normale se adaogă punctele 4 și 7 cu modelaj după ornamente, fragmente din figura umană și compoziții decorative. Clasa V și VI sunt redactate *ad-hoc*, eliminându-se arhitectura clasică din clasa V și in-

introducându-se material românesc, rural (construcțiuni rurale și interioruri țărănești).

Programele noastre de desen, fără excepție, au nevoie de o refacere asupra căreia nu-i locul de-a stăruî mult aci. Deaceea atrag atenția numai asupra câtorva imposibilități.

a) Cu câte 1 (una) oră în clasa I, II, III și VI nu se poate face nimic serios. *Tocmai la început, când se întemeiază deprinderea văzului și executării, se cere mai multă stăruință, exercițiu mult și controlat.* Din cauza lipsei de timp meu în primii trei ani nu se poate lucra destul de rodnic nici în clasa IV (cu 2 ore). Cel mult clasa a cincea s'ar putea resimți bine de efectul celor 2 ore din cl. IV. Și când lumea-i este mai dragă elevului, vine iarăși melancolica singură oră a clasei VI.

Două ore pe săptămână sunt *minimumul de cerut* în toate clasele, cum se prevede de ex. în școalele secundare de fete, care sunt, în această privință, cele mai cuminiți, dând în unele clase și câte trei ore (1 1/2 desen, 1 1/2 pictură). (1)

(1) Pentruca să se vadă cât timp se dă desenului în străinătate, scot din *Ewald Horn, Das höhere Schulwesen der Staaten Europas* (1907) câteva date:

	dă în:	ore, câte:	în clasele:
<i>Germania: Prusia</i>	gimnazii (licee)	2	II-IX
	gimnazii reale	2	II-IX
		și 2 (liniar) ⁴	V-IX
	școale reale superioare	"	"
	școale reale	2	II-VI
<i>Baden</i>		și 2 (liniar) ⁴	IV-VI
	liceul real	2	I-IX
<i>Bavaria</i>	"	2, 3 și 4	II-IX
	școale reale	2 și 4 (în 5 cl.)	I-VI
<i>Braunschweig</i>	(ca Prusia)		
etc. etc.			
<i>Elveția: Bern</i>	liceul clasic și modern	2	I-VI
<i>Zürich</i>	"	2	I-VII
<i>Austria:</i>	gimnaziu	4	I-IV
	școale reale	4	I-IV
		și 3 ori 2	V-VII
<i>Croația: Agram</i>	liceul real	4	I-V
		și 2	VI-VIII
		(fără cel geometric)	
<i>Banjaluka</i>	liceul de fete	4	I-II
		și 2	III-VIII
	școala reală	4	I-VI
		și 2	VII-VIII
		(fără cel liniar)	

b) Programa aleargă, vorba proverbului, după doi iepuri: desen artistic și desen liniar. Pe care să-l vâneze însă mai mult? Programa nu limpezește această chestiune. De aceea practica desenului este desorientată, ca și în liceu.

De obicei programele încep numai cu desen artistic și adaog către sfârșit, de pe la jumătatea timpului și pe cel liniar. Unele fixează și raportul între cele două feluri de desen ca programa școlii normale din Lübeck (1) care dă celui liniar $\frac{1}{4}$ din tot timpul disponibil, adică în trei (din cinci) ani câte 2 (din opt) ore pe lună. Admitând acest raport, noi am avea în unele clase câte 1 (una!) oră (din patru) pe lună la desenul liniar, deci opt ore pe an, adică nimica toată.

Concluzia firească este: Ori scădem problemele trecând o parte la matematică, unde le este locul (2), ori sporim timpul și pentru această dexteritate și anume *il sporim și în cazul că ea ar fi numai desenul artistic.*

c) Ca probă că programa de desen a șc. normale nu-i gândită definitiv, voi da și două amănunte, unul tehnic, altul material.

Cel tehnic: Desenul în cretă se admite numai în clasa V și VI. Dar el ar trebui să fie un principiu al programei și să se deprindă din capul locului, din clasa I. (3)

Cel material: Copiindu-se programa liceului și simțindu-se nevoia ca clasa V și VI a șc. normale să aibă altă redacție, nu s'a copiat și programa clasei VI de liceu. Aceasta stă însă în legătură cu a clasei III, unde se deprind întâiele fragmente din figura umană (ochi, nas, gură, urechi). Figura umană se perfecționează și se termină la liceu în clasa VI, unde se deprinde restul omului (mâni, picioare) și se adaogă măștile și capetele. Nu-i vorbă, nici programa li-

Belgia:	liceul modern (cu latină)	2	I—VII
Portugalia:	liceu	3 și 2	I—III IV—V

Tipul școlii secundare cu câte 2 ore și mai multe de clasă pentru desen se întărește.

Mai observ că *congresele internaționale* ale profesorilor de desen (1900 — Paris și 1904 — Bern) au aprobat principiile reformei germane, pe care Prusia a realizat-o mai întâiu.

(1) *Lehrplan für das Lübecker Lehrerseminar* (1909), p. 28.

(2) Ca d. ex. în liceul real din Zürich, Agram etc.

(3) Ar fi locul să întrebăm de ce programă neglijează și *schiza* care trebuie să fie deprinsă fără întrerupere?

ceului nu face bine despărțind și distanțiind părțile corpului omenesc dela clasa III până la VI, dar a șc. normale face și mai rău lăsând din om numai ochii, nasul, gura și urechia și tăindu-i capul.

40. Trebuie să dau și cred că am dat destule probe că studiul actual al normaliştilor este nesuficient. Mă opresc cu ele aici lăsând nediscutate câteva studii și anume: 1. *contabilitatea*, pe care ași concentra o într'un an cu câte 2 ore pe săptămână; 2. *științele agricole și economia rurală*, care nu trebuie să se predea numai iarna, ci în timpul practicei, paralel; 3. *igiena și medicina populară*, care asemenea ar trebui să se studieze în acelaș an, fiind înrudite; 4. *dreptul*, o încoronare necesară a studiului istoric din laturea lui politică; 5. *caligrafia*, care ar trebui să continue și dincolo de clasa III, însă numai cu elevii care tot nu scriu frumos; 6. *lucrul manual*; 7. *economia casnică*; 8. *muzica*. La toate acestea voi reveni pe scurt când va fi vorba despre organizare. Până acolo trebuie să mai discut însă studiile specifice ale carierei: *pedagogia* cu științele auxiliare, spre care mă îndreptez acum.

(Va urma)

G. BOGDAN-DUICĂ

SOCIOLOGIA ȘI GEOGRAFIA

RAPORTURILE LOR RECIPROCE DUPĂ GUILLAUME DE GREEF ȘI ALȚII

Nu pot începe această cercetare decât cu o amintire personală dintr'un timp destul de îndepărtat, dar destul de vie încă, spre a o putea relata cât mai fidel posibil.

Eram școlar în clasa IV-a primară, și mi-aduc-aminte că la cursul de Geografie care se făcea, dascălul simțea o deosebită plăcere să ne vadă că știm să 'nșirăm, pe nerăsuflăte, toate orașele unei țări oarecare. Așa, mi-aduc-aminte că la Germania ne-a numit și ne-a dat de învățat pe de rost aproape toate orașele ei. Și mi se părea că știu foarte mult știind să 'nșir toate aceste orașe, pe cari memoria mea le păstră, fără nici un alt adaos mai intrinsec și aceasta pentru simplul și bunul motiv, că nu se făcea aproape de loc asemenea adaos. Pe atunci Geografia nu era altceva decât pură nomenclatură, să fi știut să numești toate râurile, toți munții, toate bogățiile, toate orașele unei țări și erai eminent la Geografie; de raporturile acestor diferite elemente geografice nici cuvânt pe atunci. Fac un salt dela această vreme destul de depărtată, peste epoca mea de elev de liceu, în care, în bună parte, Geografia se învăța în acelaș spirit, dar, în oarecare măsură, se mai și raționalizase, și ajungla vremea de azi. Câtă deosebire! Memoria uimitoare pe care trebuia s'o cheltuim noi, spre a păstră toate orașele Germaniei în minte, nu se mai arată și dacă dascălii de atunci ar intra în clasele de azi, desigur n'ar

găsi cuvinte cu cari să deplângă trista decădere a învățământului geografic. Nu mai știu elevii de azi toate râurile, toate orașele Germaniei. Știu să numească numai câteva, știu să zică *München*, dar, când au rostit cuvântul, li s'a trezit îndată în minte ideea că acolo *spiritul omenesc* a ajuns la unele din formele cele mai superioare de manifestare, forma artistică, și că desfășură și o activitate practică intensă — numeroasele fabrici,—ca să luăm două manifestări din sfere deosebite. Azi elevii nu știu numai că Anglia este o insulă, dar, după nouile metode pedagogice, ghicesc ei, conduși de întrebările profesorilor, ce efecte a produs în desfășurarea vieții poporului englez această poziție insulară. Nu știu numai că există atâtea zone pe fața globului, și că ele au anumite caractere climatologice, dar descoperă ei înșiși prin legătura cauzală a acestor caractere, ce fel va fi viața camenilor într'o zonă anumită, cum se va manifesta ea, ce forme vor lua alcătuirile omenești acolo, și ce forme în altă zonă, cum se va arăta în alt ținut.

Azi Geografia s'a *umanizat* sau, cu un termen ce implică ideea de *masă*, esențială acestei științe, ea s'a *socializat*. Ea a devenit *Antropo-geografie* sau *Socio-geografie*. În acest spirit se predă azi această știință, acum elevii nu dobândesc o cunoștință pe care să n'o pună în legătură cu întocmirile omenești. Din această introducere a spiritului sociologic în Geografie, această știință a câștigat foarte mult. Dar, după cum s'a întâmplat odinioară Geografiei să piardă din vedere viața omenească, tot așa i s'a întâmplat sociologiei să facă abstracție de mediul geografic în care au trăit, trăiesc și vor trăi societățile omenești, și să negligeze rolul acestui factor în procesele lor evolutive. Și astfel s'au născut școli sociologice pentru cari factorii primi ai evoluției sociale sânt de natură pur psihologică, cari au căutat să explice structura și viața societăților numai prin anumite stări sufletești, cari s'au putut generaliza pe calea imitației, după cum s'au ivit școli sociologice cari, altoind sociologia într'un mod foarte simplist pe biologie, au considerat societățile ca niște or-

ganisme pure, ce se pot studia prin metoda biologică, vreau să vorbesc de teoria organicistă.

Neglijarea factorului geografic de către școala psihologică în cercetarea vieții sociale, e mai ușor explicabilă. Studiile de psihologie, prin metoda introspectivă, esențială lor, nasc în sufletul celor ce se ocupă cu ele, în mod fatal, o tendință de desprindere de lumea externă, o concentrare a spiritului spre interior. E natural că această privire spre latura lăuntrică a vieții să-i urmărească și atunci când, eșind din propria lor ființă, caută să cerceteze și alte aspecte ale vieții omenești, cum e aspectul social, spre exemplu:

Divorțul dintre mediul geografic și școala biologică în sociologie, însă e mai neexplicabil, mai uimitor. Căci, dacă legătura dintre viața practică și mediul cosmic e mai depărtată, mai puțin vizibilă la primele examinări, cea dintre viața organică și mediul ambiant e ușor vizibilă, e mai apropiată, e imediată. Și deci, eră mai ușor pentru școala organicistă să evite acest divorț.

Explicarea generală a acestui exclusivism al diferitelor școli sociologice e în ceea ce am putea numi *slăbirea spiritului filozofic*. Spiritul filozofic ne învață să privim orice fenomen ca o verigă în lanțul evoluției universale. Pentru el, totul e în continuitate, și soluțiile de continuitate cari se introduc în studiul universului, prin creația diferitelor științe, sânt numai un artificiu de studiu, care nu trebuie să ne facă a pierde din vedere continuitatea universală și constantă a fenomenelor naturei. Dar, specializarea extremă, obliterează sau întuneacă concepția acestei continuități, și eră firesc ca psihologii să psihologizeze în sociologie, dacă ne putem ex- prima astfel, și tot așa de firesc era ca biologiștii să facă din sociologie o anexă a biologiei.

Numai spiritul filosofic e capabil să ne dea un criteriu sigur, după care să apreciem natura raporturilor dintre diferitele științe, numai el ne poate arăta în mod clar în ce științele se aseamănă și în ce se deosebesc.

Și sociologul care mi-a părut mai mult pătruns de acest spirit filosofic, este Guillaume de Greef.

În cele ce urmează, ne propunem a rezuma teoriile lui de Greef asupra raporturilor dintre Geografie și Sociologie. Această lucrare e numai un mic fragment dintr'o lucrare istorică, ce s'ar putea face, și care ar urmări evoluția concepțiilor omenești, din cele mai vechi timpuri până azi asupra raportului dintre viața omenească socială și natură în genere.

Înainte de a cerceta natura raporturilor dintre Sociologie și Geografie, după Greef, trebuie să vedem concepția lui despre Sociologie, care e după el, natura fenomenelor pe cari le studiază această știință. Această problemă o atacă el în *Introduction à la Sociologie*, vol. I.

Ce e știința socială? În se condiții se poate constitui ea independentă? Pentru constituirea unei științe nouă e absolut necesară demonstrarea completă și definitivă a existenței unei serii de fenomene noi, *sui-generis*, care să nu mai facă obiectul științelor existente. Există în lumea fenomenalității agregate, a căror structură, funcțiune și organe să nu fie explicabile prin științele antecedente?

Înainte de a demonstra necesitatea creației unei științe sociale, el cercetează cele două încercări mai serioase anterioare, ale acestei demonstrări: a lui *Comte* și a lui *H. Spencer*.

Demonstrarea lui Comte. Cum demonstrează Comte necesitatea Sociologiei? De o parte, el spune că creația ei e și necesară și oportună; iar de altă parte, lucrările anterioare asupra fenomenelor sociale, zice el, au suscitât și ușurat constituirea ei definitivă. Ambele aceste argumente sunt găsite insuficiente de de Greef.

Să vedem întâi primul argument. După Comte, întreaga stare socială contemporană se caracterizează printr'o profundă anarhie, din ce în ce crescândă. Pentru remediarea acestei stări anarhice e nevoie de o știință socială, destinată «printr'o serie de operații filosofice și politice, să libereze

societatea de fatala ei tendință către o iminentă disoluție și să-i substitue ideea de ordin și de progres adecvată ideii de organism și viață în biologie.» Concluzia acestui argument e: *Știința socială e oportună și necesară.*

De Greef critică acest argument, și cu drept cuvânt, în modul următor: Din faptul că e *de dorit* creația sociologiei nu urmează că e justificată existența ei obiectivă și independentă. Dacă ea e necesară și oportună, nu urmează că e și posibilă. Și dacă e vorba pur și simplu să se aplice prin analogie, în sociologie, ideea de ordin și progres, pusă în lumină de biologie, nu e inutilă constituirea unei științe nouă?

În ce privește a doua parte a demonstrării lui Comte, valoarea lucrărilor anterioare cari au contribuit la formarea sociologiei, de Greef găsește că ea nu demonstrează această formare, găsește că aceste lucrări nu sunt suficiente pentru a legitimă această constituire. Trecem asupra acestei părți din demonstrarea lui Comte, căci ne-ar lua prea mult loc.

Ce a uitat Comte să dovedească? *Existența distinctă a fenomenelor sociale.* Oportunitatea și necesitatea nu sunt probante de cât cu condiția de a dovedi că fenomenele sociale sunt *distincte* de cele ce fac obiectul altor științe, ca biologia, psihologia, etc.

Această distincție nu rezidă nici în legea celor trei stări care e aplicabilă tot așa de bine și inteligenței individuale ca și celor sociale; nici în fenomenul progresului continuu al omenirii, căci acest progres e inseparabil de acel al ființelor ce o compun.

E adevărat că Comte mai stabilește o distincție: gradul superior de complexitate și de plasticitate al fenomenelor sociale. Dar aceasta e numai o distincție *cantitativă*, și pentru constituirea unei științe speciale trebuie una *calitativă*. În sânul aceleiași științe sunt fenomene mai plastice și mai complexe ca altele, și totuși știința aceea e una.

Demonstrarea lui Spencer. Spencer face un pas mai departe față de demonstrarea lui Comte. Pentru el, oportu-

nitatea și necesitatea nu mai sunt o probă suficientă pentru constituirea sociologiei. E un evident progres față de Comte.

Spencer ridică din nou chestia: există o știință socială?

El exclude, mai întâi, ipoteza unei direcții providențiale a faptelor umane, după cum exclude și teoria care nu consideră în cursul civilizațiilor de cât faptele și gesturile personajelor quasi-providențiale, ale căror acțiuni au condus, în aparență evenimentele.

Admițând ca fapt existența fenomenelor sociale, superioare fenomenelor vieții organice individuale, trebuie să admitem în același timp existența unor legi necesare, inerente acestor *superorganisme*. Fără aceste legi, nu poate exista o știință socială. După punerea acestui principiu prealabil, vine o aplicare a principiului lui general, că însușirile agregatului sunt determinate de caracterul unităților componente. După acest principiu, agregatele sociale vor prezenta cu necesitate trăsăturile indivizilor componenți. Agregatul prezintă o serie de proprietăți determinate de seria proprietăților părților, și *raporturile dintre aceste două serii formează obiectul unei științe sociale*. De Greef critică, și aceeaș demonstrare, în același fel cum a criticat argumentul lui Comte privitor la complexitatea fenomenalității sociale «Dacă relațiile dintre seria proprietăților individuale de structură, de creștere și de funcționare și seria proprietăților sociale de aceeași natură trebuie să formeze domeniul sociologiei și dacă primele determină pe cele deal doilea, în trăsăturile lor excepționale, dacă nu accidentale, aceste relații înșile vor fi identice cu relațiile pur individuale diferind numai din punctul de vedere al *complexității și al masei*; dar nici un element nu se va întâlni în sociologie care să nu-și găsească analogul lui în biologie și psihologie.

«Diferențierea și clasificarea științelor trebuie, după părerea mea, continuă de Greef, să aibă ca bază o complexitate superioară, rezultând nu numai din numărul și din mărimea mai considerabilă a elementelor lor componente, dar și, și mai ales, din elemente speciale, cari nu se întâlnesc

în științele mai generale. «(*Introduction à la Sociologie. T. I.*).

Vedem, deci, că concepția lui Spencer în privința complexității agregatelor sociale e reductibilă la a lui Comte, și cu drept cuvânt i se poate aplica aceeași critică.

Concepția Sociologică a lui Greef. Incercările lui Comte și Spencer de a constitui sociologia n'au avut succes, pentru că ei au pierdut din vedere să caute *elementul diferențial calitativ* al fenomenelor sociale. Însă, pentru instituirea unei științe nouă e absolută nevoie de un astfel de element de diferențiere. Rămâne deci să vedem care e, după Greef, elementul calitativ diferențial al fenomenalității sociale.

Nu numai că fenomenele sociale sunt superioare în masă, în complexitate, în plasticitate fenomenelor analoage pe cari le putem întâlni mai ales în ramurile cele mai înalte ale științelor antecedente, precum e biologia și psihologia, dar ele au și o superioritate ce se poate numi calitativă în opoziție cu diferența mai ales cantitativă relevată de Spencer. Acest caracter nou, absolut specific corpurilor sociale, e *contractualismul*, proprietatea pe care o posedă societățile de a se organiza ele înșile colectiv și de a funcționa după moduri contractuale. Nici în psihologie, nici în biologie nu găsim fenomene contractuale, dar numai asociații și combinări celulare spontane. «Contractualismul e la baza sistemului federațiunilor și confederațiunilor nu numai politice, dar mai ales economice ale viitorului; el e procedeul prin excelență al cooperației colective care e aspectul pozitiv al diviziunii muncii sociale.»

Acest caracter original singur legitimează constituirea Sociologiei.

Odată recunoscută legitimitatea acestei constituirii, pe baza caracterului specific distinctiv, contractualismul, de Greef cercetează cari sunt factorii constitutivi ai societăților, ce elemente se combină pentru a le da naștere. Cu această chestie intrăm direct în subiectul acestei cercetări: raporturile dintre Geografie și Sociologie, pentru că, după felul cum concepe de Greef fenomenul societăților, o sociologie

nu se poate constitui veritabil fără cercetarea prealabilă a acestei chestiuni: ce legătură e între fenomenalitatea socială și mediul ambiant? După de Greef, societățile sunt niște superorganisme rezultând din sinteza fenomenului biologic numit *populație*, cu fenomenul fizic mediul înconjurător, sau *teritoriu*. Sociologia va studia formele pe care le ia acest produs sintetic, dar introducerea ei indispensabilă trebuie să fie o cercetare a elementelor componente ale societăților, în însuși actul sintetic din care rezultă societățile.

Teritoriul și populația, factori primari ai Sociologiei.

Teritoriul și populația, iată cari sunt factorii generali cari determină forma, structura și dinamica socială.

Vedem îndată, la simplul enunț al acestei teorii, cum ea leagă sociologia, prin elementul teritoriu, de o parte, de toată materia anorganică cu toate elementele ei cele mai abstracte, mecanice, fizice și chimice și cum prin elementul populației, o leagă de lumea organică, de biologie și psihologie.

Mesologia, știința rolului mediului, e preparația indispensabilă la Sociologie.

«Le grand corps social naît de l'union opérée entre le monde inorganique et le monde organique: il est le produit élevé à la deuxième puissance. Le corps social est une véritable *surcroissance du cosmos en général*.»

Teritoriul și populația fiind factorii componenți ai oricărui agregat social, orice funcțiuni și orice organ social sunt, înainte de toate și mai ales, determinate de natura și caracterul acestor factori elementari.

Corpurile sociale au fost prea adesea, aproape totdeauna, concepute ca simple asociații de indivizi omenesți, pierzându-se din vedere că aceste asociații vii sunt tot așa de inseparabile de mediul lor cum e broasca de țeasta sa; imposibil să imaginăm un fenomen special în compoziția căruia să nu intre, într-o formă mai înaltă sau mai puțin preponderentă, o parte materială și anorganică din spațiul astronomic. E posibil să concepem un teritoriu fără po-

pulație, imposibil să concepem o populație necondiționată de mediul geografic.

«Le territoire est la partie femelle et la population la partie mâle dont l'indissoluble mariage donne naissance aux divers agrégats ou produits sociaux. La nature inorganique la plus grossière, la moins complexe, est la matrice où sont fécondées et où se développent, avant d'en être expulsés sous une forme supérieure, les germes de toutes les formes et de tous les organismes sociaux, lesquels dépouillent, à leur tour et successivement, leur structure rudimentaire pour s'élever de plus en plus vers des types plus complexes et plus émancipés, dans leurs fonctions supérieures, de la fatalité physique ambiante dont ils sont issus».

După enunțarea acestei teorii generale, care face din societăți o sinteză între factorii teritoriu și populație, să intrăm în oarecari amănunte.

Ce poate fi mai opus, la prima privire, ca antagonismele sufletești superioare, manifestate pe terenul științific, juridic, artistic și antagonismele, contrastele astronomice și geografice? Și totuși aceste extreme se leagă în modul cel mai natural printr'o serie complicată de fenomene intermediare.

Știm toți că de latitudinea ocupată de un agregat social va depinde proporția zilelor față de nopți în fiecare anotimp, proporție de o așa de mare importanță din punctul de vedere al existenței și progresului primitiv, după cum știm că de longitudine depinde diferența orelor între diversele țări. Dar nu depinde numai aceasta, ci și toată fenomenalitatea mai complexă decât cea astronomică. Din combinarea condițiilor geografice generale cu forțele active ale naturii vor rezulta proprietățile distincte ale fiecărui sol și ale produselor lui, și, prin sinteza cu factorul populație, cu o consecință inevitabilă, va rezulta existența noastră materială, moravurile noastre, morala noastră, și pe urmă, cu toate că într'un mod din ce în ce mai indi-

rect și mai liber, „evoluția noastră științifică și juridică, ale cărei diferențieri particulare, după regiuni și populații, au explicarea lor în contrastele astronomice și geografice ale teritoriilor în care se produce fiecare dezvoltare socială”.

Deci, printr'o filiațiune complicată, toată seria fenomenalității universale se leagă, e continuă.

E adevărat că dezvoltarea progresivă a civilizației micșorează irezistibilitatea influențelor geografice. E adevărat că progresul omenirii atenuiază efectele acestor influențe, căci el se caracterizează tocmai printr'o subjugare din ce în ce mai intensă a forțelor naturii. Dar, în totdeauna și în toate cazurile, aceste influențe subzistă ca legi generale ale statisticii și dinamicii sociale. Evoluția socială cea mai progresivă nu suprimă condițiile generale cosmice, ea nu poate de cât să-i atenueze efectele. Căci să înțelegem bine complexitatea raporturilor dintre diferitele fenomene. Ele influențează viața noastră și noi, la rândul nostru, putem imprima cursului lor modificări din ce în ce mai profunde, pe măsură ce înaintăm în civilizație. Dar aceste modificări înșile nu le putem face de cât ascultând de legile naturii, nu putem modifica mediul geografic ambiant de cât în anumite limite impuse de complexitatea lui însuși. E adevărat, spre a lua un exemplu, că societățile omenești s'au putut face stăpâne pe unele din comorile ascunse ale pământului, și că, grație acestei stăpâniri, viața lor a luat un anumit curs, o anumită dezvoltare. Dar a trebuit în orice caz existența unui sol determinat, cu proprietăți și elemente determinate, pentru ca societăților să li se imprime evoluția ce li s'a imprimat, și nu alta. Și în altă constituire a solului, de sigur, evoluția ar fi fost alta.

Am luat exemplul cel mai simplu, cazul cel mai ușor, tocmai pentru a dovedi că, în însăși presupunerea celei mai mici rezistențe a condițiilor naturale, influența acestora e evidentă. Ele dau primul impuls evoluției sociale, chiar și numai prin simplul fapt al existenței lor. Dar dacă complicăm cazul, referindu-ne la condițiile geografice și astro-

nomice cele mai rezistente, atunci nu mai rămâne nici o îndoială cât de mult e supusă viața societăților fatalității ambiante. Nu e fatalistă, nici materialistă această teorie, ține să spună de Greef, ea e istorică: istoria vorbește așa, și vorba ei e cea mai veridică.

Eu propun ca acestei concepții să i se dea numele de *concepția realistă sau naturalistă a istoriei*. Evitând și exclusivismul concepției materialiste care, legând cu dreptate evoluția socială, cu toate aspectele ei, politice, juridice, estetice, intelectuale, de felul structurii economice, totuși prea a pierdut din vedere și influența altor elemente, și, în al doilea rând, evitând și exclusivismul concepției idealiste a istoriei, care a neglijat rolul factorilor pome- niți, în cursul istoriei; concepția realistă sau naturalistă a istoriei, leagă toată fenomenalitatea socială, cu toate as- pectele ei, de tot restul fenomenalității, și nedând nici unui aspect al universului exclusiv rolul de cauză fără să-i dea și pe cel de efect, ea exprimă adevărata și adâncă reali- tate a naturei totale, care e într-o continuitate indisolubilă.

După aceste considerații generale asupra raporturilor dintre viața socială și natură în genere, să ne coborim la amănunte și să vedem, în mod particular, influența di- versilor factori geografici asupra evoluției societăților.

(Va urma).

I. NISIPEANU.

SONET

*Rămâi așa tăcută! — În tăcere
Se'nvălue a stelelor comoară,
Ș'al teilor miros ce ne'mpresoară
Ș'amurgul tainic — liniște ne cere.*

*Tot farmecul pe care îl coboară
Atât de'ndepărtata scânteiere
Ș'a ochilor adâncă 'năpăiere,
În inimile noastre se strecoară,*

*Dar un cuvânt șoptindu-l, fără veste,
S'ar șterge de pe chipu-ne uimirea
Și îmbătarea clipelor aceste.*

*S'ar duce-acel ce drag tovarăș este :
Cerescul vis ce străjue iubirea —
Ș'n inimi stăpâni-va pustiirea!*

EUG. CIUCHI.

O VIZITĂ LA MUSEUL HOHENZOLLERN DIN BERLIN.

O clădire joasă, cu un singur etaj, într'un parc vechiu lângă Ipree : castelul Monbijon, altă dată reședința regală, plin de viață și de mișcare, astăzi e muzeul Hohenzollern.

Puțin a rămas neschimbat în castelul locuit de regina Sofia Dorothea, muma lui Frederic II. Cea mai mare parte din camere au fost transformate, decorate și mobilate în diferite stiluri : ele sunt consacrate amintirii marilor Hohenzollerni, de la întâii electori până la împăratul actual.

Este ceva mișcător, pentru cine simte poezia istoriei, această serie lungă de galerii și de camere în care se oglindesc caracterele acestor mândri electori și regi. De la sala decorată în formă de capelă, cu portretele celor mai vechi strămoși, până la camerele dela intrare, dedicate lui Wilhelm II, câte secole, câte bătălii, câte victorii și câte înfrângeri !

Iată, într'un coridor îngust, îmbrăcat în lemn de culoare închisă și slab luminat de o mică fereastră cu sticle verzui, figurile de ceară a celor mai mari din casă : Marele Elector, Frederic I, Frederic II. Stând pe scaune, îmbrăcați în hainele lor originale, aceste figuri fac o impresie adâncă. Ceea ce în alt loc, ar aminti o expoziție banală de figuri de ceară, aici, în acest mediu plin de istorie, este o evocație legendară. Marele Elector, imponent și mândru, elegantul și finul Frederic I, „du alte Fritz“ cu uniforma lui roasă și veche... părinții Prusiei și a Germaniei moderne.

Alături o sală reproduce faimosul „*Tabakcollegium*“ al regelui sergent, Frederic Wilhelm I. Nici o descriere a caracterului său nu-l reprezintă mai bine decât această sală : economie, simplitate și muncă. Imprejurul mesii de lemn aveau loc ședințele de fumat, cea mai mare distracție a regelui. În urmă venea muzica lui Händel. Un tablou pe perete reprezintă una din aceste ședinți, fie care din membrii colegiului cu luleaua și cu paharul său de bere ; un epure imblânzit stă serios între doi fumători. În aceeași cameră, covată de piatră, în care regele se spală : pe o masă într'un colț, oglinda, într'un cadru de lemn ordinar, a regelui, și alături sabia cu care Katt, favoritul fiului său, a fost decapitat. Iată

tot ce reprezintă pe acest om, care a știut să vadă ce nevoi avea Prusia pentru a ajunge un stat mare: „voi stabili puterea mea ca pe o stâncă de bronz“ a zis el.

Ce deosebire mare când din „*Tabakcollegium*“ se trece în elegantele saloane a lui Frederic cel mare! Stofele de mătase cele mai fine, brodate cu argint de culorile cele mai delicate, albastru deschis, creme, acopăr pereții; mobile de lemn sculptat și argintat, tablouri franceze, instrumente de muzică... Camera de muzică este o minune, cu pereții ei de lemn de cedru sculptat. Iată baldachinul sub care eră tronul, cu portretele celor doi câini favoriți de o parte și de alta; alături, jălțul pe care a murit Frederic; uniforme, tabacherile sale împodobite cu pietre scumpe, colecția de inele... și iată-l pe regele însuși, la toate vâstrele; copil, îmbrăcat cu rochie mică, culegând flori cu sora sa; și cuvintele lui vin iute în minte: „Tobe! Imi plac mai mult și sunt mai folositoare decât florile.“ Alt portret, adolescent, mândru și frumos, împreună cu frații săi, elegant și spiritual, artist și correspondent a lui Voltaire. Iată-l bătrân, cu figura lui legendară, „du alte Fritz“, cu uniforma lui simplă, cu faimoasa-i pălărie și bastonul în mână, în mijlocul unei bătălii, inspectând provinciile, sau plimbându-se în grădinile dela Sans-Souci... Iată-l în fine mort, culcat în cosciug, înțepenit și sbârcit, sub un baldechin de brocat galben, la lumina lămpărilor și păzit de doi bătrâni servitori... Tablou de o execuție barbară, dar de un realism mișcător. Într-o vitrină neagră, încununată cu lauri, e masca sa mortuară de ceară. Figura sbârcită, buzele strânse, arată suferințele teribile ale ultimilor momente; pacea morții nu s'a întins pe ea. Și ca și cum nici mort gusturile artistice nu l'ar fi părăsit, lângă vitrină e o gravură după vestita „*Enseigne de Gersaint*“, de Watteau, care ornează astăzi buduarul împărătesei, cel mai celebru și cel mai puțin văzut tablou al maestrului.

În camerele consacrate lui Frederic Wilhelm II, stilul *rococo* dominează: mobile aurite, porțelanuri, bronzuri, toate elegantele din timpul lui Ludovic XV și Ludovic XVI. Un mic tablou interesant: întâlnirea dela Pillnitz între regele Prusiei, Împăratul Leopold și contele de Artois. Revoluția franceză începe, și Prusia ajunge în curând aproape de peire.

O pendulă de bronz franceză, în camera lui Frederic Wilhem III reprezintă bătălia dela Austerlitz. Pe soclu este scris: „*Prisè d'Ulm-Prisè de Danzig-Prisè de Vienne-Prisè*“

de Berlin" ... („Napoléon n'avait qu'à siffler, zice H. Heine, et la Prusse cessait d'exister"). Este un trofeu adus în 1815 dela Paris. Și un basorelief reprezintă pe cei trei monarhi aliați: Alexandru, Francisc I și Frederic Wilhelm, mulțumind lui Dumnezeu pe câmpul bătăliei dela Leipzig că a liberat Germania. Dar gloria lui Frederic Wilhelm III este întunecată de aceea a reginei Louise.

Sufletul patriei în vreme de restriște s'a intrupat în această princesă, care murind la 1810, n'a putut vedea căderea inamicului și sfârșitul suferințelor Prusiei. Împăratul actual, printr'un gând pios, a consacrat o sală în formă de capelă acestei regine care a suferit așa de mult. Statuia sa culcată, de marele sculptor Rauch, o replică a celei care ornează mausoleul din Charlottenburg, este pusă în centrul unei camere cu pereții de marmoră albastră, împodobită cu candelabre de bronz. Și vizitatorii pășesc tăcuți și gânditori înaintea acestui monument.....

În camerele următoare sunt amintirile ei. Camera de culcare, delicioasă cu draperiile cenușii, cu plafondul reprezentând cerul cu pasări care zboară. Într'o mobilă, hainele de călărie, uniforma sa; masa de scris, cusături îngălbenite de vreme, evantailuri, o harpă; o lungă șuviță de păr blond, păstrată de împăratul Wilhelm I....

Nenumărate portrete ale reginei — și ceea ce se întâmplă des — care seamănă foarte puțin unul cu altul. Unul, în profil, de o frumusețe răpitoare. Altul, îi dă multă asemănare cu Kronprințesa actuală. Frumusețea reginei Louise eră vestită: să ne amintim numai de tabloul dela Versailles reprezentând pe Napoleon, Alexandru, Frederic Wilhelm și regina Louise la Erfurt. Dar urmele acestei frumuseți sunt greu de regăsit pe masca mortuară de ceară din aceeași cameră.

Tot aici, o reproducție a faimosului grup reprezentând pe regina înălțuită cu sora ei, grup care amintește așa de mult o terra-cotta de Tanagra dela Alte Museum.

După regele cavalier, regele artist. Frederic Wilhelm IV apare înconjurat de lucruri de artă, de amintiri de călătorii, de portrete de literați și de artiști, Tieck, Cornelius, Schaden. Un tablou imens reprezintă pe rege proclamând constituția în *Lustgarten* din Berlin. Interesant este tabloul mai cu seamă prin tribuna din planul întâi, care este plină de celebritățile literare și artistice ale timpului. Domnia sa sbuciumată și terminată așa de trist — boala regelui necesită regența fra-

telui său, viitorul Wilhelm I — va rămâne însemnată prin protecția ce a dat-o artei:

Wilhelm I — Wilhelm cel mare — aici încep sentimentele cele mai mișcătoare pentru noi. Până aici eram în istorie, acum intrăm în viața actuală. Fondarea imperiului german a avut pentru Europa modernă însemnătatea ce a avut-o Revoluția franceză pentru Europa de acum o sută de ani. O nouă stare de lucruri s'a creat, care a modificat profund fața Europei și-a lumii întregi. Și cine știe ce consecinți vor apărea mai târziu?

Imperiul german! Bătrânul rege nu voia să-l creeze. El s'aducea aminte de coroana imperială oferită lui Frederic Wilhelm IV și refuzată cu atâta hotărâre. Și mai mult încă-l oprea jurământul prestat la încoronarea dela Königberg în 1861 — splendida mantie regală este aici — de a menține integritatea Prusiei. Contopirea ei într'un mare imperiu i se părea o călcare de jurământ.

Ce bine se desfășură destinul acestei lungi vieți în camerele dela Monbijon! Dela jucăriile și castelele sale de copil, dela prima sa uniformă, dela lanțul de ceas și bijuteriile de fer negru din timpul „războiului independenței“, când fiecare german își da tot aurul și argintul, chiar și veriga de logodnă pentru nevoile țării, dela uniforma cu care a învățat la Paris în 1814, până la uniforma de campanie din 1866 și 1870! Ce carieră militară, începând cu intrarea în Paris în 1814, și sfârșind cu Sadova și Sedan! Cine ar fi zis că prințul de Prusia silit să părăsească în grabă Berlinul în 1848 din cauza impopularității sale, ca elegantul cavaler, ca regentul gentilom și curtezan, va deveni restauratorul Imperiului german și învingătorul Franciei?...

O lampă simplă poartă inscripția: Berlin-Potsdamberbanhof 15 iulie 1870... E lampa sub care Kronprințul a citit tatălui său revenind din Ems, declarația de război a Franciei.... Sub lampă o masă provenind din castelul dela Saint-Cloud, pe care Napoleon III a semnat declarația de război. Un tablou: regele în mausoleul dela Charlottenburg, luându-și rămas bun dela mormintele părinților săi.... Cine poate ști sentimentele ce stăpâneau pe fiul reginei Louise, plecând să se lupte din nou cu inamicul care batjocorise pe mama sa?... Un alt tablou, regele plecând la război: strada Unter den Linden, plină de lume agitată, care-și smulge ziarele cu ultimile noutăți; drapele scoase în grabă; într'o trăsură deschisă, bătrânul rege în uniformă de campanie, serios și

trist. Lupta trebuia să fie serioasă. Regina Augustă, cu batista ascunzându-i fața, plânge.

Pe urmă victoria, apoteosa, proclamarea Imperiului la Versailles, întoarcerea în Berlin, evenimente casnice: nașterea Kronprințului, „Trei generații în ordin“ conferirea colanului Vulturului Negru împăratului Wilhelm II; darul făcut în 1883 de familia regală, un grup de bronz: bătrânul împărat pe tun, Kronprințul Frederic în picioare, fiul său Wilhelm purtând drapelul imperiului, Kronprințul actual pe scările tronului... Patru generații imperiale. Germania poate fi liniștită...

Din 1885, o fotografie: ultima plecare a împăratului dela Gastein. Împăratul Wilhelm II îl însoția. Și pe fotografie e scris: „... la Salzburg întâia letargie serioasă“. O altă fotografie, întoarcerea dela ultima defilare a trupelor...

... Într'un vestibul transformat în capelă, doi îngeri de marmoră țin făclii mari de ceară în mână; în fund, bătrânul împărat murind, și jos, cuvintele sale: „Ich habe keine Zeit müde zu sein“. „N'am timp să fiu obosit“.

Iată într'o aquarelă splendidă, Pariserplatz cernită; drupele negre fâlăe, tribune negre sunt pline de spectatori triști: pe Brandenburgertor stă scris:

VALE SENEX IMPERATOR

Dute în pace, ți-ai împlinit datoria. Și pe lângă Charlottenburgerchaussée, prin parcul castelului din Charlottenburg — desemnat odată de Le Nôtre — convoiul se îndreaptă spre Mausoleu. Aleea lungă de brazi pare doliul naturei; bătrânul împărat își doarme somnul de veci la picioarele mamei sale pe care a iubit-o așa de mult...

Urmașul său, împăratul Frederic, nu văzû această ultimă ceremonie de cât dela ferestrele castelului din Charlottenburg, aproape cadavru el însuși... Un vas de marmoră în parc ne amintește locul unde a primit în trăsură, singura revistă a trupelor în domnia sa de o sută de zile..... Și curând doliul neisprăvit al unui împărat fu indoit de moartea altuia. În Friedens Kirche dela Potsdam odihnește acest împărat cavaler care trezise atâtea speranțe.

Figura sa maestoașă și vitează atrage privirile la Monbijon. Chiar pe patul de moarte, ea păstrează o nobleță și o seninătate supra-omenească. Un tablou măreț ne arată catafalcul său noaptea, păzit de patru ofițeri, cu săbiile scoase...

Catafalcuri, sarcofagii, figuri de cadavre. Iată impresia ultimă ce rămâne dela Monbijon. O vizită aici, e mai tristă

de cât în Dom unde sunt mormintele cător-va Hohenzollerni. Acolo nu se văd decât morminte bogate, într'o capelă luminoasă și nouă. Aici, în mijlocul acestor haine, mobile, scrisori, obiecte de toaletă, fotografii, impresia e înfiorătoare. Cine a vizitat Monbijon pe o zi întunecoasă de iarnă, rămâne cu o amintire neștersă. Aici e masca mortuară a lui Frederic II; colo a reginei Louise. Pe acest jălț Frederic ș'a dat ultima suflare; într'o vitrină e masca mortuară a prințului Louis Ferdinand și cămașa cu care a murit. Masca mortuară a lui Moltke e alături de masa sa de scris; și haina de văduvă a împărătesei Augusta nu e departe de rochia ei de mireasă... Portretele privesc pe vizitator cu ochii lor ascuțiți; din fondurile și cadrele învechite de vreme, și pretutindeni, pe mese, în vitrine, pe sub mese, pândesc cu ochii lor ficși, statui de ceară de copii prințari, figuri palide, figuri îmbătrânite de rase antice, pe corpuri de copii, cadavre îmbalsămate în haine de gală...

Ah, e departe Monbijon al reginei Sofia Dorothea, pe care jocul, teatrul și dansul — 'l umpleau de viață... Bărcile treceau de-a lungul terasei în armonia serenadelor... Dincolo de Sprea, unde este astăzi Kaiser Friedrich Museum, eră „la chaussée“, locul de plimbare al curței... Parcul eră animat de o menagerie, de băi, de pavilioane chinezești, de un teatru... Astăzi, totul e mort, și totul vorbește de moarte și de distrugere.

Camerile dela intrare sunt dedicate Împăratului Wilhelm II. Ele sunt în veșnică schimbare. Ultima noutate este fotografia catafalcului lui Eduard VII. Pe urmă, uniforme englezești a împăratului, cadourile lui Menelic, tablouri reprezentând nunțile prinților regali, amintiri din fabuloasa călătorie în Palestina, unde Împăratul cu coiful și cuirasa sa strălucitoare, cu ordinile și prestața sa legendară, apărură ca un al doilea Barbarossa... Și mâine? Ce va aduce mâine? Cu ce trofee nouă se va îmbogăți Monbijon?

... l'avenir est à Dieu...

Pentru noi românii, o vizită la Monbijon ne servește de exemplu, și ne dă speranță. Exemplu, pentru că aici se vede o rasă ce nici odată n'a desnădăjduit și care a ajuns la scopul său măreț. Speranță, pentru că și Regele nostru este din neamul acestor mândri Hohenzollerni.

Berlin 12/25 Aprilie

* * *

FAPTE, RECENSII, REVISTE

1) FAPTE

ARTĂ. Colecția Camondo. — Luvrul și-a sporit tezaurul artistic cu o nouă colecție: aceia a de curând răposatului conte Isaac de Camondo. Testatorul și-a exprimat dorința ca dăruita colecție să rămână, pe cât vor îngădui împrejurările, grupată la un loc vreme de cinci zeci de ani. S'a și hotărât să fie așezată la extremitatea aripei dinspre miazăzi a Tuileries-ilor, rămasă liberă prin mutarea ministerului Coloniilor. Deasemenea, pentru a îndeplini încă o dorință a testatorului care ținea ca operele acestea, cu atâta dragoste adunate, să fie înfățișate în ordinea în care fuseseră așezate în apartamentul său din Champs — Elysées, — administrația artelor frumoase a luat fotografii, după care d. Blavette, arhitectul Luvrului, se va sili să reconstituie orânduiala operelor așa cum o lăsase testatorul. Opera de căpetenie a colecției e delicata pendulă a *Grafiilor*, sculptată de Falconet, și care a fost în 1900 una din Gloriile expoziției retrospective a artelor frumoase. I s'a oferit pentru ea un milion; pe dânsul l-a costat o sută de mii de lei. O altă achiziție a acestui pasionat colecționar, care a făcut zgomot la vreme, e un portret de bărbat, fin, vioi: pânza nu-i semnată, dar ceiace e sigur, e că are prețul unei capod'opere. Unii au crezut că pot recunoaște în factură, mâna lui Fragonard — azi, însă, e atribuită aproape cu siguranță lui Perronneanu. Arta Renașterii e reprezentată printr'o *Răstignire* de Donatello, un minunat bust în bronz a lui Trivulce, o *Fecioară* din școala din Bourgogne, un sf. Gheorghe, etc. Colecția mai cuprinde una din cele mai bogate înfățișări ale gravurilor japoneze. Dintre moderni, Jong — Kind poate fi apreciat printr'o serie de acuarele, — Manet e reprezentat prin *le Fifer*, *le Clair de lune au port de Boulogne* și legendara *Lola de Valence* cântată de Baudelaire, — Claude Monet prin câte-vă *Catedrale*, *Nimfe*, *le Pont d'Argenteuil* — Degas prin câteva din cele mai bune opere ale sale ca *Absintul*, *les Repasseuses*, șase admirabile *Danseuses*, și, până și ciudatul Cézanne e

reprezentat printr'o pânză ce poate fi privită fără s'amețești: *la Maison du pendu*....

Saloanele de artă din 1911.— În fiecare an «Saloanele» din Paris înfățișează publicului o bogată producție artistică și, în fiecare an, critica se străduiește să desprindă din această felurită și îmbelșugată producție, zorile unor talente nouă, limpezirea sau maturitatea celor deja definite, aspecte nouă în înțelegerea artei. În numărul dela 1 Iunie al publicației «Revue des Deux Mondes» d. Robert dela Sizeranne, un cunoscut critic de artă, competent și distins scriitor, cercetează ce ne-au dat «Saloanele» de astă primăvară. Ceiace iese la iveală, pe anul ce trece, e decadența sau chiar dispariția artei religioase. Altă dată subiectele religioase erau tratate de aproape toți maieștrii: azi nu sunt tratate de nimeni. Pricina e că, pe de o parte, sunt acum mult mai grele pentru artist, și, pe de altă parte, el găsește în public și'n el însuși exigențe multiple și contradictorii ce n'au fost cunoscute de înaintașii săi.

Intr'unul din «Saloane» e o expoziție retrospectivă a unuia din ultimii pictori care au încercat subiecte religioase: Alfred de Richemont: Pioase legende ale evului mediu, legende bretore, cu figuri supranaturale fluturând în văzduh... și din toate pânzele numai una dă mai mult o impresie religioasă: aceia care înfățișează *Procession de la Vierge miraculeuse en Bretagne*. Singurul tablou religios vrednic de a fi reținut în amândouă «Saloanele», e un carton de vitraliu pentru o biserică din Elveția, reprezentând *Predica pe Munte (Sermon sur la Montagne)* de D. Burnand. E o lucrare gravă, plină de adevăr, cu colorit simplu și înadins ales pentru a fi transpus într'un vitraliu. D. Burnand, a rămas azi singurul, în Europa, care să ne dea icoane frumoase din Evanghelie. Părăsite deasemenea sunt și subiectele militare: zadarnic ai căută o bătălie, zugrăvită în 1910, în tot «Salonul» din avenue Antin. La Champs — Elysées se mai găsesc câțiva ca d. Robiguet cu al său *Colonel de Lacarre la Elsasshausen* sau d. Tattegrain, cu a sa *Batterie de cote engagée, blocus continental*. E și firească în jurul nostru nu mai sunt războaie care să ne miște, să ne emoționeze: de patruzeci de ani Europa centrală și occidentală vede o minune, — pacea... Pictura istorică, iarăși, în general, n'are trecere. O singură lucrare; *le Chevalet* a d-lui I. — P. Laurens, scenă de tortură din Inchiziția evului mediu, caută să ne pună în prezența unui neînțeles trecut, împreună c'un enorm *Concurs de elocință sub Caligula*, la Lyon de I. Weerts. Rămâne fantazia, simbolul, larga concepție decorativă, menită să 'nsuflească pereții, să umple golurile, să 'mpoporeze plafondurile: fără indoială e un gen plin de primejdii. Și e una din muncile cele mai ingrate: câți privesc un plafond? Îți trebuie o particulară deviație a șirei spinărei sau a mușchilor gâtului, ca să poți privi atent bogăția de artă risipită pe

ziduri... Anul acesta cele mai considerabile lucrări ale «Saloanelor» sunt plafonduri: ale D-lui Cormon, la champs Elysées cu titlul *Vision synthétique de l'Histoire de France*, și ale D-lui Besnard, fără titlu, destinat pentru Théâtre-Français. Cel dintâi umple o sală fără s'o ilumineze; al doilea, fără s'o umple, o iluminează. Sunt puțini colorişti azi, aşă de îndrăzneți și, câteodată aşă de fericiți ca D. Besnard. Foarte inegal în portretele sale, când excelente, când detestabile, triumfă când singura lege e fantazia, și utilizează darurile sale naturale cu multă, inteligență și finețe. O pânză care atrage deosebite laude din partea d-lui R. dela Sizeranne e aceia care înfățișează un bătrân și o fetiță la clavier; autorul e d. Muenier, — pânza-i intitulată: *La leçon de piano*. Cea mai mare parte dintre artiștii buni produc scene familiare, serioase mișcătoare numai prin ceiace evoacă; aşă sunt pânzele *Orphelines* de d. Boutet de Monvel, *Avant la Procession* de d. Frederic, *La leçon de géographie* de d. Prinnet, *Enfants et mère* de d. Woog, *Déjeuner des orphelines, le jour de la première communion* de Emile Renard. Câte-va grupe de peisage opresc atenția: marine din Nord de d. Braquaval și două pânze ale unui tânăr artist englez: d. Bernad Harisson, înfățișând un colț al *Catedralei Pisa*, noaptea, și *Dimineată de Octomvrie la Florența*: rareori o impresie fină, luminoasă a unei dimineți la Florența a fost redată aşă de subtil. Portretul arată că e mereu prețuit: deși nu e nici unul care să facă epocă, totuși *Portretul d-lui Cognacq* de d. Besnard și *Portretul marchizului de Dion* de d. Marcel Baschet sunt frumoase lucrări de pictură și mai mult încă, poate, de desemn.

Artele decorative sau cele aplicate sunt salvate de ceramică, — d. Delaherche expune admirabile lucrări în gresie și porțelană, care vor rămâne, după acelea ale lui Chaplet, cele mai frumoase exemplare ale olăriei moderne; în arta sticlăriei d. Dammouse rămâne maestrul neîntrecut. În ce privește sculptura, se pare că imaginația artiștilor a fost viu izbită în vremea din urmă de dramele cuceririi aerului. În «Salonul» din avenue Antin, o statuie mare de d. Lagare, sub titlul *Fatalité, aux héros de l'aviation*, ne arată căderea unui Icar, cu aripele sfărâmate, iar în cel din Champs-Elysées, d. Roger-Bloche, expune o altă statuie, — *Monument aux aviateurs*. Dar desigur cea mai interesantă lucrare atingând acest subiect e aceea a d-lui Bouchard, — monumentul funerar al victimelor catastrofei balonului «République» — tăiat în granit de Bretania și destinat să fie așezat în mijlocul câmpului, acolo unde s'a 'ntâmplat catastrofa. Înfățișarea acestei opere e tragică, gravă, cu adevărat monumentală. Cutele lungi lucrate în granit de Bretania, chipurile tăiate ca niște stane de piatră, urmele rare de uniforme presărate ici și colo, totul concură să întărească această impresie. Și acesta e simțământul modern înaintea morții, fie ea glorioasă sau obscură, simțământ încercat deja în fața unor opere ca *les Morts*

a d-lui Bartholomé, *Cavaignac* de Rude: acela al somnului, adânc al singurătății și al părăsirii.

TR. D. L.

BIOLOGIE. *Cancerul.* La lumenele «umorismului biologic» actual unii autori încearcă să lămurească problema, încă atît de întunecată, a cancerului. — Tot chimismul și metabolismul organic, după cercetările din urmă, sînt dominate de o «coordonare humorale» iar ipoteza așa zisei «forță vitală», cărmuită de sistemul nervos, în parte cel puțin, nu mai pare adevărată. Toate procesele intime de imunitate, chiar și celebra «fagocitoză» imaginată de promotorii ei ca o luptă condusă de sistemul nervos, sînt în strînsă dependență de existența unor «secreții humorale».

Între aceste produse humorale, de o însemnătate capitală pentru chimismul intracelular și în cosecintă pentru menținerea echilibrului organismului, se găsesc secrețiile unor glande cu corp tiroid, timusul, capsule supra-renale, testicul, hipofiză ș. a. Autorii americani *Rohdnburg Bullock* și *Iohston* au căutat ca în mod experimental să stabilească, dacă secrețiile acestor glande nu au o acțiune asupra celulei canceroase și dacă această acțiune nu s'ar putea întrebuiți ca mijloc de tratament, adăogându-se ast-fel o armă științifică la arsenalul terapeutic al cancerului. Experiențele au fost făcute asupra șoarecilor — animale cari se pretează bine prin ușurința cu care pot fi inoculate cu cancer. Concluziile la care au ajuns fără să lămurească pe deplin problema pusă, nu sînt mai puțin însemnate, fiind și punctul de plecare al unor aplicări practice. Aceste concluzii se pot rezuma în următoarele: a) «Animalele oarecum imune la inocularea cancerului le scade imunitatea, dacă li-se scoate una sau două din glantele mai sus menționate și mai ales corpul tiroid și timusul»; b) «Extrasele acestor glande date animalelor le măresc imunitatea»; c) «Injectia acestor extrase la canceroși produce topirea, une ori completă, a cancerului». Ca aplicație practică este cazul D-rului Eylef Hughes Jones publicat de curînd, care a vindecat un bolnav cu tumori canceroase multiple ale pielei, cu extract tiroidian. Fără îndoială că aceste concluzii vor trebui să fie controlate prin noi experiențe și aplicări practice. — Autorii americani au meritul de a fi pus chestia etiologiei cancerului pe un alt teren și de a fi deschis ast-fel drumul unei serii noi de investigații.

I. I. N.

DREPT. *Tribunale pentru copii în Germania.* Am relatat altădată, tot aici, («Conv. Lit» No. 5 și 7; 1909; «Cronica») câteva amănunte asupra nouăi instituții juridice, care prinde din ce în ce mai mult teren în țările apusene, lămurindu-i rostul, origina și chipul cum rînd pe rînd a atras atenția prin netăgăduita-i însemnătate socială. Ceiace publică

Claire Gérard în No. pe Iunie al revistei «Documents du progres» completează cu date nouă mersul acestei instituții în Germania.

În Franța, de doi ani s'a întreprins o încercare de specializare a camerei a 8-a corecțională, care rezervă audiențele sale de Luni afacerilor minorilor. Mulțumită ajutorului Patronajului copiilor, o mulțime de cazuri de «punere în libertate supravegheată» (vezi no. 5, 1909) au dat cele mai bune rezultate. Și față de numărul mare de copii ce-au putut fi aduși pe calea cea bună, e de sperat ca, pe cât se poate mai curând, să se înființeze în principalele orașe ale Franței tribunale pentru copii așa cum funcționează în Germania. Căci pentru a putea judeca viitorul ce-l va avea această instituție, americană ca origină, trebuie să ne îndreptăm ochii spre Germania. În Franța ca și în Germania, criminalitatea copiilor crește în proporție surprinzătoare, în cea dintâi numărul minorilor traduși în justiție se ridică dela 23.319 în 1880 la 31.441 în 1905, în cea de a doua, în 1882, erau condamnați 30.703 de copii și în 1905 mai bine de 51.000. În vremea asta, St. Uuite și Anglia unde funcționau de o vreme «Juveniles Courts», anunțau că pe deoparte criminalitatea copiilor e staționară și pe de-alta că scade progresiv. Îndată, Germania se hotărî să aplice metodele de educație anglo-saxonă care au de scop să miște conștiința copilului, în loc de a-l considera ca un culpabil, să găsească în judecător nu o fință rece și nemiloasă, ci autoritatea hotărâtă dar totuși blândă a unui tată de familie. După un raport favorabil sistemului american, întocmit de judecătorul Köhne, cel dintâi tribunal pentru copii a fost instituit la Frankfurt pe Main la 1 Ianuarie 1908 și în răstimp de o lună, mai bine de trei zeci de orașe, printre care trebuie să fie citate Colonia, Achen, Danzig, Kiel, Essen, Düsseldorf, Postdam, care îi urmează pilda. Astăzi în cele mai de seamă orașe ale Germaniei, funcționează o sută de tribunale pentru copii. Vom aminti câteva din punctele principale ale acestei reforme care a dat rezultate excelente: să ferească, pe cât e cu putință, pe copil de contactul criminalilor adulți; să-l îndepărteze, dacă se poate de atmosfera nesănătoasă și vătămătoare a audiențelor publice și care pot întipări sufletului copilăresc urme primejdioase ca ura sau vițiul; să formeze judecători competenți, specializați; să dea judecărei copiilor un caracter curat educator și nu unul sterp penal. Întreaga reformă se razimă pe următoarele principii: specializarea unui jurisdicțiuni pentru a judeca minorii, cu judecător special și procuror special; concentrarea tuturor afacerilor minorilor în mâinile presidentului tribunalului pentru copii; organizarea libertății, supravegheiate după chipul acelor «Juveniles Courts» cu cooperarea lucrărilor de protecție a copiilor. În orașele mari ca: Berlin, München, Frankfurt, tribunalul pentru copii își are localul propriu, ale cărui dimensțiuni sunt restrânse și cu foarte puțină pompă ca să nu impresioneze deloc, înfricoșând, pe micii delicvenți. Paralel cu aceste «Jugendgerichte»

s'a întemeiat un mare număr de societăți de patronaj numite «jugend-gerihthilfe» care completează și prelungește acțiunea tribunalului pentru copii. Grație colaborării delegaților, care au ca însărcinare să urmărească pe copii în afară de pretoriul tribunalului, să-i ocrotească, rapoarte amănunțite sunt prezentate președintelui asupra naturii și moralității delicventului, ca și asupra condițiilor vieții sale de familie. Câteva cifre luate de la tribunalul pentru copii din Berlin nu sunt lipsite de interes. În răstimpul de șase luni, 1 iunie 1908 până la 31 Decembrie 1908, s'a judecat 978 de minori mai mici de 18 ani; dintre aceștia 258 au fost achitați, fiindcă au lucrat fără discernământ, iar 721 condamnați la următoarele penalități: avertismente 495; amende 99; închisoare 136. Pedepsele de închisoare variază de la o zi până la 6 luni, în proporția această: de la o zi la 7 zile: 42; de la o săptămână la 1 lună: 40; de la 1 lună la 3 luni 20; de la 3 la 6 luni 20; mai mult de șase luni: 5. puși în libertate supravegheați au fost 20; măsuri de tutelă au fost luate pentru 562; la ajutorul societăților de patronaj s'a recurs pentru 294 etc. O operă în adevăr mântuitoare pentru atâtea suflete plâpânde care sunt îndreptate pe calea cea bună, și e plină de bun simț vorba președintelui tribunalului pentru copii din Berlin: «nu e ceas mai frumos în viața unui magistrat ca acela când ajunge judecătorul unui tribunal pentru copii».

TR. D. L.

HIGIENĂ. Frigurile Palustre și peștii. În legătură cu cercetările de laborator, întreprinse în Italia și despre care s'a atras aici atenția într-o notiță anterioară, cercetări făcute cu scopul de a stabili întru cât unii pești ca distrugători ai larvelor de țânțari *anofeles*, pot servi în lupta contra frigurilor, stă și ingenioasa măsură profitatică, aplicată de câțiva ani în regiunea fluviului *Po*, una din regiunile de cultură ale orezului foarte bătută de friguri. Băltoacele din această vale se populează la începutul verei cu generații foarte tinere de *crapi* — una din speciile de pești care devorează lavrele de *anofeles* atât de periculoase în perpetuarea frigurilor palustre. Cheltuielile neceitate sânt neînsemnate, iar rezultatul e pe deoparte scăderea manifestă în numărul paludicilor, pe de alta o mai bogată recolta a orezului.

L.

LITERATURĂ. Encyclopaedia Britannica. În douăzeci și opt mari volume a apărut de curând noua ediție din *Encyclopaedia Britannica*. Resfoind la paginile despre România, vezi că de astă dată — pe lângă alte adăugiri, se dă un loc și literaturii românești. Articolul e scris de d-l Moses Gaster, care nu eră și cel chemat să-l scrie. D. Gaster nu cunoaște literatura mai tânără, curente de gândire ce s'au urmat de la

un timp în Tară, și în loc să-și dea osteneala să le cunoască, găsește de cuvîntă a se scăpa, în chip nu tocmai onest, prin următoarele cuvinte:

«Un fel de stagnație pare să fi cuprins România..... Ori care ar fi pricinile, faptul rămîne, că acum e acolo o mare lipsă de talent și o mare sărăcie în producție.»

Vorbind despre prozatori, uită pe Negruți. Pe Creangă îl amintește în treacăt ca un simplu culegător de povești populare. Unde-vă caută prilejul să adauge, că țărani români sunt «prada unei administrații medievale.» Și de-ar spune-o din simpatie..... Dar este în tot articolul o vădită intenție răutăcioasă:

«Academia română ține o pază geloasă asupra comorilor îngrădite, și puțini au avut intrare la bogățiile îngropate în arhivele ei.» Alexandri este de origină «evreo-italiană», Eminescu de origină «turco-tătară», iar bibliografia dela sfârșit nu-i lipsită de haz. D. Gaster trimite pe cetitori la două lucrări nemțești; cât privește izvoarele în românește apoi nu-s de cât numai doi muritori sau mai bine doi nemuritori, la cari poți recurge: Moses Gaster și Lazăr Șăineanu — Lazăr Șăineanu și Moses Gaster!

M. B.

2) RECENSII.

AȘEZĂMÂNTUL CULTURAL AL MITROPOLITULUI DOSITEI FILITTI
dela înființare până astăzi. 1827 — 1910. Sînt puțini cei care cunosc existența importantului așezămînt cultural datorit mitropolitului Dositei Filitti (1793-1810) care și-a lăsat cea mai mare parte din averea sa, ca din venitul ei să fie întreținuți la învățătură tineri săraci dar silitori. Lucrarea pe care o consacră acestei instituțiuni d. I. C. Filitti, cunoscut prin mai multe cercetări istorice asupra epocii Fanarioților și Regulamentului organic, nu cuprinde numai expunerea gestiunei administrative a așezămîntului, ci și o interesantă monografie istorică asupra mitropolitului și familiei sale. Mitropolitul Dositei, în mirenie Dimitrie Filitti, s'a născut în 1734 în comuna Pogdoniana, nu departe de Ianina. S'a călugărit în mănăstirea Sosinu din comuna sa natală, de unde a trecut apoi la mănăstirea profetului Ilie din Zița. Data venirii lui în țară nu se cunoaște. În 1764 eră arhimandrit și egumen al mănăstirii Sf. Ioan Cel mare din București, metoh al profetului Ilie din Zița. Sub Mavrogheni (Oct. 1787) este ales episcop al Buzăului în locul lui Cozma, iar 6 ani mai târziu mitropolit al Ungrovlahiei, ca succesor al lui Filaret II. Păstoria sa a durat 17 ani, până la 15 Ianuarie 1810, când din cauza neînțelegerilor cu Rușii a fost scos din scaun prin ucaz imperial și înlocuit cu Ignatie al Artei. Rechemat în 1802 de Caragea, Dositei re-

fuză dându-și de bună voie la 16 Decemvrie demisiunea, ca fiind prea bătrân și slăbit spre a mai putea sta în capul bisericei. Restul zilelor și le-a petrecut la Brașov, unde i s'a întâmplat și moartea la 14 Decemvrie 1826, fiind înmormântat în curtea bisericei grecești de acolo. Dositei Filitti a fost unul dintre cei mai culti prelați și un puternic sprijinitor al culturii greco-române din acea epocă. D-l Filitti expune pe larg principalele evenimente desfășurate în Muntenia dela 1787 — 1810 la cari mitropolitul a fost părtaș. Acțiunea sa politică personală în atitudinea atât de schimbăcioasă a boerimei și clerul din această turburată epocă, este însă greu de stabilit: Dintre actele lui de administrație bisericească merită să fie amintite: înființarea codicei de documente a episcopiei Buzăului, micșorarea ploconului cârjei, înființarea episcopiei Argeșului (1793) pentru concurentul său la mitropolie, episcopul Sevastei etc. Rodnică cu deosebire a fost activitatea mitropolitului Dositei pe teren cultural: a sprijinit pe tinerii cari mergeau la studii în străinătate, a încurajat pe scriitori și tipăriile de cărți bisericești, a dispus, ca președinte al eforiei școalelor, să se reclădească școala slavonească de la Sf. Gheorghe, a înființat o școală de preoți etc. Opera lui de căpetenie o formează însă așezământul pentru întemeierea cărui și-a destinat cea mai mare parte din averea sa. Prin testamentul său scris la Brașov în 19 Octomvrie 1825, pe lângă alte sume mai mici lăsate la diferite biserici, mănăstiri, instituții de binefacere, rudelor și servitorilor, Dositei lasă și următoarele 2 legate: 8000 de galbeni împărătești «ca să se cumpere proprietăți statornice și câștigoase în Valahia sau în altă eparhie și din venitul lor să se trimită de către epitropii mei, pe fie care an, două mii lei în patria mea la Pogdoniana și Zița din ținutul Ioaninei, pentru leafa anuală a doi profesori; celălalt venit al proprietăților să se dea, în tot anul, la școlari stipendiști conaționali, din patria mea și din toată Elada, săraci și fără de mijloace, însă cu duh și silitori având și încredințări despre moralitatea lor. Stipendiile vor fi potrivite cu venitul proprietăților și fiecare în parte potrivit cu trebuința studiilor.

2) 3000 galbeni împărătești ca să se cumpere alte proprietăți, deosemena statornice și câștigoase și din venitul lor să se trimită la Acaemiile Europei tineri inteligenți și silitori ca să învețe, unii științe, alții arte, pentru folosul general al nației»

Pentru îndeplinirea voinței sale orânduiește epitropi pe nepoții săi, Constandie, episcop al Buzăului, doctorul Silvestru Filitis, Hagi Moshu, pe doctorul Constantin Caracaș și pe Belizarie Pavlidis.

La 25 Aprilie 1829 epitropia cumpără dela Anica Deșliu cu 11.000. galbeni moșia Lungueți sau Secăturile, din județul Dâmbovița, al cărei venit a servit spre a se acorda burse în țară și în străinătate. Până în prezent 213 tineri au fost ajutați ca să-și completeze studiile și prin-

tre ei figurează multe nume însemnate care au făcut și fac cinste țării. În anul 1909-1910 venitul așezământului a fost de 47.750 lei, iar numărul bursierilor de acum este de 23.

În partea III-a a lucrării d. Filitti expune genealogia familiei mitropolitului. Dositei a avut 2 frați mai mari, Constantin și Ioan, și o soră Haido, măritată cu Constantin Cremidi.

Din nepoții surorii sale, care venind în țară au părăsit, după dorința mitropolitului numele de Cremidi, luând pe acela de Filitti, și din nepoții fratelui său Constantin se trag toți membrii actuali ai familiei.

Lucrarea d. Filitti este o serioasă monografie, limpede scrisă, documentată și, ceiace se întâlnește mai rar la un istoric al propriei sale familii, obiectivă.

C. GIURESCU

T. MAYER loc., *Armata ca factor social*, Craiova 1911.

Potrivit unei tradiții papagalicești, născută din propaganda socialistă, mulți consideră armata ca o instituție sălbatică, o moștenire a păcatelor trecutului, de care trebuie să ne depărtăm cât mai repede. Realitatea e alta. Armata — mai ales pentru popoarele mai puțin culte — e o minunată școală de educație fizică. Între naștere și moarte e poate singura ocazie pentru mulți de a se îngriji sistematic de creșterea puterilor fizice. E apoi o școală de caracter, de ordine și chiar o școală de învățătură elementară pentru analfabeți. Toate aceste binefaceri sunt puse în relief cu pricepere de autor.

M.

N. DOBRESKU, *Antim Ivireanu, mitropolitul Ungro-Vlahiei*, (Bibl. Soc. Steaua), Buc. 1911. Lumina e mai ales atunci scumpă, când vijelia și întunericul e mai mare. În vremuri de turburări ale bisericeii, ca aceste de acum, nici o lectură nu e mai instructivă din punct de vedere național, decât cea privitoare la viața lui Antim. Despre broșura d-lui Dobrescu nu se poate zice altceva decât acest cuvânt: e o pagubă sufletească pentru orice cleric, și chiar pentru un mirean, care n'ar cunoaște-o.

S.

C. BRUDARIU. *Învățământul poporului*. (Studiu Social), Iași.

Autorul a cugetat cinstit la această grea chestiune. Își dă seama că a scrie și a ceti nu e o mare isprava, ci încununarea școalei satești trebuie să fie practica vieții rurale. Dar «formidabila activitate de evoluție... agricolă e încredințată exclusiv învățătorului care n'are nici autoritatea necesară faptului, nici știința respectivă, nici posibilitatea economică de exemplificare și nici nivelul psihologic al poporului belgian (despre care vorbim mereu). Totul se face numai pe calea cu-

vântului, care lunecă pe sufletul nerutinat al țaranului, cum lunecă picăturile de ploae pe penele găștilor»

Critica d-lui Brudariu e vrednică de meditat. În legătură cu aceste mari neajunsuri ale școalei rurale, chiar acum se pregătește o reformă care, sperăm, ne va scoate din greutățile în care s'a sbătut mereu în-vățământul rural, lipsit de o practică consecventă.

M.

3) REVISTE.

THE GEOGRAPHICAL JOURNAL, Iunie 1911. Sub titlul «*Distribuția civilizației timpurii la nordul Greciei*» se publică o conferință, ținută de d-nii Wace și Thompson la societatea geografică din Londra. În urma săpăturilor ce le-au făcut în partea locului, autorii sunt în măsură a ne spune următoarele:

a) Așezări preistorice se află multe în Tesalia; răspândite pe câmp, ele încetează cum te apropii de Pind, spre apus. Lipsesc deasemenea și pe șesul dintre Fanari și Tricala. Pe semne că aceste ținuturi erau acoperite pe vremuri de păduri, așa că nu puteau fi locuite. b) Rămășițele găsite arată un timp de civilizație primitivă și deosebită de cea minoană, cu mult mai înaintată, dela sudul Greciei. Faptul este în legătură cu părerea că Acheii ar fi venit dela Nord. Ca și Acheii o seamă de alte triburi vor fi emigrat în Tesalia perin trecătorile de apus și miază-noapte; dar în chip mai liniștit, infiltrându-se treptat: ceeace se întâmplă și azi cu Aromânii.

«Încă din veacul XI-lea ierneckă în Tesalia, petrecându-și vara în locuințele dela munte..... Din când în când, mulți s'au așezat în Tesalia, și orașe ca Tricala și Veletin sunt aproape în întregime Vlahe. Deasemenca un mare element Vlah este în Larisa, Tirnavo și Cardifa. Asta a avut un mare efect în populația Tesaliei, dar nu este notat în istorie.»

M. B.

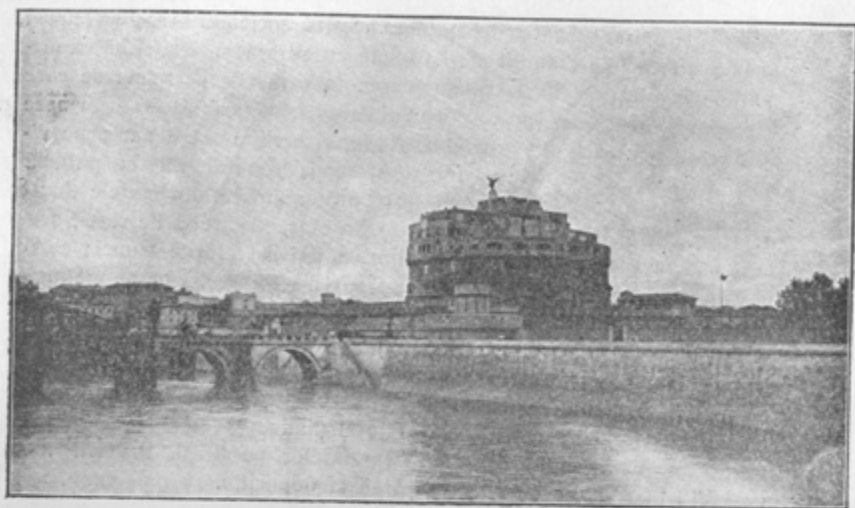
LES DOCUMENTS DU PROGRÉS (Iunie 1911), tipăresc câteva notițe care aduc știri nouă asupra multor ramuri de activitate. Intre altele, unele amănunte privitoare la protecția copiilor în Anglia, credem că pot fi interesante. Cazurile copiilor maltratați de către părinții lor au atras în Anglia, atenția opiniei publice și tribunalele pedepsesc c'o rigoare extremă faptele care li se aduc la cunoștință. Dificultatea e accia că, rareori copiii denunță cruzimile la care sunt supuși, încât rămân de multe ori nepedepsite. Pentru a remedia acest rău, reverendul Benjamin Waugh a întemeiat o societate pentru protecția copiilor și care număra pe toată întinderea Angliei 80 de sub-comitete și care trimete pretutindeni inspecitori. Orice tată sau mamă care și-a maltratat copilul și care, pentru acest motiv a suferit o condamnare judiciară, ră-

mâne sub supravegherea delegaților acestei societăți. Aceștia împart în vecinătatea interesatului cărți poștale cu adresa societății și cu numărul dosarului relativ la condamnarea suferită de persoana de care e vorba. Vecinii sunt puși în chipul acesta în poziție să informeze societatea în cazul unor noi brutalități, și aceasta să denunțe pe vinovat justiției. — Tot cu privire la protecția copiilor, revista publică unele amănunte cu privire la măsurile proteguitoare din marele ducat de Hessa. Așa, îndeobște, e oprit ca, în afară de treburile casei, școlarii mai mici de 12 ani, să fie întrebuințați la felurite munci; chiar în familie, până la vârsta aceasta, nu pot fi siliți la o muncă manuală mai mare de trei ore pe zi: Inspectorii muncii și institutorii sunt însărcinați să asigure observarea prescripțiunei legii. Munca copiilor e complet interzisă în măcelării, și în meseria coșarilor, spărgătorilor de piatră, cași în industriile unde se întrebuințează substanțe veninoase. Copiii nu pot lucra decât între orele 8 dimineața și 8 ore seara. E oprită întrebuințarea lor la vânzarea ziarelor pe străzi. Brutarii n'au voie să-î însărcineze cu ducerea pâinii la domiciliu.

TR. D. L.

GEOGRAPHISCHE ZEITSCHRIFT, Maiu, 1911. *Vulcanul Meru*. C. Uhlic comunică date interesante asupra vulcanului Meru (aproape cât M. Blanc) din Africa răsăriteană, stăpânită de Germani. Vulcanul se află în stadiul de solfatară. Nu de mult a curs încă lavă din el. Interesantă e împrejurarea că Meru, Kilimangiaro și alți munți vulcanici stau într'un ținut de prăbușire, îndreptat dela Apus către Răsărit și că cele mai mari izbucniri de magmă coincid cu «intersecția unor mari linii tectonice». Dacă ar trăi azi Humboldt ar găsi în această afirmare un sprijin pentru teoria sa cu privire la înălțarea munților și încrucișarea lor posibilă. Atâta numai că el generalizează faptele culese din regiunile vulcanice, la toți munții pământului.

P. MITTEILUNGEN. Intr'un articol despre «*medizinische Geographie*» se atrage luarea aminte asupra unei direcții nouă în cercetarea igienistilor și medicilor. După cum sociologia se aproprie de geografie, de asemenea și medicina trebuie să țină seamă mai mult decât în trecut de factorii geografici. Articolul merită o atenție deosebită din partea celor ce-și dau seama de neajunsul urmăririi prea fidele a școalelor de aiurea. Cei ce au învățat agricultura în Franța sau Germania, cearcă să lucreze la fel și într'un climat de stepă cum este al nostru, care se aseamănă mai mult cu cel din Rusia. Cei ce au studiat geologia la Paris caută să paralelizeze etajele și stradele cu cele din Franța, pe când legătura lor evidentă ne duce spre Austro-Ungaria și Rusia. Tot așa și cu chestiunile de igienă și în genere de medicină. De aci nevoia de a studia în fiecare ramură de cercetare și mediul geografic, dacă se pot stabili legături.

CASTELUL SANT ANGELO DIN ROMA
(Steagul din dreapta indică casa românească).

CRONICA ARTISTICĂ

CASA ROMÂNEASCĂ DELA EXPOZIȚIA DIN ROMA

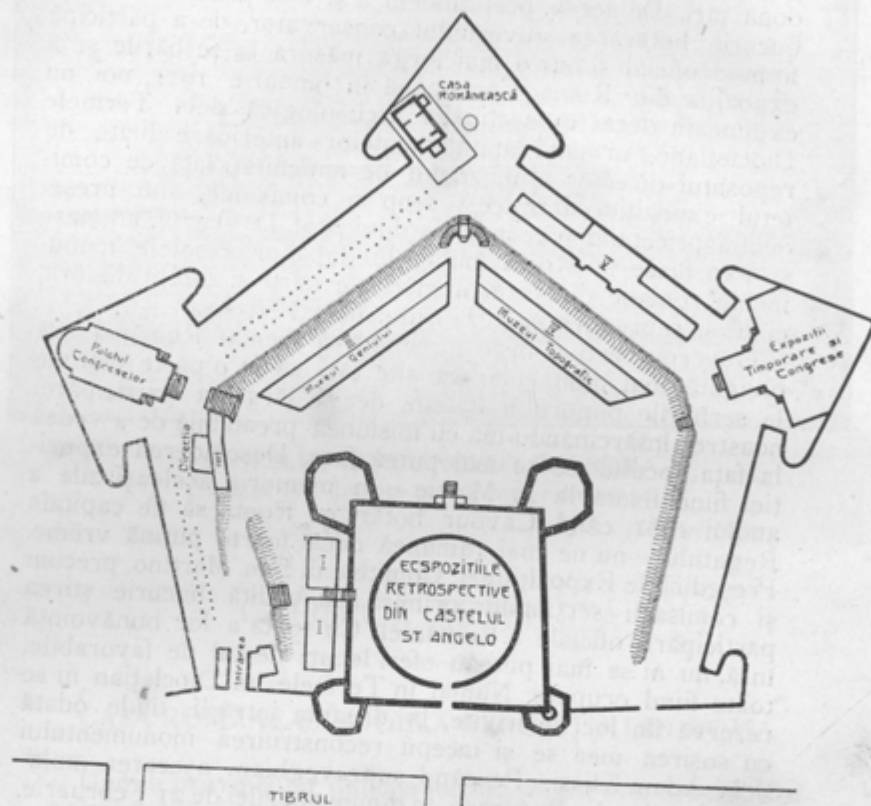
Unirea provinciilor italiene într'un singur stat este, pentru poporul italian, evenimentul cel mai însemnat al istoriei sale contemporane. De aceea, cu mulți ani înainte fusese hotărât să se serbeze în 1911, în mod cu totul deosebit, a cincizecea aniversare a datei memorabile, în care primul parlament italian proclamă pe Victor Emanuel al II-lea Rege al Italiei, cu Roma drept capitală.

La serbarea acestui eveniment politic urmă să se asocieze și o expoziție, care să oglindească dezvoltarea artistică, industrială și comercială a Italiei în ultima jumătate de veac.

Toate națiunile din vechiul și din noul continent au aderat la aceste serbări și la expozițiile din Roma și Turin. Lipsa tocmai a națiunii românești, cu care poporul italian se simte atât de intim legat prin chiar obârșia sa, ar fi

putut produce oarecare bănuială, desigur neîntemeiată, în privința sentimentelor de neclintită prietenie ce unesc cele două țări. De aceea, pretutindeni a și fost primită cu mare bucurie hotărârea guvernului conservator, de a participa în mod oficial și într'o mai largă măsură la serbările și la expoziția din Roma. Căci, până în Ianuarie 1911, noi nu expuneam decât în secțiunea archeologică dela Termele Dioclețiane, urmând angajamentelor anterioare luate de reposatul director al muzeului de antichități față de comitetul expoziției. Într'acest scop o comisiune, sub președenția pricepută și energică a d-lui prof. D. Onciul, adunase și expediasse la Roma mulagiile după principalele monumente romane din țară, numeroase hărți și fotografii precum și reproducerea tezaurului dela Petroasa.

Guvernul actual însă apreciind că tocmai România era obligată, mai mult chiar ca alte țări, să ia o parte mai vie la serbările poporului italian, decise lărgirea participărei noastre, însărcinându-mă cu misiunea prealabilă de a vedea la fața locului ce se mai putea face. Deschiderea expoziției fiind fixată la 27 Martie—în memoria aceleași zile a anului 1861, când Cavour hotări ca Roma să fie capitala Regatului—nu ne mai rămânea decât foarte puțină vreme. Președintele Expozițiunei, Comitele di San Martino, precum și comisarii secțiunilor primiră cu vădită bucurie știrea participării oficiale a României. Cu toată a lor bunăvoință însă, nu ni se mai puteau oferi locuri destul de favorabile, toate fiind ocupate. Numai în Termele lui Dioclețian ni se rezervă un loc de frunte, la dreapta intrării, unde odată cu sosirea mea se și începă reconstruirea monumentului dela Adam-Klissi. Pe când supraveghiam așezarea mulagiilor venite din București, în dimineața zilei de 21 Februarie, M. S. Regele Italiei, vizitând secțiunea, a binevoit să arate Înalta Sa satisfacțiune pentru „importanta și splendida participare“ a României. M. S. exprimă speranța „că din toate reproducerile reunite în Terme se va putea alcătui un viitor mare Muzeu al Imperiului, unde să se poată studii cu înlesnire monumentele azi atât de răspândite în cuprinsul imensului imperiu roman“. Guvernul român considerând ca o datorie de onoare să contribue cu modesta sa parte la alcătuirea viitorului Muzeu al Maiestăței Sale, d-l Maiorescu, Ministru al Afacerilor străine, a binevoit să confirme în mod oficial donațiunea mulagiilor, hărților și fotografiilor, azi expuse în Terme ca „*Dono*

PLANUL DE SITUAȚIE AL CASTELULUI ST. ANGELO
și a diferitelor expoziții retrospective.

I. Sălile națiunilor streine: Franța, Germania, Austria, Suedia, Norvegia, Danemarca etc.

II. Direcțiunea.

III. Muzeul Geniului.

IV. Muzeul topografic.

V. Sălile națiunilor streine: Belgia, Americile latine, Ungaria, etc.

Pe bastionul mijlociu: casa românească.

della nazione rumena”. Guvernul italian mulțumind celui român pentru acest dar „prețuește în deosebi sentimentele cari l’au inspirat”, adăugând că obiectele vor fi păstrate „ca o mărturie a amicitiei cordiale și a simpatiei celor două popoare latine”. D-l Profesor R. Lanciani, președintele secțiunii arheologice, a ținut de asemenea să menționeze în discursul său de deschidere darul *«della nazione sorella dei Rumeni»*.

Nu tot atât de favorizați însă am fost la început în celelalte secțiuni. La expoziția artelor frumoase dela Vigna Cartoni, din cauza timpului prea înaintat, nu ni se mai putea pune la dispoziție nici o sală. Insuși președintele secțiunii, profesorul Ettore Ferrari, ne asigură că din lipsă de timp nu ne mai putea garanta clădirea a două săli —destul de lăaturalnice de altfel— ce ni se propusese printr’o scrisoare anterioară, pe preț de 18—20.000 lire.

Nevoiți să renunțăm la participarea în expozițiunea de pictură și sculptură, m’am îndreptat spre a treia secțiune dela Castel Sant Angelo, rezervată artei retrospective și a streinilor în Roma. Și aci, cu toată a lor bunăvoință, d-nii colonel Borgatti și prof. Hermanin, președinții secțiunii, nu-mi putură oferi decât două săli mici de 4×4 și 4×2 m., ce mai erau disponibile în vechiul local din șanțurile castelului. Refuzând aceste săli, am emis părerea construirii unui mic pavilion propriu, deși în incinta castelului nici un stat, din cele 16 expunătoare, nu avea o clădire a parte, mulțumindu-se cu micile încăperi similare celor ce ni se ofereau. În puterea favoarei cu totul specială de care ne bucurăm față de consăngenii noștri din Italia, propunerea a fost cu entusiasm acceptată de întreg comitetul. Colonelul Borgatti a binevoit să ne permită să alegem un loc pe înălțimea valului castelului, pe bastionul St. Paolo, alături de reproducerea monumentului ridicat în memoria victoriei dela Castelfidardo. Prin această nemerită alegere a locului, problema eventualei noastre participări părea să poată fi fericit rezolvată. Neputând fi reprezentați la Vigna Cartoni, unde mai toate națiunile ridicaseră palate enorme, ni se dă, ca compensație, posibilitatea de a fi singurul popor cu o secțiune a parte în expoziția retrospectivă din incinta Castelului Sant Angelo. Expoziția etnografică dela Piazza D’Armi fiind exclusiv rezervată pentru provinciile italiene, Comitetul, în dorința de a avea

reprezentate și costumele noastre, ne invită a expune la St. Angelo și partea etnografică românească.

În așteptarea aprobării acestor măsuri provizorii, m'am adresat, după recomandăția d-lui ministru Nanu, d-lui arhitect Giulio Magni în vederea eventualei clădiri a pavilionului românesc. Prin lunga sa ședere în București, unde ne-a lăsat atâtea clădiri frumoase, d-l Magni, familiarizat fiind cu stilul nostru, eră cel mai indicat în această împrejurare. În semn de recunoștință față de țara românească, d-l Magni s'a oferit a ne da în mod cu totul grațios neprețuitul său concurs, și de îndată am stabilit împreună planul provizoriu al clădirii.

D-l ministru Maiorescu binevoind în urmă să aprobe propunerile făcute, participarea noastră la expoziția din Roma fu definitiv stabilită, numindu-se d-l ministru C. Nanu comisar general, iar delegați tehnici d-l prof. D. Onciul pentru secțiunea arheologică, și subsemnatul pentru secțiunea etnografică. Planurile d-lui Magni fiind admise, clădirea a putut fi începută la mijlocul lunii Martie s. n. Cu toate că eram veniți cei din urmă și având de luptat cu scumpirea extraordinară a manoperei și a materialelor, din cauza marelui concurs, am reușit totuși a fi gata împreună cu celelalte secțiuni.

Înăururarea s'a făcut la 6 Mai, în prezența MM. LL. Regele și Regina Italiei, a Guvernului și a Comisarilor Expoziției, asistând și întreaga colonie românească din Roma. Măjstările lor precum și specialiștii și întreaga presă italiană n'au avut decât cuvinte de laudă pentru secțiunea românească. Scopul expoziției pare-se a fi atins, încrezându-ne afirmărilor presei locale, care recunoaște că *«questa fraterna manifestazione del popolo rumeno sarà certo per due popoli fratelli una buona occasione per meglio conoscersi ed apprezzarsi»*. Într'adevăr, ideia ce s'a urmărit prin participarea noastră la Roma a fost tocmai de a accentua legăturile ce unesc poporul român de cel italian. Colonizarea Daciei de Romani și lunga lor stăpânire la gurile Dunărei este pe deplin documentată prin Coloana Traiană, iar acum din nou atât de temeinic reînprospătată prin monumentul și inscripțiunile ce am trimis în secțiunea arheologică din Termele Dioclețiane. Urmă să se dovedească încă continuitatea relațiilor în decursul vremurilor mai nouă și izbitoarea asemănare etnică între Români și Italieni. Celelalte State expozante în secțiunea dela St. Angelo au învederat relațiile lor cu Italia

CASA RUMENA
dela Castel Sant Angelo și monumentul dela Castel Fidardo
Vedere din spre S. E.

CASA RUMENA
dela Castel Sant Angelo, văzută din spre V.

prin documente scrise sau prin operele câtor-va individualități. Astfel, de pildă, Germania pune în evidență influența italiană asupra lui Goethe și a epocii sale; Danemarca se simte legată de Roma prin personalitatea unui Thorwaldsen, Zoega etc; America Latină se mulțumește să expună câte-va scrisori și documente. Nu prin asemenea hrisoave sau prin opere individuale, deseori fortuite numai, am arătat noi legăturile ancestrale de înrudire ce unesc pe țăranul dela Dunăre cu contadinul de pe malurile Tibrului. Origina comună și marea afinitate, ce astăzi mai persistă între cele două națiuni surori, se dovedesc atât prin asemănarea fizică cât și a indeletnicirilor celor două popoare, manifestate prin operele anonime ale țăranilor. Iar influențele ce arta italiană religioasă a exercitat în decursul veacurilor asupra principatelor române se înfățișează în odoarele sacre, alcătuind o a doua secțiune a expoziției noastre. Prin câteva specimene ale artei populare și a celei bisericești am căutat deci să ilustrăm înrudirea noastră, pe deplin consfințită de altfel prin inscripțiile și reliefurile romane, presărate în lungul și latul țării românești. Lucrările romane, ca și acele ale țăranului de astăzi, deși anonime, sunt însă cu atât mai caracteristice și importante, cu cât sunt mai generale. Prin ele așa dar puteam fi mai demn reprezentați.

Pavilionului, ce adăpostește expoziția românească dela St. Angelo, i s'a dat, după cum arată fotografiile alăturate, aspectul unei case țărănești. Imprejurările nu ne permiteau să năzuim la ceva mai mare, mai arătos. Am fi preferit și noi să înălțăm o casă boierească sau vre o imitație de monăstire. Cu greu însă am putut termina chiar această mică clădire, în timpul foarte scurt de care dispuneam. Țin să mai adaug, că nu am depășit creditul de 60.000 lei ce ni s'a dat într'acest scop, deși însuși Comitetul executiv al Expoziției din Roma eră de părere, că „il piu modesto dei padiglioni verrebbe a costare al governo rumeno, senza parlare dell'addobbo e dell'arredamento, delle 60 alle 80.000 lire“. Creditul ne-a ajuns nu numai pentru clădire — inclusiv decorațiunea și instalarea —, dar pentru întreaga organizare a expoziției, a transporturilor, a diurnelor delegaților, asigurării și a altor spese neprevăzute.

Prin situațiunea sa fericită „Casa rumena“ se impune vizitatorilor expozițiunei. Ea se află pe înălțimea bastionului mijlociu al Castelului, la întretaerea aleelor ce leagă cele două palate ale congreselor. Accesul ei nu se poate greși, ur

mându-se alea principală dela intrarea Expoziției sau, pentru vizitatorii ce s'ar afla în partea joasă a curții Castelului, urcând scara cea mare dintre Muzeul geniului și cel topografic. Casa românească domină zidurile de incintă ale Castelului, iar steagurile ei se văd chiar de pe țărnul opus al Tibrului. Ea este deasemeni perfect izolată, clădirile din jur, ce se văd în fotografii, fiind în afară de zidul Castelului, la distanțe de câteva sute de metri.

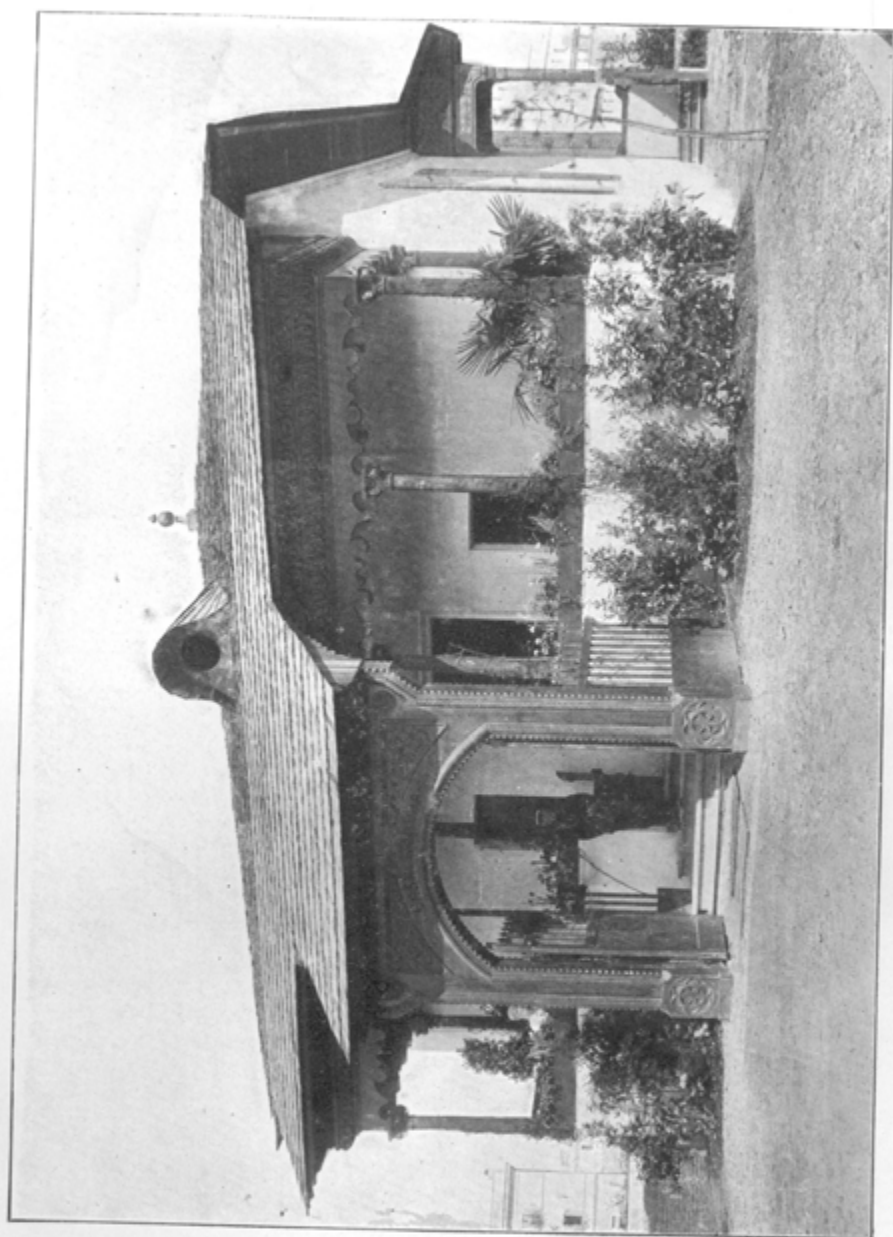
Planul clădirii a fost conceput împreună cu d-l arhitect Magni, luându-se ca bază casa țărănească, atât de caracteristică, a lui Antonie Mogoș, din Muzeul etnografic dela șosea. Având să servească drept local de expoziție, natural că s'au impus o mulțime de modificări ale tipului original, prea redus, păstrându-se caracterele generale ale casei țărânului nostru. Suprafața totală a clădirii este de 188 m. p., împărțită în două încăperi, având în interior înălțime de 5 m. Șarpanta de lemn a edificiului e îmbrăcată cu rețea metalică cu mortar de var și ipsos. Acoperișul e de șindrila particulară țării noastre, iar uneori întrebuințată și prin munții Abruzzi.

Clădirea, începută la mijlocul lui Martie, a putut fi terminată la 6 Mai numai mulțumită devotamentului și priceperii d-lui arhitect Magni și a sânguinței demne de laudă a inginerilor Gennari și Galuppi. În ultimele zile am fost obligați să lucrăm chiar noaptea, pentru a fi gata împreună cu celelalte state care au început cu mult înaintea noastră.

Intrarea în casă se face printr'o poartă arcuită, cu ștenapii bogat sculptați, purtând pe frontispiciu inscripția: *Casa Rumena*. Patru trepte ne urcă în prispa sau cerdacul larg de 2 m., Șase stâlpi de lemn sculptat proptesc arcadele de asemenea ornamentate ale cerdacului. Florile și plantele, ce animează fațada, se desprind admirabil pe zidul alb vărut al clădirii.

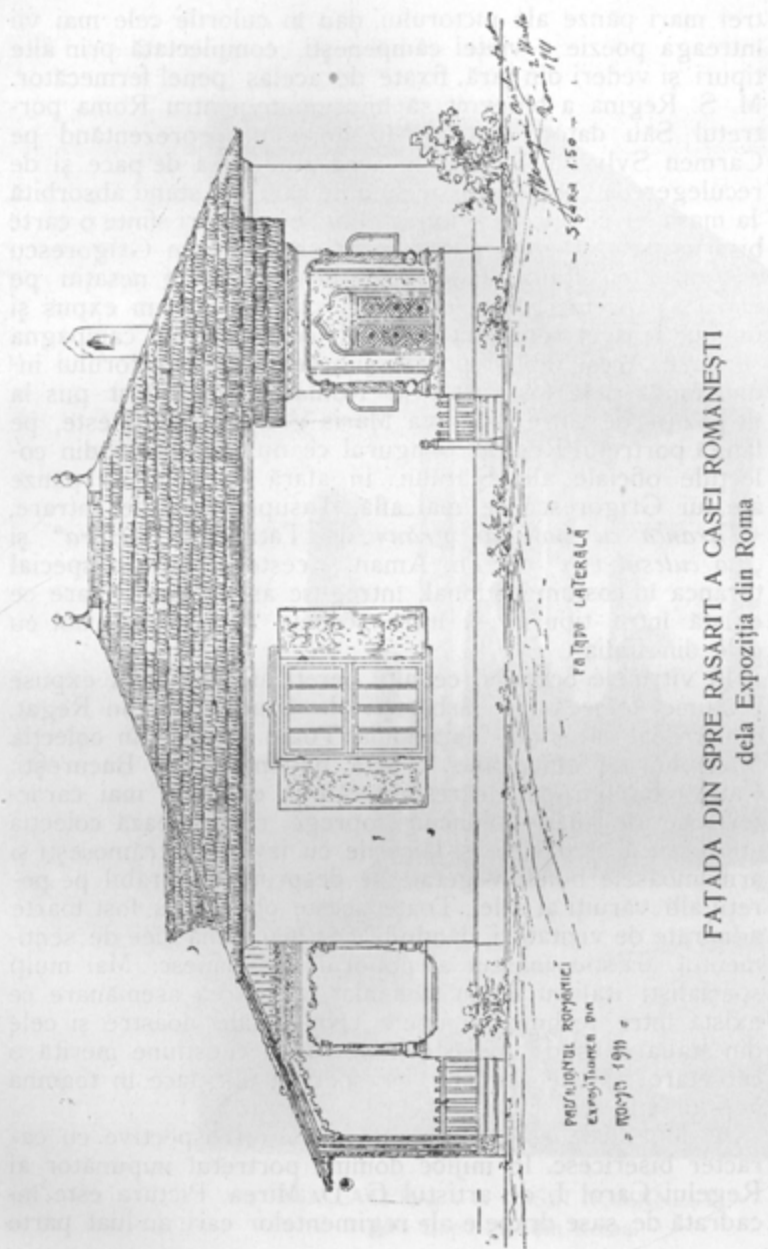
În partea stânga a prispei se află bustul Împăratului Traian, ca un simbol al originii romane a poporului nostru; în fața lui se înalță Regele Carol I, Intemeetorul primului regat român. M. S. este reprezentată prin macheta monumentului redutei dela Calafat, lucrare a sculptorului Dimo Pavelescu, din Florența.

Prima sală a expoziției, de 10.40×9 metri, este închinată poporului. Dela intrare ne răpesc privirea splendidele pânze ale maestrului Grigorescu, cel mai mare evocator al câmpiei și al poporului românesc. «Printre dealuri și muscele», «Întoarcerea dela bălci» și «Apusul de soare», acele

CASA RUMENA
Dela Expoziția din Roma

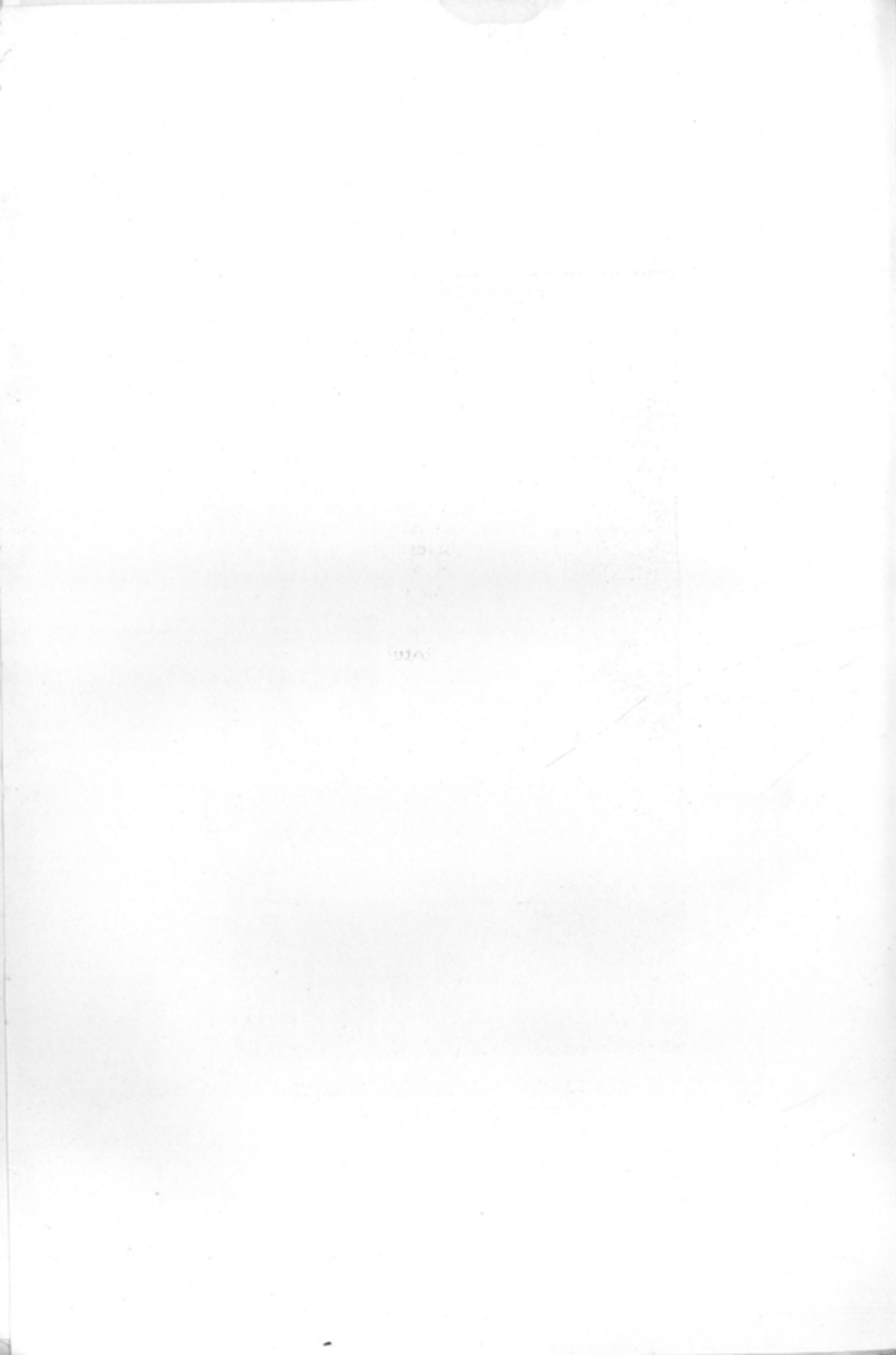
trei mari pânze ale pictorului, dau în culorile cele mai vii întreaga poezie a vieții campenesti, complectată prin alte tipuri și vederi din țară, fixate de acelaș penel fermecător. M. S. Regina a binevoit să împrumute pentru Roma portretul Său datorit tot lui Grigorescu, reprezentând pe Carmen Sylva în atelier „în acea atmosferă de pace și de reculegere a colțișorului aceluia de raiu....”, stând absorbită la masa ei de lucru și împodobind cu chipuri sfinte o carte bisericească“. Pentru a documenta legătura ce Grigorescu a avut-o cu Italia, unde a admirat cu atâta nesațiu pe marii săi premergători dela cari s'a inspirat, am expus și un mic portret reprezentând pe o contadină din campania romană. Acest tablou poartă sub semnătura pictorului indicațiunea că a fost pictat la Roma. El ne-a fost pus la dispoziție de către Doamna Maria V. Boerescu și este, pe lângă portretul Reginei, singurul ce nu face parte din colecțiile oficiale ale Statului. În afară de cele 18 pânze ale lui Grigorescu se mai află, d'asupra ușei de intrare, „*Tăranca cu sноп de grâu*” de Tătărescu; „*Hora*” și „*La culesul viei*” de Th. Aman. Aceste picturi, în special țaranca în costum național, întregesc asemănarea mare ce există între tipurile și între scenele rustice dela noi cu cele din Italia.

În vitrinele ocupând ceilalți pereți ai sălei sunt expuse costume femești și bărbătești ale Românilor din Regat, din Ardeal cât și din Macedonia. Toate provin din colecția Muzeului de etnografie și artă națională din București. Câteva furci frumos încrestate, câteva exemple mai caracteristice de olărie, concieri, oprege, completează colecția etnografică. Scoarțele și lăicerile cu izvoade strămoșești și armonioasele boieli vegetale se desprind admirabil pe pereții alb văruiți ai sălei. Toate aceste obiecte au fost foarte admirate de vizitatori, dându-le cea mai bună idee de sentimentul artistic înăscut al poporului românesc. Mai mulți specialiști italieni mi-au semnalat izbitoarea asemănare ce există între tehnica și unele izvoade ale noastre și cele din Italia de sud. Această importantă chestiune merită o cercetare mai de aproape, ce sper să pot face în toamna acestui an.

A doua sală este consacrată artei retrospective cu caracter bisericesc. În mijloc domină portretul impunător al Regelui Carol I, de artistul G. D. Mirea. Pictura este încadrată de șase drapele ale regimentelor cari au luat parte

UȘA LATERALĂ A CASEI ROMANEȘTI
dela Expoziția din Roma.

la războiul independenței României; un omagiu adus la a 50-a aniversare a independenței Italiei, spre cinstirea căreia s'au organizat serbările și expoziția. M. S. Regele Italiei a fost viu impresionat de această atențiune, oprindu-se îndelung în contemplarea portretului Eroului dela Plevna și a drapelului victorios. Acvilele cu inscripția „Honor et Patria”, ce poartă în vârf vechile noastre drapele, amintesc din nou, și în câmpul armelor, origina comună a celor două popoare.

Pe partea superioară a pereților sălei, îmbrăcați cu pânză verzuie, se desfășură o friză ornamentală, pictată de tinerii artiști O. Roguski și P. Troteanu. Ea reprezintă principalele mănăstiri și biserici ridicate de Voevozii noștri, dând astfel o imagine sumară a bogăției și splendei monumentelor din țară. Cadrul unei expozițiuni nepermițând să se arate decât unele specimene mai importante, am căutat să aduc la Roma acelea dintre odorele bisericesti cari dovedesc în parte influența Italiei asupra artei noastre din trecut. Cea mai vorbitoare probă a acestei înrăuriri e dată prin reproducerea chenarului ușei bisericeii Colțea, încadrând eșirea din a doua sală a casei românești. Prin motivele ei sculpturale și figurile în altorelief, cu totul streine de tradiția pământească, poarta dela Colțea, a Spătarului Mihail Cantacuzino, invederește influențe curat italiene. Cu invoirea d-lui ministru Arion, acest prețios document al lății sferei artei italiene până la Dunăre a fost dăruit Muzeului retrospectiv dela St. Angelo.

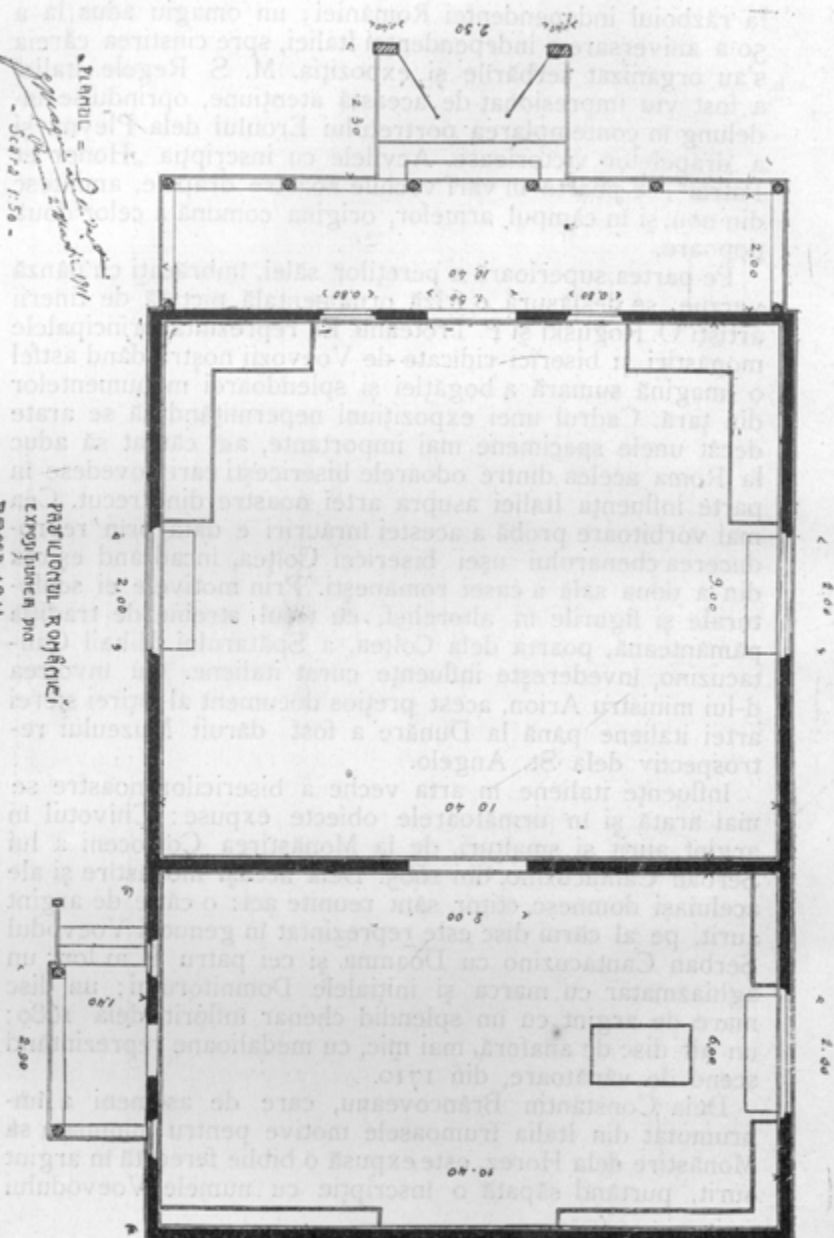
Influențe italiene în arta veche a bisericilor noastre se mai arată și în următoarele obiecte expuse: Chivotul în argint aurit și smalțuri, de la Mănăstirea Cotroceni a lui Șerban Cantacuzino, din 1685. Dela aceeași mănăstire și ale aceluiași domnesc ctitor sânt reunite aci: o căție de argint aurit, pe al cărei disc este reprezentat în genuchi Voevodul Șerban Cantacuzino cu Doamna și cei patru fii ai lor; un aghiazmatar cu marca și inițialele Domnitorului; un disc mare de argint cu un splendid chenar înflorit, dela 1680; un alt disc de anafură, mai mic, cu medalioane reprezentând scene de vânătoare, din 1710.

Dela Constantin Brâncoveanu, care de asemeni a împrumutat din Italia frumoasele motive pentru minunata sa Mănăstire dela Horez, este expusă o biblie ferecată în argint aurit, purtând săpată o inscripție cu numele Voevodului

PLANUL CASEI ROMANEȘTI
dela Expoziția din Roma

PLANUL = 1:50
- Scara 1:50 -

PROIECTUL ROMÂNIEI
EXPOZIȚIUNEA DIN
ROMA 1911.

PORTRETUL M. S. REGELUI, de G. D. MIREA,
expus în Casa românească dela Roma.

și data 1692. Cartea evangheliei în grecește este tipărită la Veneția, în 1686.

În aceeași vitrină din dreptul ferestrei se mai află un potir de argint aurit și smalturi, dela Matei Basarab; două engolpioane din veacul al 16-lea, cu bogate scene reliefate; o cruce de lemn sculptat încastrată într-un cadru de argint aurit, bogat ornamentat, datând dela Vintilă Voevod, 1532; și alte obiecte prețioase din colecțiile Muzeului de anti-chități.

În vitrinile de-alungul zidului sânt expuse epitafiile, brodate în fir aurit, al lui Mircea cel Bătrân dela Monăstirea Cozia, din 1396; și acel al lui Ștefan cel Mare, dela Monăstirea Dobrovăț, din 1506; portretele brodate în fir pe catifea roșie ale Doamnei și fiului lui Vasile Lupu; chipurile apostolilor Petru și Pavel brodate tot în fir pe catifea vișinie, încadrate în chenare cu ornamente florale pe fund verde, tot dela Trei-Erahiu lui Vasile Lupu, din anul 1639, etc. Seria acestor bogate broderii, de o armonie uimitoare, este întreruptă prin epitrafire străvechi, prin ripide și patru candelă de argint aurit din secolii XV—XVII. Acestea mai ales dovedesc influența occidentală, și în special italo-dalmată, asupra orfăurării străbunilor noștri.

Ceilalți pereți ai sălei sânt ocupați cu icoane vechi, provenind din colecția Casei bisericii, a Muzeului de antichități și a celui de etnografie și artă națională. Cele mai multe din aceste picturi, datând mai ales din veacul al 18-lea, amintesc prin stilul lor sever începuturile picturale ale Renașterii Italiene. Icoanele madone'lor cu figurile lor lunguețe și atât de frumos stilizate, pe bogatul lor fund aurit, cât și celelalte nestimate obiecte bisericesti expuse în această sală au stârnit o vie admirație nu numai din partea cunoscătorilor, dar a tuturor vizitatorilor, fără deosebire. Cunoștințele streinătății despre arta noastră fiind nule până azi, nimeni nu bănuia că posedăm asemenea tezaure, ne-prețuite nu numai prin valoarea lor proprie cât și mai ales ca documente ale istoriei artei universale. Expoziția internațională dela Roma procurându-ne prima ocazie de a revela streinătății arta noastră veche, cu totul ignorată peste hotare, am crezut necesar să duc câte-va din speciemenele cele mai caracteristice, respectând totdeodată, pe cât posibil, și prescripțiile programului secțiunii din St. Angelo.

Neputând participa la Expoziția dela Vigna Cartoni, din cauza lipsei de spațiu și de timp, trebuia ca cel puțin la

secția retrospectivă să fim reprezentați în mod tot atât de demn ca și la cea arheologică.

După părerea unanimă a specialiștilor și a comisarilor expoziției, casa românească este una din cele mai caracteristice, unitare și interesante din întreg cuprinsul secțiunilor streine din Sant Angelo. Aceasta se datorește în primul rând favoarei cu totul speciale cu care a fost primită propunerea participării noastre, deși eră venită în urma consimțământului tulurilor celorlalte State. Președintelui Comitetului executiv, Comitelui di San Martino, precum și președinților secțiunilor din Sant Angelo, d-lor colonel Borgatti și profesor Hermanin, le suntem în deosebi recunoscători pentru permisiunea ce ne-au acordat de a clădi un local propriu în chiar incinta Castelului. Având posibilitatea de a reuni secțiunea etnografică cu cea retrospectivă, am putut da o oglindă mai completă a poporului și artei românești la olaltă. Dacă guvernul trecut s'ar fi hotărât a răspunde din vreme la repetita invitare de participare, neapărat că s'ar fi putut da o extensiune mai mare expozițiunii, iar alegerea obiectelor s'ar fi făcut mai pe îndelete, apelându-se și la concursul binevoitor al particularilor. Aceștia, la noi cași aiurea, dețin adesea opere mai interesante decât cele din colecțiile Statului.

Rezultatele, aci pe scurt descrise, trebuiesc dar judecate ținându-se seamă de mijloacele și mai ales de timpul restrâns în care au putut fi obținute.

Incheind, simt o plăcută datorie să exprim adânca mea recunoștință d-lor miniștri T. Maiorescu și C. Arion, cari, onorându-mă cu înalta lor încredere, mi-au dat deplină libertate în executarea programului ce au binevoit să aprobe. Mulțumesc deasemenea d-lui ministru Nanu, care, în calitate de comisar general, cu atâta colegială amabilitate și necurmat interes a protejat lucrările.

Din colaborarea entusiastă a atâtor binevoitori s'a putut în pripă organiza secțiunea românească dela Roma, ca un simbol al înrudirii și simpatiei ce unesc cele două popoare.

Mica casă românească dela Sant Angelo este mai presus de toate expresiunea omagiului ce, în aceste zile de sărbătoare națională, frații mai tineri dela Dunăre aduc Romanilor din Cetatea eternă.

AL. TZIGARA-SAMURCAȘ

CRONICA ECONOMICĂ

PREJUDECAȚI IN POLITICA NOASTRĂ ECONOMICĂ

I. Cu prilejul *legei degrevărilor fonciare*.

Chestiunea degrevării impozitului fonciar rural, adusă în discuțiunea parlamentului prin proiectul de lege al D-lui Ministru de finanțe, a dat naștere precum eră de așteptat la o întinsă discuție, justificată prin importanța și teoretică și practică ce prezintă. Și pentru că cu prilejul discuțiunilor ce au urmat, s'au emis pe lângă unele păreri juste și multe altele eronate, dintre care unele destul de curioase din punctul de vedere științific, credem necesar ca sintetizând aceste discuțiuni, să punem în relief câteva din aceste din urmă păreri, care dacă au unele din ele meritul sincerității, nu mai puțin sunt pornite din anume prejudecăți, care pot să întunece înțelesul—de cele mai multe ori destul de puțin precis, în mediul nostru politic, a diferitelor noțiuni de ordine economică, financiară și politică.

S'a aruncat cu prilejul acesta cuvântul de reformă demagogică, și ca o curioasă antiteză s'a mai aruncat un alt cuvânt, care pare să fi dispărut din luptele noastre politice, s'a vorbit de o reformă în spirit «ciocoiesc».

Organele militantismului politic s'au ocupat firește în destul cu acest soi de caracterizări, noi ne vom mărgini aci să facem o expunere aceea ce este *degrevarea fonciară rurală*, *de faptele economice* care o justifică în genere, și care singure pot să-i dea o caracterizare, precum și *de faptele economice* care au meritat pentru economia noastră rurală, degrevarea proprietăților mai mici de 6 hectare.

* * *

Un fapt cunoscut tuturor celor care sunt cât de puțin în curent cu mișcarea economică din Europa în ultimii 30—40

de ani, este că aproape în toate țările: în Franța, în Germania, în Italia, în Anglia etc. s'a simțit în acest timp — din cauze ce le vom examina îndată — puternic nevoia de a se da o mai mare protecțiune intereselor Agriculturii.

Pretutindeni, proprietarii rurali, au ridicat plângeri în privința impozitului fonciar, care îi apasă din ce în ce mai greu, și de nenumărate ori au cerut degrevări. Cererile lor au fost îmbrățișate de economiști de valoare, și măsuri de legiferare nu au lipsit în această privință, începând cum eră firesc, cu proprietatea fiindcă ea suportă cu mai multă greutate aceste sarcini.

Cunoscutul economist francez *Paul-Leroy-Beaulieu* a cărui autoritate pare, a fost invocată la noi în privința proiectului de degrevare, spune următoarele la pagina 406 din vol. I al tratatului său de finanțe: „Înainte de criza agricolă, care bântuie cu deosebire dela 1880 încoace, și de ravagiile filoxerei, impozitul fonciar rural în Franța nu putea fi considerat ca prea ridicat, dar aceste calamități recente alăturate la abuzul centimelor adiționale, departamentale și comunale, precum și la repartitia defectuoasă a impozitului, îl fac astăzi foarte apăsător”. (1) Și sunt țări unde impozitul fonciar rural este încă mai apăsător de cât în Franța (2) astfel Italia, (3) Austria și Anglia.

Un alt mare economist francez *Leon Say* discutând în senatul francez, proiectul de reformă a impozitelor, adus de guvernul Goblet în 1887, propunea și el o treptată degrevare a impozitului fonciar rural și sfârșește discursul său din ședința dela 22 Fevruarie cu cuvintele cu care îl începuse: *La France est assez riche pour payer sa dette à l'agriculture*“.

Zece ani mai târziu propaganda lui *Leon Say* a prins în rândurile economiștilor francezi și astfel s'a ajuns la legea din 21 Iulie 1897, aplicată bugetului din 1898, prin care se acordă pentru partea statului următoarele remise pentru cotele mici ale proprietăților neșizite: Articolul întâiu al legii prevede că pentru cotele de 10 franci sau mai puțin —unice sau totalizate— se acordă remisă totală pentru cotele

(1) *Traité de la Science de Finances* vol. p. 406 Septième edition.

(2) *Ibid.* p. 410

(3) „Les statistique fiscales Italiennes constatent que la petite propriété est mangée par le fisc. On dit que suivant les régions l'impôt absorbe 30—50 % et quelquefois plus des produits nets, Hilier: *Economie Rurale* p. 35

de 10, oi—15 fr. se acordă remisă de $\frac{3}{4}$, pentru cotele de 15—oi—20 fr. remisa de $\frac{1}{2}$, cele de 20, oi—25 remisă de un sfert. Aceste remise, spune textul legii, se acordă numai contribuabilului francez.

În urma acestei reforme, impozitul fonciar asupra proprietății neșidite care era pentru partea Statului de 118.632.730 fr. în 1897 a fost scosorît în vederea acestei inovații la 92.827.980, adică aproape 25 milioane pierdere pentru tezaur.

Este drept că P. L. Beaulieu se pronunță în contra reformei din 1897, dar nu pentru că ar fi în contra degrevărilor fonciare, ci pentru că ele erau insuficient acordate, fiindcă se refereau numai la cotele prea mici, și prin urmare nu veneau în folosul acelora a căror principală și constantă ocupațiune este agricultura.

„Din această reformă zice P. L. Beaulieu (1) nu va rezultă nici o ameliorare a condițiunilor economice ale țării, nici o ușurare apreciazabilă pentru partea cea mai interesantă a populațiunii rurale. căci micii contribuabili ai impozitului fonciar rural, acei cari vor profita de această degrevare, sunt proprietari de foarte mici parcele ce fac parte din următoarele două categorii: Sau sunt uvrieri agricoli a căror principală sursă de viață este salariul lor, sau ceea ce se întâmplă mai des, sunt unii locuitori dela țară care nu trăiesc din agricultură propriu zisă: meșteșugari, agenți de afaceri, advocați, medici, notari etc, care au câte o grădiniță în jurul casei lor.“ Și când aceasta este ideea lui Beaulieu, suntem nedumeriți cum a putut să se invoace autoritatea sa împotriva degrevărilor dela noi, care se aplică tocmai părții celei mai importante a populațiunii noastre rurale, a acelei părți care se ocupă constant și exclusiv cu agricultura, căci la noi nu există acea categorie de cetățeni neagricultori, care se bucură de dispozițiile legii similare din Franța și care-l fac pe Beaulieu să încheie critica sa cu observațiunea „căci de această degrevare vor profita oameni *bogați* dela țară și în genere *neagricultori*.”

Trecem acum la o cercetare mai amănunțită a principalelor critici ce au fost aduse legii în discuție:

1. S'a spus în primul rând că impozitul fonciar formează cea mai temeinică legătură între individ și stat, că prin urmare orice degrevare a acestui impozit însemnează slăbirea ideii de stat, slăbire care ar fi cu atât mai primejdioasă

(1) pag. 435.

cu cât legea de față se referă la populația rurală. În legătură cu această idee s'a afirmat apoi, că legea e lipsită de ceace în limbajul politic se numește: *spiritul conservator* și că constituie un act de *democratism cesarian*.

Aceasta este una din criticele cele mai impresionante ce s'au adus, să vedem cum stau faptele economice: Existența impozitului fonciar este justificată în toate țările care au o organizație economică și financiară prin următoarele trei cauze: (1)

1. Că proprietatea fonciară profită mai imediat de cât ori care altă instituție de siguranța socială și mai ales de lucrările întreprinse de puterile publice.

2. Că ea este încă astăzi pentru cea mai mare parte din regiunile civilizate, principala sursă de venit a claselor nemuncitoare.

3. Că ea privește din partea indivizilor întrebuintarea exclusivă a unui lucru, la început comun tutulor—proprietatea—și că proprietarul este într-o câtva locatarul societății luată în total, datorind o contribuție care să echivaleze cu utilitatea forțelor naturale ale solului.

În ce privește prima cauză că proprietatea fonciară e datoare să contribuie la susținerea *Utilajului național*, proiectul nostru de lege prevede, ca și cel francez corespunzător, că degrevarea are loc numai în ce privește partea Statului, nu și în ceea ce privește zecimele comunale și județene, că prin urmare ținând seama de utilizarea limitată pe care o face economia domestică a proprietății până la 6 hectare, aceste contribuții ce mai rămân, reprezintă un just echivalent.

Cea de a doua cauză se înlătură singură prin faptul că legea nu privește clasele nemuncitoare; și rămâne atunci să examinăm cea de a treia cauză care este și cea mai importantă, și care, față de evoluția actuală a condițiilor economice, justifică, precum vom vedea, o degrevare mai largă a impozitului fonciar rural, nu numai a cotelor celor mai mici.

Proprietarul fonciar, este un fel de locatar al societății luată în total. Impozitul fonciar zice Leon Say—este un fel de arendă pe care proprietarul o plătește Statului, în virtutea unui presupus drept de coproprietate. Statul a fost la origină de cele mai dese ori singurul proprietar al pă-

(1) P. L. Beaulieu p. 139

mântului și acesta este cazul încă într'un mare număr de țări și astăzi. Economistul englez Wawcett (1) amintește cazul din India unde toate pământurile aparținând încă Statului, cultivatorul în loc de a plăti o chirie unui proprietar particular, plătește chiria sa Statului, sub forma unui impozit fonciar: venitul public obținut pe această cale se ridică în medie la 550 milioane de franci pe an și este aproape egal cu totalul celorlalte taxe încasate de guvernul central. Proprietarul deci nu este în realitate decât un concesionar pe termen lung. Explicația teoretică a acestei constituirii originare a proprietății s'a găsit în faptul că pământul putând fi fertil prin el însuși, independent de perfecționările de cultură și de muncă ale omului, rezultă un fel de dar gratuit al naturii care că atare trebuie atribuit comunității întregi a cărui reprezentant este Statul. Acest dar al naturii care se găsește în însăși fertilitatea solului, este ceea ce economiștii contemporani au numit *renta pământului* și pe care fiziocrații îl numeau cu termenul vag de *revenu net* (2). Luarea din partea Statului însă, — sub formă de impozit — a părții din fertilitatea naturală a solului care trebuie atribuită comunității, este condiționată de ocuparea completă a pământurilor cultivabile. „Atâta timp zice Beaulieu (3) cât întinderea teritoriului nu este completamente ocupată și apropiată într'o țară, legislatorul nu se poate pune din punctul acesta de vedere, dar este drept să se pună când pământul a trecut în proprietatea individuală. Atunci impozitul fonciar poate fi considerat ca o chirie pe care proprietarul o plătește pământului pentru întreținerea unor bogății care la început erau comune și care sunt în cantitate limitată.

De altfel acest fenomen al *rentei* se observă și în alte cazuri, dar pretutindeni el este condiționat—fie prin natura lucrului, fie prin intervenția legii—de faptul *monopolizării* sau *acaparării* acelei producții. Așa de pildă Leon Say citează cazul unui inventator căruia legea îi garantează o parte din valoarea fie-cărui obiect a cărui fabricare e datorită invențiunei sale.

(1) Wawcette: „*Le socialisme d'Etat et la Nationalisation de la terre*”.

(2) Leon Say, *Degrevement de l'impôt foncier* p. 14—18 și Beaulieu *ibid.* p. 390.

(3) P. L. Beaulieu, *ibid.* p. 390.

Când însă dintr-o cauză oarecare faptul *monopolului*, sau al *limitării* de care vorbește Beaulieu încetează, trebuie să înceteze și privilegiul acordat. Așa în exemplul lui Leon Say, inventatorul brevetat, pierde beneficiul său, în ziua când, prin faptul expirării brevetului, fabricarea acelui obiect intră în condițiile normale ale concurenței.

Revenind acum la chestiunea proprietății, vom observa, că condițiile actuale ale producției agricole, — condițiuni pe care le vom vedea îndată — ne indică, în cea ce privește partea care se cuvine Statului din fertilitatea naturală a solului, ceva *asemănător unei restrângeri dacă nu chiar unei expirări complete a unui brevet de invenție*. Și faptele economice care determină acest fenomen, confirmă odată mai mult, că faimoasa teorie a lui Stuart Mille, a limitării elementelor de productivitate ale agriculturii, nu este întru nimic mai justă pentru această ramură de producție ca pentru oricare alta, și confirmă mai ales prevederile economistului American Patten în această privință și acele mult mai precise și mai timpuriu exprimate ale lui Carey. Intr'adevăr, dacă statul are dreptul la o parte din produsul pământului, este — precum am văzut mai sus — că el asigură proprietarului un monopol productiv — *o limitare a productivității* — dar acest drept se micșorează sau încetează pentru el în ziua când nu mai este în stare să asigure aceleași avantagii. Limitarea productivității agricole însă prin faptul punerii în cultură a pământurilor din continentele noi, cu deosebire din America de Nord, pierde pe fiecare zi din valoarea sa. Transportarea produselor în Europa se face cu atâta ușurință și cu așa de puține cheltuieli în cât echivalează cu o adevărată transportare de pământuri precum observă Leon Say. De aci puternica și necontestată criză agrară de care e bătuită Europa cam de pe la 1880 încoace, criza de care vorbește și Beaulieu în rândurile citate mai sus și care e cu deosebire simțită în țările a căror principală avuție națională este agricultura. Dar acest fapt economic vine să *modifice* baza dreptului de coproprietate a Statului care precum am văzut este cea de a treia și principala rațiune a impozitului fonciar, și consecința firească a acestei stări de lucruri trebuie să fie o treptată degrevare a impozitului fonciar rural.

Din ziua când pământurile lumii întregii — zice Leon Say — au putut să-și facă concurență *pe toate piețele de*

consumațiune a lumii, s'a produs o lucrare lentă de fixare a unei *valori medii* de care vor suferi țările vechi și vor profita cele noi. Și ar fi cu desăvârșire nedrept ca unele țări să-și atribuiască profiturile, dacă celelalte nu s'ar despăgubi de pierderi. Fără de aceasta s'ar îmbogăți statele din țările noi în *paguba averei particularilor* din țările vechi (1).

Stabilind acum concluzia constatărilor de mai sus, vom observa — relativ la prima obiecțiune ce s'a adus legii — că impozitul fonciar rural are o bază prea șubredă și în orice caz prea fluctuabilă, pentru ca pe dânsa să stabilim „*cea mai temeinică legătură dintre individ și Stat*”, și în al doilea rând, că degrevarea treptată a acestui impozit de parte de a fi un act *de democratism cesarian* — precum s'a zis — este a asigura individului în exercițiul dreptului său de proprietate o parte cât mai largă din produs și aceasta însemnează a întări regimul individualist și prin urmare a corespunde spiritului de conservatism social.

II. O a doua obiecțiune adusă legii este aceea formulată de d-l N. Xenopol în discuțiunea dela Senat, repetată apoi și de ceilalți critici. Ea a fost formulată astfel: „Scutirea cetățenilor de dările către Stat este un fapt care atinge demnitatea lor, și care imprimă societății noastre normele de guvernământ ale unei organizațiuni feudale”.

Această obiecție, mai mult de ordine morală, — în urma constatărilor făcute la obiecțiunea precedentă, se evidențiază ca o denaturare a caracterului legii. Căci, deși legea în discuție vizează, împreună cu alte câteva dispozițiuni așa numita chestiune a *efetenirii traiului*, ea se înfățișază totuși cu un caracter special, caracter care a fost indicat și de ministrul de interne cu prilejul discuțiunii din Senat, prin declarațiunea: „*că legea stabilește o primă de încurajare pentru micii agricultori, iar nici de cum un act de liberalitate din partea statului*”. De altfel acest lucru rezultă și din istoricul și teoria impozitului fonciar rural, ce am făcut în rândurile de mai sus. Și dacă acesta este caracterul legii, ar putea să ni se spună întru cât micii agricultori degrevați, sunt mai atinși în demnitatea lor — prin prima ce li se acordă — de cât marii industriași ai hârtiei, ai zaharului și a celorlalte industrii mari, care trăesc la noi, grație sprijinului pe care îl acordă Statul?

(1) L. Say *Le Socialisme d'Etat en Angleterre* p. 93—94.

Că aceasta a fost și intenția autorului legii, se vede lămurit din dispoziția că nu li se ridică celor degrevați drepturile lor electorale. Când însă se asimilează această degrevare scutirilor de dări în genere, și când se vorbește în special de scutirile de dări caracteristice regimului feudal, nu se ține seamă că acele scutiri constituiau acte de favoritism caracteristice oricărei epoci de arbitrar și de despotism, care priviau de obicei clasele privilegiate. În ce privește însă principiul de a păstra individului, *partea aceia din venitul său care îi este strict necesară pentru existență*, el a fost pentru prima oară introdus — ca un act de dreptate și de reacțiune în potriva privilegiilor feudale — prin toate constituțiile de după 1789, care tocmai au stabilit regimul individualist în locul celui feudal desființat.

Asfel articolul 22 al constituției numită *Girondine* din 1793, după ce inscrie din nou conținutul articolului 13 al „declarațiunii drepturilor omului” din 1791 că „se va stabili pentru întreținerea forței publice, pentru cheltueli de Administrație și celelalte, o contribuție comună, indispensabilă și egală tutulor cetățenilor” adaugă: „*totuși acestui impozit nu-i va fi supusă porțiunea din produsul industriei sau al muncii care se va recunoaște ca necesară cetățeanului pentru existența sa*” (1).

De altfel în Statele-Unite ale Americii de Nord — care nu au cunoscut nici odată un regim feudal — veniturile mai mici de 2.600—2.700 lei sunt scutite de orice dare. În Anglia țara clasică a individualismului, veniturile până la 4.000 de lei sunt scutite și Beaulieu (2) propune o scutire analoagă în Franța, pentru veniturile până la limita de 2.000 fr. În astfel de împrejurări degrevarea la noi, a impozitului fonciar a proprietăților de întindere până la 6 hectare, apare pe deplin justificată, atât ca un fapt economic impus de condițiile actuale ale producției agricole cât și mai ales ca o măsură pentru îmbunătățirea stării materiale a populației noastre rurale.

Paris 5 Aprilie 1911.

AL. G. PAPACOSTEA.

(1) Deschamps. *Histoire des Doctrines Economiques* p. 49 (*La Révolution et le principe de l'Egalité devant l'impôt*).

(2) Beaulieu *Ibid.* p. 238 vol. I.

ANCHETĂ CULTURALĂ

În legătură cu discuția asupra activității în afară de școală a învățătorilor, și cu critica învățământului normal, de care s'a ocupat studiul d-lui Bogdan-Duică din *Convorbirile literare*, ne vedem îndemnați a lărgi sfera cercetării noastre. Adăogăm deci cronicei școlare rubrica aceasta, destinată a oglinzi părerile ce ar voi să iasă la iveală din partea celor ce au cugetat mai mult asupra stării învățământului la noi. Deocamdată înșirăm numai câteva întrebări, spicuite dintr'un chestionar mai întins. Răspunsurile vor fi publicate pe rând, iar când vor sosi mai multe de acelaș fel, redacția le va concentra la un loc spre a ocoli repetirile zadarnice.

1. Ține seamă indestul școala rurală de nevoile țărânului?
2. Ce schimbări ar trebui aduse școalei de sat, ca să-și împlinească mai bine menirea sa?
3. Sunt ținuturi unde să se poată vedea lămurit deosebirea între sătenii cu învățătura de carte și cei din satele sau cătunele fără școală?
4. De unde trebuie să înceapă activitatea unui cerc cultural, pentruca satul să poată vedea îndată roadele unei bune îndrumări?
5. Față de unele rapoarte ale revizorilor (publicate în 1910) care cer depărtarea învățătorului dela activitatea în afară de școală și întoarcerea lui spre școală, întrebăm: în ce măsură ar fi încă posibilă și folositoare această activitate?
6. E cineva la noi, care a isbutit până acum să pună consecvent desemnul, ca studiu de corelație, la temelia învățământului primar?

7. Cu ce se aleg din școala primară copiii Românilor din afară de regat, siliți să învețe în ungurește sau rutenește ?

*

8. În ce măsură școala normală depărtează pe viitorul învățător de viața satului din care a plecat ?

9. În ce măsură absolvenții seminariilor de azi sunt pregătiți pentru chemarea lor specială ?

10. Cum s'ar putea lega învățământul profesional și comercial de practica reală a profesiunii chiar în timpul studiului ?

11. În ce măsură rotația s'ar putea aplica în gimnaziu ?

12. Cum s'ar putea ajunge la o bună recrutare a directorilor ?

13. Cum se poate îndrepta neajunsul sistemului de azi cu împărțirea orelor ?

14. Care sunt roadele trifurcării în licee ?

*

15. Care ar fi rezultatul unei organizări deosebite a celor două universități din Iași și București ?

16. În ce măsură universitățile noastre ar putea împlini lipsa unui politehnicum ?

17. E potrivit cu interesele superioare ale culturii, ca profesorii universitari să aibă și o a doua profesiune ?

18. Care e raportul cel mai nimerit dintre curs și lucrările seminariale ?

19. Ce înrăurire deosebită are asupra tineretului nostru mediul cultural din : Viena, Pesta, Cluj, Cernăuți, Iași, București, Paris, Berlin, Leipzig și alte universități germane ?

20. Cum s'ar putea îndruma o parte a tineretului și spre universitățile engleze ?

DELA ROMÂNII DE PESTE HOTAR.

O TRUPĂ NOTTARA-LICIU ÎN BUCOVINA.

Viața culturală românească din Bucovina n'a fost și nu e atât de săracă, cum se crede. Plângerile noastre nesfârșite, că n'avem nimic, provine deacolo, că cultura germană, care ne surmenează, ne-a făcut pretențioși și în trebuințele noastre de cultură națională. Totuși în unele privințe am fost foarte săraci, îndeosebi în teatru. Treceau câte zece, douăzeci de ani și mai mult fără ca să fi avut ocazie să vedem un artist dramatic de seamă. A fost odată, pe vremea bunilor, *Millo*, a fost pe vremea părinților noștri *Romaneasca*, apoi a urmat un răstimp lung de tot, în care se rătăcea numai ici și colea câte o trupă de mână a doua sau a treia. Multe din trupele aceste erau atât de modeste încât nici nu cutezau să se prezinte și 'n capitala țării.

Scriu aceste cuvinte de introducere pentru a scoate și mai mult în relief marele merit și marea binefacere a d-lui *P. Liciu*, care, imitând pe marele său înaintaș *Millo*, a venit să ne arate culmile artei dramatice românești din timpul de față.

A venit pentru întâia oară în vara anului trecut, însoțit de d-na *Ar. Romanescu*, artistă veșnic tânără, și un număr mic dar foarte bine ales de artiști dela Teatru Național din București. Repertoriul a fost compus din piese românești și străine. Dintre cele românești *Lipitorile satelor* au plăcut cel mai mult, iar *Banii*, cu *Léchat* jucat de d-l. *Liciu*, au făcut să uităm că suntem în Cernăuți și să ne credem în sala unui teatru din centrele cele mai mari de cultură omenească. Un fior de mândrie a trecut prin rândurile noastre, piepturile ni s'au umflat și ochii priviau cu bărbăție, căci am simțit toți că *suntem* ceva.

Anul acesta... Dar ce a fost anul acesta pana unui biet raportor nu e în stare să descrie. Cuvintele lui ar strică poate impresia grandioasă. Aici se potrivesc doar cuvintele, schimbate, ale unui mare scriitor: *Admiră și taci!*

Artiștii au sosit în 15 Iunie s.t.n., în Cernăuți. În frunte erau d-nii *C. I. Nottara* și *P. Liciu*. Pe ei i-au urmat artiști și arstise ca: *Ar. Romanescu*, *I. Petrescu*, *C. Belcot*, *V. Antonescu*. *O. Bârsan*, *T. Barbu*,

M. Antonescu etc., de toți aprocsimativ 35. Au fost primiți cu mare entuziasm de reprezentanții Societății pentru cultura și literatura română din Bucovina și de un public mare.

Intenția Societății pentru cultură a fost ca să se dea anul acesta numai piese românești. În 16, 17 și 18 Iunie st.n. s'au dat, cu decorurile originale aduse din București, *Apus de soare*, *Viforul* și *Luceafărul*, strălucita trilogie istorică a d-lui Delavrancea, a cărei acțiune se petrece pe pământ bucovinean. La aceste reprezentații sala nu-i putea cuprinde pe spectatori; și licieani, cu toată strășnicia serviciului de siguranță, ședeau câte doi pe un scaun. Clasele superioare ale liceului din Suceava au fost depopulate, pentru că bună parte din elevi au fugit la Cernăuți, la reprezentații. Aplauzele erau adevărate furtuni, iar când s'a răspândit vestea că d-l. Delavrancea e de față într-o lojă, s'a ridicat un vifor de aplauze de credeai că se năruie teatrul. După ce sfârșeau reprezentațiile, tinerimea nu plecă acasă, ci îi așteptă pe artiști și-i ducă pe umeri până la Palatul Național, formând adevărate convoiuri de triumf.

În 19, 20 și 21 s'au dat piesele de I. Caragiale; *O scrisoare pierdută*, *Năpasta*, *O noapte furtunoasă* și *Nepoftitul* de T. Bernard în traducerea d-lui J. Brătescu-Voinești. La sfârșitul piesei din urmă, când trebuia să ne luăm rămas bun, n'a părăsit nimeni sala, ci toți au stat în picioare aplaudând și revărsând un potop de flori asupra artiștilor. Cu toate că piesa a fost foarte veselă și d-l Liciu a trebuit să mai spue la sfârșit și două monologuri hazlii, au fost mulți cari au părăsit sala cu lacrimi de înduioșare în ochi.

Trupa a plecat apoi la Suceava dând întâiu Nepoftitul. Deaici înainte a rămas d-l Liciu cu o trupă restrânsă și a dat Noaptea furtunoasă, însoțită de monologuri și versuri spuse de d-na Ar. Romanescu, d-ra Luncescu și d-l Liciu, în următoarele orașe ale Bucovinei: Suceava, Siret, Storojineți, Rădăuți, Gura-Humorului și Câmpulung. Pretutindeni li s'au făcut primiri foarte călduroase, iar acolo unde Românii sunt mai mulți, li s'au făcut sgomotoase manifestații de simpatie, ca la Câmpulung de pildă, unde buciume au vestit vailor vechiului ocol liber soșirea fraților artiști.

A fost o mare binefacere acest turneu al celor mai mari artiști dramatici din Regat și întreg neamul românesc din Bucovina nu va uita niciodată câtă recunoștință datorește fraților săi mai mari.

O împrejurare, pe care o voiu aminti mai jos, mă silește să scriu și istoricul pe scurt al acestui turneu. Ideea venirii unei trupe românești din Regat în Bucovina nu e nouă și a fost probabil discutată de mulți și acum doi ani înainte de venirea d-lui Liciu, meritul *faptei* însă îi revine d-lui Gh. Tofan. Mi-e penibil să insist asupra unor lucruri de acest fel, ele trebuie însă odată fixate. D-l Gh. Tofan a purtat întâiu o

corespondență lungă cu trupa *Davila* care voia să vie cu cheltuiala ei în Bucovina, dar la urmă lucrul nu s'a putut face. Atunci d-l Tofan l-a căutat pe d-l *Liciu* în București și l-a convins că un turneu în Bucovina ar avea sorti de reușită. După o corespondență lungă, care se păstrează, s'a întocmit totul așa ca *Societatea pentru cultura și literatura română în Bucovina* să poarte cheltuelile și răspunderea și trupa a venit. Am fost nevoit să scriu lucrurile aceste pentru că cei ce nu cunosc oamenii și împrejurările dela noi, să cunoască preocupările unor adevărați oameni de cultură, cum sunt domnii S. Pușcariu și G. Tofan.

Sfârșesc amintind și o altă faptă de laudat. Consiliul comunal din Cernăuți, compus în majoritate covârșitoare din străini a votat, fără discuție, la propunerea consilierului român d-r N. Cotlarciuc, un ajutor de 1000 coroane pentru trupa Nottara-Liciu. Cu atât mai urâtă e fapta necalificabilă a unor intelectuali (?) care au insultat pe puținii spectatori streini ce voiau să asiste la reprezentațiile românești și i-au silit să iasă din sală!

Suntem datori să mulțumim direcției Teatrului Național din București pentru împrumutarea decorurilor și costumelor, tot așa și persoanelor competente și instituțiilor din Regat, cari au înlesnit și sprijinit venirea trupei în Bucovina. Sperăm că această atitudine vrednică de toată lauda va fi durabilă, având în vedere misiunea înaltă ce o îndeplinesc artiștii și că vom avea norocul să-i vedem pe iubiții și admirații artiști în fiecare an la noi.

D. TIMOTIU.

GENERALA^{aa}

SOCIETATE ROMÂNĂ ★ ★ ★ ★ ★

DE ASIGURĂRI GENERALE

CAPITAL SOCIAL DEPLIN VĂRSAT LEI 3.000.000
FONDURI DE GARANȚII FESTE LEI 19.000.000

Sediul:
BUCUREȘTI

Str. Corăbier 2
(Dela Sf. Dumitru 1908 în
edificiul propriu.
Str. Smârdan
prelungită).

Agenții:

În toate ora-
șele țării

ASIGURĂ CONTRA DAUNELOZ
DE
INCENDIU, GRINDINA
ȘI
TRANSPORT
(FLUVIAL, MARITIM ȘI TERESTRU)

ASIGURĂRI ÎN RAMURILE:

VIAȚA

ACCIDENTE

Asigurări după combinațiuni foarte
favorabile și în condițiunile cele
mai avantajoase.

Asigurări cu bonificare de 3% (trei
la sută) asupra tuturor primelor
plătite, etc.

Rente imediate și amânate

Asigurările individuale cu și fără
restituirea primelor.

Asigurări colective pentru lucrăto-
rii industriali și agricoli.

Asigurarea responsabilității civile.

PROSPECTE ȘI ORICE LĂMURIRI LA CERESE

MARMOROSCH, BLANK & CIE

SOCIETATE ANONIMĂ CU UN CAPITAL DE 10.000.000 LEI

STRADA LIPSCANI, 8, și Sucursală în CALEA
VICTORIEI 17, (sub Hotel de France)

BUCUREȘTI — BRĂILA — CONSTANȚA — CALAFAT — GIURGIU
SULINA — TULCEA

Efectuează toate operațiunile de bancă în general. Cum-
pără și vinde efecte publice. Emisiuni de scrisori de credit
asupra tuturor țărilor.

Avansuri asupra valorilor în depozit și orice fel de tran-
sațiuni financiare.

Sucursalele din Brăila și Constanța, afară de operațiile de
bancă mai sus citate, se ocupă și cu vinderea cerealelor în
comision.

„CREDIT PETROLIFER“

SOCIETATE PENTRU FAVORIZAREA INDUSTRIEI PETROLIFERE DIN ROMANIA

Sediul: BUCUREȘTI, STRADA LIPSCANI, No. 10

Adresa telegrafică: CREDIPETRO, București

CAPITAL SOCIAL AUTORIZAT 6.000.000 LEI

CAPITAL EFECTIV 5.000.000 LEI

Casa de bancă: Direction der Disconto-
Gesellschaft, Berlin; S. Bleichröder, Berlin; Banca
Generală Română, București; Max I. Schapira, Ploști

SUCURSALA: PLOEȘTI, AGENȚIA BUȘTENARI

CONDUCT PROPRIU: Buștenari, Grăușor. Băilele Buș-
tenari. Participațiuni la întreprinderi petrolifere. In-
chirieri de vagoane-cazane, vânzări și cumpărări de petrol
brut, precum și de toate derivatele petrolului.
Birou tehnic special pentru instalațiuni de ars pănă ură,
întocmește planuri și devize.

Atelier mecanic Cămpina: Instalațiuni complete de sondagiu,
borcanuri de orice sistem, rezervoare,
căldări de aburi, tuburi nituite de sondagiu, reparațiuni
radicale de mașini cu aburi și pompe. Toate materialele și
uneltele necesare la exploatarea petrolifere.

Stațiune de pompe Dolina: Furnizează apă exploatarea petrolifere din
regiunea Buștenari-Grăușor.

Uzina electrică: Misișoara: Furnizează lumină electrică exploatarea
petrolifere.

Exportațiunea: de benzină, petrol lampant, ulei de gaz, uleiuri pentru
motori, uleiuri lubrifiante și păcură.

Stațiuni de transbordare: BRĂILA și CONSTANȚA